

JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H

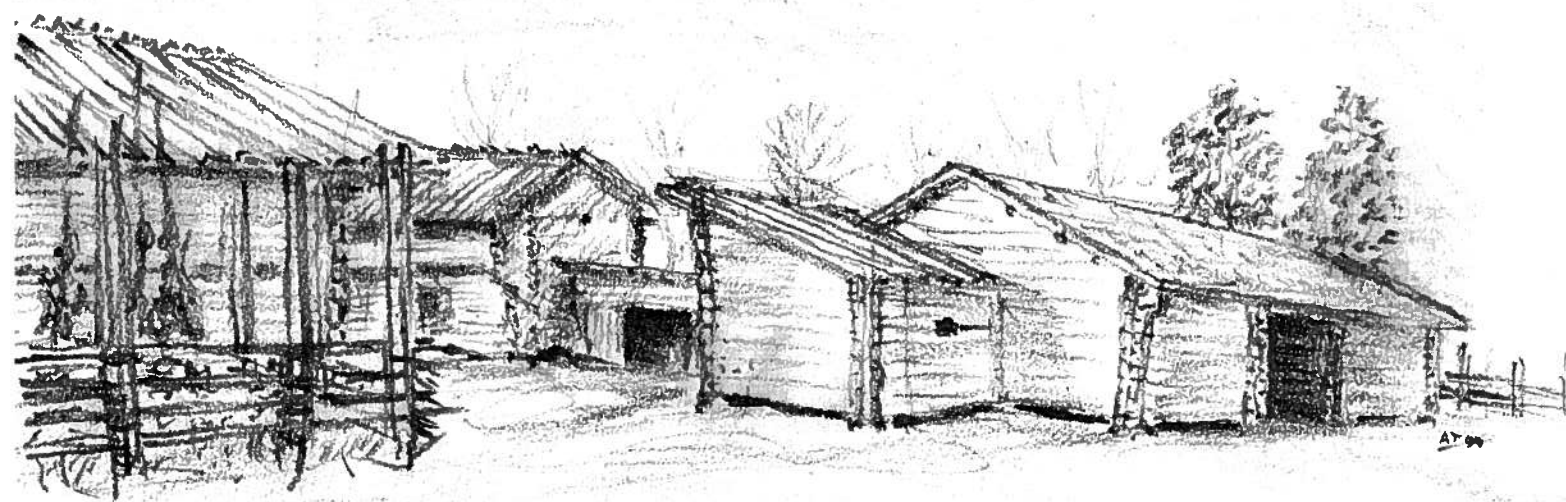
MARKET

HÄRKÄTIELTÄ

Someron Joulu

1999

Rauhollista Joulua

Someron Jouluun

lukijoille

Somero-Seura

<i>Lämmintä Joulumieltä kaikille!</i> Toivottaa Heikkarin Lomamökkien isäntäväki SOMERNIEMI	Hyvää Joulua ja Onnea Vuodelle 2000! Joensuuntie 18 puh. (02) 748 5430
<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Toivottaa KÖKKÖN VÄKI PITKÄJÄRVI, SOMERO	<i>Hyvää Joulumieltä sekä Onnellista Uutta Vuotta</i> Toivottaa Someron Lihasavustamon Tehtaanmyymälä Takalan teollisuusalue puh (02) 748 6655
 KERAMIKKAA, SAVEA, RAAKA-AINEITA <i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Kultelan Tiiliputki Hämeen Härkätie 197. Puh. 748 5187	Hyvää Joulua ja Onnea Uudelle Vuosituhannelle AGA Palvelupiste SOMERON KONEVUOKRAAMO Metallitie 6, 31400 Somero, puh. (02) 748 7388, 050 534 1721
Hyvää Joulua ja Onnea Uudelle Vuodelle SOMERON RENGAS OY puh. (02) 748 6390	<i>Lämmintä Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Someron Autokatsastus Oy Pappilantie 15, puh. (02) 748 8841
<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Someron Henkilöautohuolto Ky KARI SIVIRANTA Rypsitie 31400 Somero (02) 748 6779 050 5245 803	Hyvää Joulua ja Onnea Uudelle Vuodelle Veljekset Nuoritalo puh. 0400 533 739, 0400 321 314
<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Sorapalvelu Koso Oy p. 040 5349 815, 0400 327 395	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Maanrakennus Markku Malin puh. (02) 748 7411

Someron Joulu 1999

Toimituskunta

Toimittajat:	Tapio Horila, Pekka Salminen ja Leeni Tiirakari
Toimitussihteeri ja taitto:	Aila Talonen
Levikki:	Maija-Liisa Hyytiäinen, Nella Lindberg ja ala-asteen oppilaat
Ilmoitukset:	Maija-Liisa Hyytiäinen
Kansikuva:	Ovi on muistitiedon mukaan kuulunut Someron edelliseen kirkkoon. Huutokaupassa se joutui Pelto-Lampolaan, josta se on lahjoitettu Somero-Seuralle. Kuvannut Aila Talonen.
Painopinnan valmistus:	GRP Seppo Mäkinen
Painopaikka:	Sälekarin Kirjapaino Oy

Sanna Kuisma	Juhlavuoden ja riemuvuoden jouluku 1999	3
Tapio Horila	Auvo Hirsjärven muistolle	4
Elina Haggrén	Anna Charlotta Kijkin luulasinen astiasto vuodelta 1765	9
Pekka Raitanen	Kartat kertovat historiasta	12
Voitto Ollongqvist ja Manu Kärki	Someron ja Somerniemen työväentalot	15
Manu Kärki	Vapauden sankari	20
Teuvo Nurmi	Taustanäkymiä Someron kotiseututyöstä	23
Päivi Häkkinen	Suviheinää	23
Pekka Salminen	Runo ja tulkinta: Kuubalainen serenadi	24
Päivi Häkkinen	Pilvilampaita	24
Kai Sorsavirta	Lapsuuteni Långsjö	25
August Lukumies	Entisen rihipojan tarinoita	28
Tuula Kuosma	Satu onnellisten tasavallasta	30
Tuula Kämi	Someron lukion karonkkaperinne	31
Pirkko Kutila	Muistoja vuosiltani kunnantoimistossa	35
Lisa de Gorog	Luukkalan Mammat	39
Kaarina Pollari	Laskiaisest juhannukseen vanhan Jaatilan horisontin mukkaan	43
Kalle Pirttilä	Kultelan kuuluisaa keramiikkasavea	45
Mikko Paakkonen	Vuosisata sitten	48
Inka Vellamo	Ja pannukakkuu pääliruoaks	49
Alma Kenno	Mettä-Jussi	50
Salme Nurmi	Matkalla Thaimaassa	52
Aulis Tiensuu	Someron yleisurheiluharrastuksen alkuvuosikymmenet	54
Kimmo Veijalainen	Usko ja luonnontiede - syntyykö ristiriita?	58
Teemu Talvi	Taistelua ihmisen suosiosta	60
Terhi Toivonen	Tavallisen ihmiselämän ihanuus ja kamaluus	61
Veteraanimuistoja		
Raimo Ali-Yrkkö	Tarkk'ampujaveljekset Oskar ja Fredrik	63
Kauko Partanen	Paluu Karjalaan 1941	65
Kauko Partanen	Suomen ensimmäinen maalentasema Antreassa 1918	67
Lauri Talikka	Nuoren pojan ensikokemuksia maailmalta	69
Eino Uusitalo	Lapsuuteni ja nuoruuteni parhainta aikaa	70
Kaino V. Tiensuu	IS-komppania	72
Aune Gustafsson	Härkävaunussa härkäpitäjään	72
Väinö V. Toivonen	Kokemuksia Lamminniemestä	73
Somero-Seuran toimintaa 1999		75
Somero-Seura kiittää		78

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
Asiakkailleen toivottaa

 Someron
KEMIKALIKAUPPA KY
RAIJA KOSTIANDER
Joensuuntie 28, Somero, puh. 748 5217

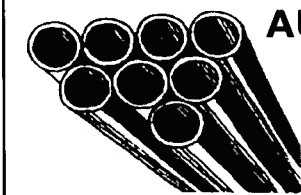
Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

KALUSTEKAUPAN YKKÖSPAIKKA
ARVO VIRTANEN OY
FORSSA, SALO, SOMERO, NUMMELA

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta!

VELJ. FONSELL Ky
SÄHKÖ - ja PUHELINPYLVÄSTYS
MAAKAAPELI- ja SALAOJATYÖT
Somero, puh. 0400 225 686

 **AURUSVIITAT ja
MUOVIPUTKET
EDULLISESTI
MEILTÄ**

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta!

AS MUOVI Vilukselantie 73,
31520 Pitkämäki
Somero
Puh. (02) 748 0700

**Iloista Joulumieltä
kaikille!**
toivottaa Ritva ja Jussi Soini
SOP-WOK
Kevät on kohta ovella.
VARAA JUHLATARJOILUSI AJOISSA
Puh. (02) 748 3002, 0400 498 935

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta!

 Poppanaisen Keramiikka
Eira Mäkinen
SOMERNIEMI
Puh. 040 735 5121, (02) 748 2916

Hyvää Joulua ja
Iloista Uutta Vuotta

Asiakkailleen toivottaa
Ravintola Punainen Lumme
ja
Pitopalvelu Marja-Liisa Harjula
Somerniemi puh. (02) 748 2186

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta!

Juhla- ja kokouspaikka

040 581 4637
040 530 3803

*Rauhallista Joulua ja
Värikästä
Uutta Vuotta!*

KODIN PINTOJEN YKKÖNEN
Tapetti ja Väri
Joensuuntie 45, p. / fax 748 5140

*Rauhallista Joulua
ja
Onnellista
Uutta Vuotta!*

PAIKALLISLEHTI
SOMERO 75

*Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta!*

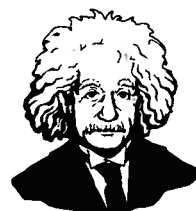

YKSITYINEN
VANHUSTEN
PALVELUKOTI

ILTATUULI

Tarjoamme vanhuksille
kodinomaista, yksilöllistä,
turvallista huolenpitoa.
Kaurakadon rauhallisessa
ympäristössä.
Mahdollisuus myös
lyhytaikaiseen oleskeluun.

Tied. puh. (02) 748 1912 Anneli Saneri
Hämeenojantie 32, 31520 Pitkämäki

*Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta!*
toivottaa Elina, Leena ja Susanna

Parturi-kampaamo,
solarium

fiorina@kolumbus.fi

FIORINA
Kassatie 2

*Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta!*

P. 748 6688, Somero

*Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta!*

Käsityö ja Lahja
SEIJA KETOLA, Joensuuntie 25, puh. 748 6850

*Turvallista Joulua ja
alkavaa Vuotta 2000*
Toivoo
RENGALIIKE H. KETOLA

Puh. (02) 734 6450

*Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta!*

Graafinen Palvelu
Seppo Mäkinen

Somero,
puh, (02) 748 5528

Juhlavuoden ja riemuvuoden joulu 1999

"Kansa, joka pimeydessä vaelttaa, näkee suuren valon. Niille, jotka asuvat kuoleman varjon maassa, loistaa kirkkaus."

Tutut profeetta Jesajan sanat kaiuttavat odotuksen sanomaa - toivon täyttymistä. Jo 550 vuoden ajan täällä Someron savimailla on sytytetty adventtikynttilät, valmistauduttu läpi pimeän odotuksen ajan toivon täyttymiseen, valonjuhlaan, joulun. Kansa, joka on vaeltanut pimeydessä, on saanut nähdä valon.

Samaa odotuksen ja valmistautumisen aikaa mekin nyt jälleen elämme kulkiessamme kohti joulua, Vapahtajamme syntymäjuhlaa. Tänä vuonna saamme viettää joulua, valon juhlaa aivan erityisessä taitekohdassa. Adventin alkaessa me somerolaiset elämme vielä juhluvuoden viimeisiä viikkoja ja samanaikaisesti olemme jo aloittaneet Riemuvuoden vieton yhdessä koko kristikunnan kanssa. Elämme eräänlaisessa aikojen leikkauspisteessä, näköalapaikalla takanamme 550-vuotinen oman seurakunnan historia sekä huikeat kaksi vuosituhatta kristikunnan historiaa. Siksi mielessäni on tänä jouluna tuo vuosisatainen kristillinen perinne, johon me saamme kukin omalla koh-

dallamme liittyä. Tänä jouluna me saamme laulaa rakasta jouluvirttä, sytyttää kynttilän läheisen haudalle ja ottaa esiin ne tutut ja vuosien saatossa jo kuluneet joulukoristeet jälleen esiin. Nyt on meidän aikamme ja vuoromme kuulla joulun sanoma, kuulostella joulun enkelin 2000 vuotta vanhaa viestiä: "Älkää pelätkö! Teille on syntynyt Vapahtaja!"

Tänäkin jouluna tuo viesti on yhtä totta kuin kerran paimenten kedolla. Tänäkin jouluna se merkitsee yhtä paljon kuin joskus kauan sitten Someron seurakunnan historian alkutaipaleella. Tänäkin jouluna tuo sanoma on totta: Sinulle ja minulle on syntynyt Vapahtaja. Vaikka ulkoiset olosuhteet muuttuvat ja vaihtuvat, joulun sanoma pysyy. Joulunlapsi on kanssamme. Hän tuo valkeuden pimeyden keskelle. Siksi saamme pyytää, että tänä jouluna Joulunlapsi saisi syntyä sydämeemme: lahjoittaa meille todellisen joulun ilon ja rauhan. Saamme sydämeessämme toivoa, että tänä jouluna joulun enkelin viesti toivosta, ilosta ja rauhasta saisi kaikkia kauttamme eteenpäin.

Sanna Kuisma

Auvo Hirsjärven muistolle

Auvo Hirsjärvi Someron museolla 1956. Ilmeisesti oman kameran kuva, saatu Jaani Viherluodolta.

kunniakirja Auvo Hirsjärvelle myönnettiin Someron päivän juhlassa 1983, joka oli samalla Somero-Seuran 30-vuotisjuhla. Hirsjärvi ei ollut vastaanottamassa kunniakirjaansa.

Terttilän Riutta

Auvo Hirsjärven artikkeli "Riutta, vanha somerolainen torppa" ilmestyi Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen vuosikirjassa 1954. Tätä varten Hirsjärvi oli käynyt mittaamassa ja valokuvaamassa torpan hyvin säilyneen 18-metrisen päärakennuksen. Riutta oli v. 1823 perustettu Terttilän Kaapon torppa. Riutan omistaja Lempi Rantanen myi torpan päärakennuksen Somero-Seuralle museorakennukseksi toukokuussa 1955. Purkutyö aloitettiin seuraavan kuun puolivälissä. Kansallismuseon amanuenssi Hirsjärvi tuli purkutöiden ajaksi jälleen Somerolle valokuvaamaan ja mittaamaan purkamisen yhteydessä paljastuneita rakenteita. Samanaikaisesti oli paikkakunnalla Somero-Seuran kutsumana Härmäläis-Osakunnan kotiseututietokunta, jonka kaksi jäsentä, Pirkko Ylänen ja Ritva Tapanainen, tekivät torpasta piirroksia.

Purkutöiden vielä jatkuessa vein Auvo Hirsjärven tutustumaan seurakunnalta vuokrattuun museoalueeseen. Silloin sattui pieni tapaus, jota Hirsjärvin kuulemma on joskus ehkä huvittuneena muistellut. Somero-Seuran sangen innokas ja aloitteellinen rakennuspäällikkö oli omin päin käynyt paaluttamassa paikan päärakennukselle. Sen mukaan rakennuksen ovi olisi tullut ulospäin länteen eikä pihaan päin itään. Hirsjärvi huomasi kömmähdyksen heti. Alusta pitäen oli ajateltu, että pihan reunoille tulee muitakin rakennuksia, joihin pitää päästä päärakennuksesta suoraan, joten olisin kai minäkin virheen huomannut ennen kuin päärakennusta olisi alettu pystyttää. Joka tapauksessa oli hyvä, että oli saatu mukaan museoalan kokemusta, jota meillä somerolaisilla ei vielä siinä vaiheessa ollut.

Retkikuntaan kuulunut Tauno Lähteenkorva muistelee, että Hirsjärvi tuli Härmäläis-Osakunnan opiskelijoiden

kinnon Hirsjärvi suoritti Helsingin yliopistossa 1961 aiheenaan kalenterisauvat. Tästä aiheesta hän oli julkaissut vuodesta 1942 lähtien kansatieteellisiä tutkielmia suomen-, ruotsin- ja englanninkielisissä julkaisuissa. Auvo Hirsjärvi avioitui 1944 fil.maisteri Kyllikki Tuohinon kanssa. Vaimo kuoli kymmenen vuotta ennen miestään. Pääosan elämäntyöstään Auvo Hirsjärvi suoritti Kansallismuseossa kansatieteellisen osaston amanuenssina 1935-1972. Somero-Seuran

Somero-Seuran kunniakirjajäsen, filosofian lisensiaatti Auvo Hirsjärvi kuoli Helsingissä Riistavuoren sairaskodissa 19.12.1998. Auvo Hirsjärvi syntyi Tammelassa 2.10.1909. Hänen vanhempansa olivat kansakoulunopettajat Aina ja Tarmo Hirsjärvi. Ylioppilaaksi Auvo Hirsjärvi pääsi Forssan Yhteiskoulusta 1929. Filosofian kandidaatin tutkinnon hän suoritti Helsingin yliopistossa 1934 pääaineenaan suomalais-ugrilainen kansatiede. Fil. lisensiaatin tut-

Iloista Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta!

Texere

Joensuuntie 26, p. 748 6844

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
asiakkailleen toivottaa

Aaltosen Kampaamo

Vanhatie 5, p. 748 5518

Iloista Joulumieltä
asiakkailleen toivottaa

Anumiisa

Joensuuntie 25, p. 0400 740 178

KUVA-KEHYSTYSPALVELU
Kp KAMERA-PISTE

Puh. 748 7210 Joensuuntie 36, 31400 Somero

SOMERON KIVENVEISTÄMÖ

Puh. (02) 748 5180

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

KANKAAT
OMPELIMO
Riitta
OMPELU-
TARVIKKEET
Joensuuntie 40

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

Kirsin
Hiuspalvelu

Joensuuntie 5, 31400 Somero
Puh. (02) 748 6522

Meklaritonttu Terho

Toivottaa Hyvää Joulua ja
huudokasta Uutta Vuotta!

Hyvää Joulua ja
Onnekasta Uutta Vuotta!

Somer-Sopu

Puh. 748 5195

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
LASTEN JA NUORTEN
ERIKOISVAATETUSLIKE
VELISISKO
SOMERO

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta!
parturi-kampaamo

Raija Tapio & Lettilyyli

(02) 748 5898 (02) 748 6856
Joensuuntie 9 31400 SOMERO

Hyvää Joulua ja
Valokuvauksellista Uutta Vuotta!

KUVAAMO-KEHYSTÄMÖ
LUITPARO KY

Somero, puh. (02) 748 6190

Hyvää Joulua!

SOMERON
KORJAUSPISTE
Joensuuntie 5

Hyvää Joulua Toivottaa

**K Härkätien
Maatalous-Rauta**
Somero (02) 779 300 Koski TI (02) 484 450
Fax Somero (02) 779 3015 Koski TI (02) 484 4520

*Lämmintä
jouлумieltä
kaikille*
Kukkatuvasta puh. 748 8505

SOMERON TORPPAMUSEO

*Hyvää
Joulua ja
Onnellista
Uutta Vuotta!*

Someron Apteekki
Joensuuntie 36

Hyvää Joulua!
60i Someron Varaosa Ky
Turuntie 3, 31400 Somero
puh (02) 748 6818, (02) 748 7251

*Hyvää Joulua!
ja
Onnellista vuotta 2000
Kaikille ystävilleen
toivottaa
Somero-Seura*

kanssa hyvin toimeen, kertoipa joskus kunnan kustantamalla yhteisellä aterialla kansanomaisen kaskunkin.

Metsämaan tuulimylly

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistys vietti 40-vuotisjuhlaansa Lounais-Hämeen Pirtissä sunnuntaina marraskuun 3. päivänä 1963. Myös Somero-Seura oli saanut tilaisuuteen kutsun, ja sitä edustivat johtokunnan jäsen mv. Eero Suutela ja tämän kirjoittaja, joka oli läsnä myös Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen hallituksen jäsenenä. Kansallismuseosta oli kutsuvieraiden joukossa lisensiaatti Auvo Hirsjärvi, jonka siis tunsimme ennestään hänen Someron museota kohtaan osoittamansa mielenkiinnon johdosta. Juhlan jatkuessa pöytätoverimme Auvo Hirsjärvi mainitsi, että hän virkaansa kuuluvilla kansanrakennusten kuvausmatkoilla oli löytänyt harakka-mallisen tuulimyllyn, joka olisi sopivan kokoinen ja tyylinen Someron museoon ja joka olisi luultavasti myös ostettavissa. Tuulimylly oli Metsämaan pitäjän Korvenkylän Niittymäen talossa. Hirsjärvi arveli, että talonväki tuskin huolehtisi käytöstä hylätyn myllyn kunnosta, joten rakennuksen säilymisen kannalta olisi eduksi, että se siirrettäisiin museoon.

Jo seuraavana sunnuntaina, siis marraskuun 10. päivänä, lähdin Some-

Metsämaan Korvenkylän tuulimylly, ns. harakkamylly, Someron museossa. Kuva: museovirasto, Auvo Hirsjärvi 1972. Somero-Seuran kuva-arkisto.

ro-Seuran rakennustoimikunnan puheenjohtajan taloustirehtööri Paul Kilpelän kanssa kohti Metsämaata. Humpilasta tuli oppaaksemme Venäjän kartanon isäntä Pauli Pättiniemi, jota Hirsjärvi oli tähän tehtävään suositellut, ja Metsämaan Ristimäen kulmalta lisäksi mv. Touko Leppäkangas.

Metsämaan Korvenkylä sijaitsi ainakin Niittymäen tilan osalta nimensä mukaisesti korvessa. Auto oli jätettävä noin 1,5 km:n päähän ja käveltävä loppumatka vetistä suoperäistä kinttupolkua. Tätä pitkin Niittymäen nuoriemäntä veti hevosella ja reellä kesälläkin maitohinkkinsä maantien varteen, josta meijerit autot ne korjasivat. Perillä edessämme levittäytyi vanhakantainen rakennusryhmä, jossa osa rakennuksista kehysti pihaa samaan tapaan kuin Someron torppamuseossa.

Tuulimylly sijaitsi pihapiirin ulkopuolella pienen aukion laidassa taustanaan vähäinen kumpare. Talon isännän Tuomo Niittymäen opastamana menimme tarkastamaan, olisiko mylly vielä museokelpoisessa kunnossa. Lautaosat, siis siivet ja yläosan eli hytin seinät, olivat ränsistyneet ja osittain särkyneet, mutta hirsiosat ja koneisto olivat kohtalaisen hyväkuntoisia, joten rakennuksen siirtäminen ja entistäminen näytti mahdolliselta. Mukanamme tulleiden, museoaatetta ymmärtävien paikkakuntaisten suosiollisesti tukemana syntyi kauppa ilman pitkiä tinkimisiä. Seuraavana päivänä lähetin kiitoskortin Auvo Hirsjärville hänen antamansa vihjeen vuoksi.

Saman vuoden marraskuun kolmannella viikolla mylly tuli puretuksi. Toimet tuulimyllyn hankkimiseksi Someron museoon olivat tähän mennessä suju-neet ripeästi, mutta nyt tuli pakollinen tauko. Rakennusta ei voitu siirtää autotien varteen, ennen kuin talosta lähtevän suoperäisen tien maapohja oli jäänyt ja lumettunut. Tuomo Niittymäki hoiti kuljetuksen hevosellaan ensimmäisten rekikalien aikana ennen vuodenvaihdetta. Paul Kilpelä huolehti autokuljetuksista Somerolle. Tuulimyllyn pystytyksen museon tontille urakoivat Elis Eloranta ja Jalmari Hirvenoja. He saivat työnsä valmiiksi 20. heinäkuuta.

"Niittymäen tuulimylly olisi Someron museossa kuin piste i:n päällä", lausui Auvo Hirsjärvi, kun hän syksyllä 1963 suositteli meille myllyn ostamista.

Useimmat lienevät valmiit myöntämään, että hän oli oikeassa. Tuulimyllyn esitelytilaisuus lehdistölle, Somero-Seuran johtokunnalle ja kyläasiamiehille järjestettiin 2. 8. 1964. Pyysin Auvo Hirsjärveä kertomaan tilaisuudessa tuulimyllyistä. Hän tuli Helsingistä jo edellisenä päivänä, jolloin menimme heti museolle mm. valokuvaamaan.

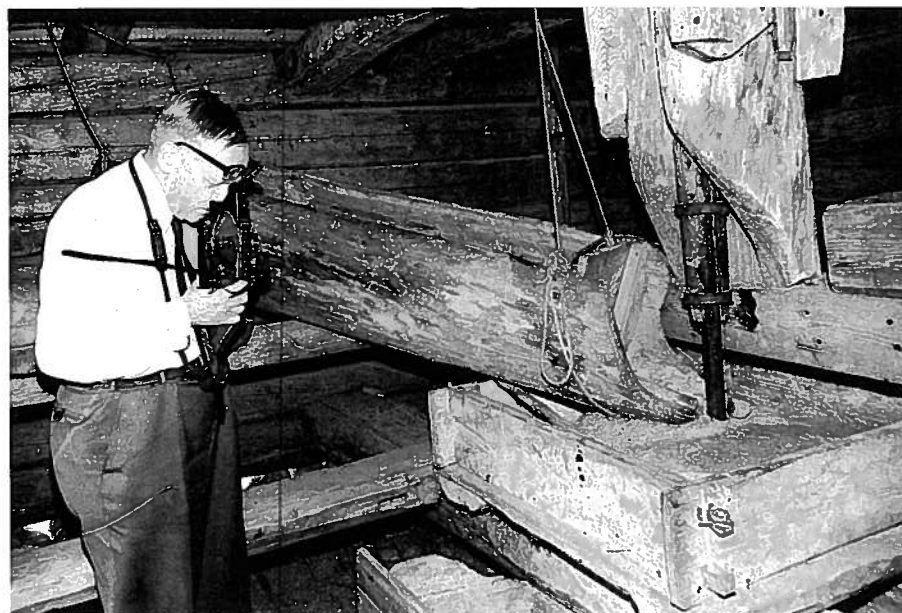
Valokuvaaja

Tuulimyllyn jälkeen Someron torppamuseo oli ulkopuoleltaan lähes valmis. (1970-luvulla tuli riheen vielä jatke.) Kiinnostustaan museotamme kohtaan Auvo Hirsjärvi osoitti mm. valokuvaamalla kaikki sen rakennukset museoviraston kokoelmiin. Kopiot hän lähetti Somero-Seuralle. Laatiessani museon 25-vuotishistoriikkia ("Torppa Härkätien varrella") saatoin hyödyntää Hirsjärven oivallisia otoksia. Ainakin Somerolla Auvo Hirsjärven vakioseuralainen oli kamera. Sen käytössä hän oli äärimmäisen huolellinen: harvoin syntyi kuva ilman jalustaa, mutta ei koskaan ilman valotusmitaria.

Valokuvasi Hirsjärvi Somerolla muitakin kohteita kuin museorakennuksia. Pikkutyöt Helje Horila ja Anneli Nurminen olivat jolloinkin 1950-luvulla Kirkkojärven ns. Petrellin rannassa leikkiesään löytäneet järvessä ajalehtivan sirotekoisen piimäsorsan. Sen otti haltuunsa ensin rannan silloinen omistaja, Annelin isä Ensio Nurminen. Hän myi piimäsorsan minulle. Esineen joutumisesta järveen arveltiin, että se oli pudonnut soutuajalta, joka oli käyttänyt sorsaa äyskäröidessään vettä veneestään.

Hirsjärvi näki piimäsorsan kodissaan, jossa se oli kunniapaikalla vanhan astiakaapin päällä. Hän totesi, ettei Kansallismuseossa ollut ainoatakaan yhtä kaunismuotoista piimäsorsaa kuin tämä hänen meillä näkemänsä. Hän olisi mielellään vienyt sorsan Kansallismuseon kokoelmiin. Kun en tähän suostunut, hän otti siitä viisi valokuvaa. Olen nähnyt kuvat museoviraston valokuva-arkistossa.

Seuraavan valokuvausmatkan johdannoksi sopinee ote päiväkirjastani 25. 9. 1960: "Maist. Auvo Hirsjärvi Kansallismuseosta tuli vieraaksi. Olin hänen kanssaan Somerhovissa Somero-lehden asiamiespäiväisillä. Sen jälkeen kuljin Hirsjärven oppaana, kun hän kävi valo-

Auvo Hirsjärvi valokuvaa museon tuulimyllyä vuonna 1972.
Kuva: Riitta Kleme. Somero-Seuran kuva-arkisto.

kuvaamassa vanhoja kirstuja Pitkäjärven Nuoritalossa, Joensuun Hannilassa ja Korvenojalla." Yhteistä näille kolmelle 1700-luvun kirstuille oli runsas, poikkeuksellisen taidokas, tyyliltään yhtenäinen koristeraudoitus, minkä perusteella Hirsjärvi päätteli, että kirstut olivat saman seppämestarin käsialaa. Ritva Nuoritalo muistaa Hirsjärven arvelleen, että kirstujen tuotantoalue sijaitsi Turun lähellä Kyrön ja Auran seuduilla. Valitettavasti en muistanut Hirsjärveltä myöhemmin kysyä, kuinka pitkälle hän oli päässyt näiden arvokkaiden kirstujen ja niiden tekijän jäljityksessä.

Härkälän tuulimylly

Vuoden 1972 Someron Joulussa julkaisin valokuvan ja vähän tekstiä Someron Härkälän kylän suuresta ja laajalti tunnetustakin tuulimyllystä. Kuvan näki myös Auvo Hirsjärvi ja kirjoitti sen jälkeen minulle, että hän todennäköisesti on saanut selville, kuka on Härkälän tuulimyllyn rakentaja. Someron Jouluun kirjoittaessani en tätä tietänyt.

Ottaessaan selvää 1972 restauroidun Askaisten Louhisaaren tuulimyllyn rakentajasta Hirsjärvi oli ollut kirjeenvaihdossa Sauvon kunnassa sijaitsevan Kalevan tilan emännän rouva Soile Holmbergin kanssa. Tämä piti varmana, että Louhisaaren myllyn rakennusmestarina oli ollut hänen isänsä isoisä Otto Sand-

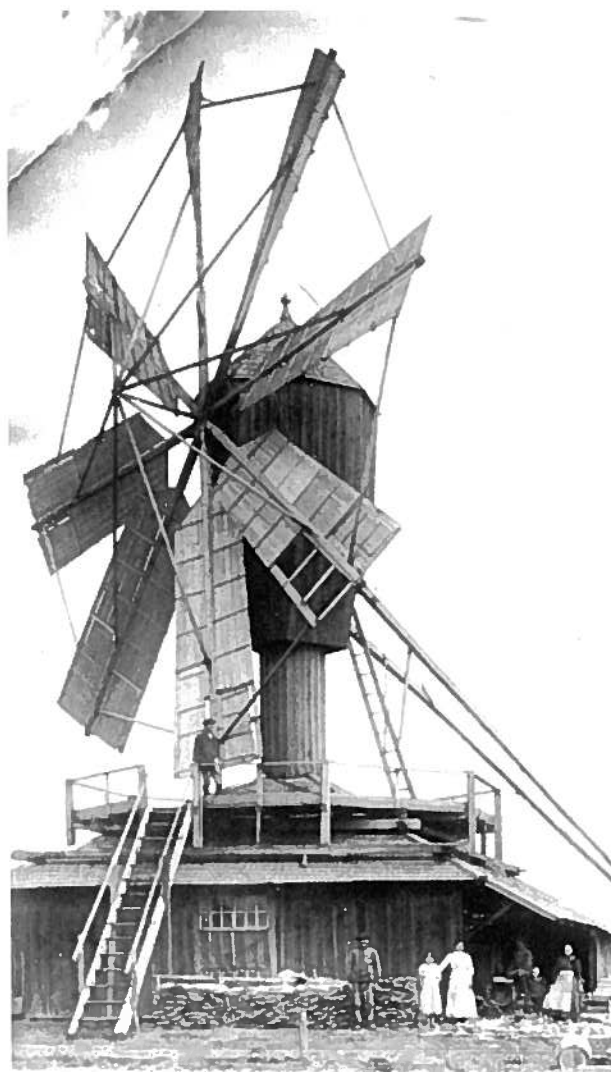
ström (1833-1906), joka asui samalla Kalevan tilalla. Sandström rakensi useille Lounais-Suomen paikkakunnille tuuli- ja vesimyllyjä, jotka hän kaikki itse suunnitteli. Soile Holmberg muisti kuulleensa, että Sandström rakensi tuulimyllyn Somerolle. Myöhemmässä kirjeessään Auvo Hirsjärvelle rouva Holmberg kertoi, että hänellä on vanha veroilmoitus, jonka Otto Sandström on tehnyt Sauvon kunnalle vuoden 1899 tuloistaan ja jossa hän mainitsee olleensa mainittuna vuonna rakentamassa myllyä Somerolle.

Auvo Hirsjärvi oli saanut rouva Holmbergiltä Kansallismuseoon valokuvan Sauvon Kalevan v. 1914 palaneesta tuulimyllystä. Hirsjärvi oli verrannut tätä Louhisaaren ja Härkälän tuulimyllyihin ja havainnut kaikissa kolmessa samoja, vain näille myllyille ominaisia tyylipiirte-

tä. Tällä perusteella hän piti jokseenkin varmana, että myös Härkälän tuulimylly oli Otto Sandströmin käsialaa. Kun Sandström mainitsee veroilmoituksessaan, että hän on v. 1899 ollut Somerolla myllynrakennustyössä, on edelleen mitä todennäköisintä, että hän on tuolloin ollut rakentamassa juuri Härkälän tuulimyllyä, koska muuta samantyyppistä tuulimyllyä ei tiedetä paikkakunnalla olleen.

Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja museoyhdistyksen vuosikirja julkaisi v. 1973 laajahkon artikkelini "Uljas se on

Someron Härkälän kylän tuulimylly, jonka tekijän Auvo Hirsjärvi sai selville. Mylly oli harvinaisen kookas, mm. siivillä oli mittaa 8 m. Kuvan ottajasta ei ole tietoa. Naisten pukumuoti viittaa 1910-luvulle. Mylly tuhoutui kovassa ukkosmyrskyssä 1925. Somero-Seuran kuva-arkisto.

*Hyvää Joulua
ja
Onnellista
Uutta Vuotta!*

 **Someron
Säästöpankki**

 **SOMERON
OSUUSPANKKI**

*Hyvää
Joulua
ja
Onnellista
Uutta Vuotta*

Kiitämme kaikkia
asiakkaitamme
kuluneesta vuodesta!

**Someron
Seurahuone**

☎ 02-748 8338

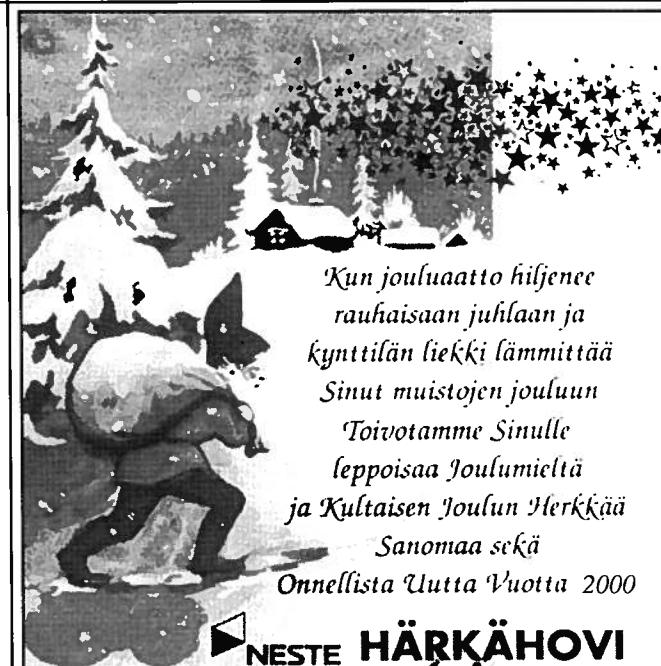
*Hyvää Joulua ja
Onnellista vuotta 2000
kaikille ystäville ja
yhteistyökumppaneille!*

LAMMINNIEMI KOTI

**HOITOA JA KUNTOUTUSTA
SOMEROLTA**

Käyntiosoite: Jänistie 1
Postiosoite: 31400 SOMERO
Puh. (02) 77 990, telefax (02) 779 9490

*Kun jouluaatto hiljenee
rauhaisaan juhlaan ja
kynttilän liekki lämmittää
Sinut muistojen jouluun
Toivotamme Sinulle
leppoisaa Joulumieltä
ja Kultaisen Joulun Herkkää
Sanomaa sekä
Onnellista Uutta Vuotta 2000*

 NESTE HÄRKÄHOVI

MARKET

AGRI MARKET
MYYMÄLÄ **SOMERO**

 <i>Joulumieltä kaikille toivottaa</i> Kaupunginhotelli • Ravintola SATUMAA Somero © 748 8772 Fax (02) 748 5665	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Kaihdin-Lehtonen Ky puh. 748 5814
<i>Rauhallista Joulua ja Onnea Uudelle Vuodelle!</i> Sälekarin Kirjapaino Oy PL 8, (Turuntie 24) 31401 Somero Puh. (02) 779 330 Fax (02) 779 3320	 JUSSIN ASUSTE Ky JOENSUUNTIE 31 PUH. 748 5045
<i>Hyvää Joulua ja Onnekasta Uutta Vuotta!</i> HärkäSport Turuntie 3, 31400 Somero, p. 748 8856	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta!</i> Hiusten ja hiuspohjan terveydeksi WELLA parturi-Kampaamo KLIPPA Joensuuntie 40 P. 7488 517, ti sulj.
<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta!</i> <i>Leninkiliike</i> SAARIVUORI Joensuuntie 33. P. (02) 731 2456	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta!</i> Mauri Salo Oy

suurten siipien suhistessa. Someron tuulimyllyjen, erityisesti Härkälän tuulimyllyn vaiheista". Siihen sisältyy perusteellinen esitys myös siitä, miten Auvo Hirsjärvi sai selville Härkälän tuulimyllyn rakentajan.

Arvosteluapua

Somero-Seura ja Somero-lehti järjestivät v. 1960 kotiseudullisen valokuvauskilpailun. Osanottajia kertyi 21, jotka lähettivät yhteensä 140 valokuvaa. Taso oli erittäin kirjava, mikä selittyi sillä, ettei valokuvausharrastus v. 1960 ollut vielä läheskään niin yleistä ja kehittyntä kuin nykyään. Niinpä palkintolautakunta piti arvostelutehtävää itselleen liian vaikeana. Päätettiin pyytää Kansallismuseosta asiantuntijan apua. Otin kuvat mukaani Helsinkiin, missä Auvo Hirsjärven kodissa yhden illan seurasin, kun hän valitsi kasasta mielestään eri sarjojen parhaat ja määräsi myös palkintosijat. Hirsjärven mukaan parhaita tasoltaan olivat rakennuskuvat, kun taas kylänäkymät olivat ylimalkaisia ja teknisesti heikkoja. Rouva Hirsjärvi tarjoili illan kuluessa kahvia. Somero-Seuran palkintolautakunta piti Hirsjärven valintoja oikeaan osuneina.

Vieras Hollannista

Auvo Hirsjärven ansioluettelon mukaan hän on osallistunut 14 ulkomaiseen opintomatkkaan, joiden kohteina ovat olleet Euroopan arkeologiset, kansatieteelliset ja kulttuurihistorialliset museot. Neljässä tapauksessa hän on osallistunut matkaan "Suomen edustajana". Hirsjärven tieteellisiä artikkeleita on julkaistu kansainvälisissä sarjoissa mm. neljä kertaa englanniksi ja kaksi kertaa saksaksi. Tuottivatko matkat ja artikkelit Hirsjärvelle kansainvälisiä suhteita? Voin kertoa vain yhdestä tapauksesta, koska jouduin olemaan siinä mukana.

Kesäkuun alkupäivinä 1981 Auvo Hirsjärveltä tuli kirje, jossa hän tiedusteli, olenko elokuun alkupuoliskolla Somerolla. Hänelle oli tulossa Hollannista vieras, jolle hän minun opastuksellani haluaisi esitellä Someron museota. Vieraan täsmällinen tuloaika selvisi vasta elokuun alkupäivinä postitetusta Hirsjärven kirjeestä. Hollantilaisen vieraan nimi oli Mario van Hoogstraten. Hän oli toiminut erään maakunnallisen alue-suunnitteluviraston kulttuurihistorialliseen

na eksperttinä. "Tuntuu olevan sisällä asioissa", arveli Hirsjärvi.

Vieras liikkui omalla autollaan. Hirsjärvi oli häntä Turussa vastassa 13. elokuuta 1981. Sieltä herrat tulivat suoraan Someron museolle. Päiväkirjani mukaan opastin herra van Hoogstratenia saksaksi kaksi tuntia torppamuseolla ja savenvalajamuseolla. "Vieras oli ihastunut museoihin ja osti kaksi Reino Tammen savivatia", kertoo päiväkirja. Vieraiden matka jatkui Hämeenlinnaan. Omasti puolestani olin ihastunut siitä, että Hirsjärvi oli valinnut arvokkaan vieraansa ensimmäiseksi kohteeksi Someron museot.

Kiittäjä ja onnitteluja

Toukokuussa 1981 olin saanut valmiiksi Someron torppamuseon 25-vuotishistoriikin "Torppa Härkätien varrella Jaatilanjoen rannalla". Lähetin siitä "lämpimäiset" Auvo Hirsjärvelle. Kesäkuun alkupäivinä tuli Hirsjärven vastaus: "Sulimmat kiitokset Riutan torpan mehevästä tarinasta! Siinä tosiaan saavat tulevat polvet tiedon siitä 'miten se kaikki oikein tapahtui'. Olen myös ylen iloinen

nen, että olen osaltani saanut ja voinut olla mukana kantamassa sitä ainaista kortta siihen ainaiseen kekkoon." Hirsjärven hienoinen ironia, "miten se kaikki oikein tapahtui" kohdistunee historiihin yksityiskohtaisuuteen. Onhan opuksessa suljettu 90 konekirjoitusliuskaa asiatekstiä ja 133 valokuvaa kustannussyistä 112-sivuisen kirjaseen, jotta mahdollisimman paljon tietoa saataisiin talteen.

Museolla vietettiin 12. heinäkuuta 1981 Someron päivän juhlaa, joka oli samalla torppamuseon 25-vuotisjuhla. Komeasta ohjelmasta mainittakoon valtionarkeologi C. J. Gardbergin juhlapuhe. Lähetin Auvo Hirsjärvelle juhlapuheen hyvissä ajoin. Jo 7. heinäkuuta hän kiittää kutsusta ja valittaa, ettei voi sitä noudattaa "perheseikkojen" vuoksi. Hän jatkaa: "Saan siis näin muodoin vähin äänin kaikesta sydämestäni onnitella neljännesvuosisataista museota - Tempus fugit! (Aika rientää) - ja sitä kannattavia voimia, ennen kaikkea Sinua itseäsi! Tosiaan on ollut ylen mieluista saada olla mukana näkemässä museon nousua ja kasvua aina ensimmäisistä purkutöistä alkaen." Auvo Hirsjär-

Auvo Hirsjärvi (oik.) ja hänen hollantilainen vieraansa Mario van Hoogstraten ihailevat Someron museon tuvassa 1700-luvulla tehdyn malkurin koristelua. Kuva: Olavi Virtanen 1981. Somero-Seuran kuva-arkisto.

ven onnitelut ovat sydämellisiä ja aitoja. Huomio kiinnittyy toistamiseen siihen, miten hänelle näyttää olevan merkityksellistä se, että on saanut olla mukana seuraamassa museomme kehitystä.

Persoonallisuuden
piirteitä

Kuvaamataidonopettajaksi valmistuvalla pojallani Heikillä oli v. 1974 Helsingin yliopiston taidehistorian proseminaarissa esitelmä aiheesta "Someron pitäjän-museon synty, kehitys ja kukoistus". Hän halusi vielä viimeistellä esitelmäänsä haastatteleamalla Auvo Hirsjärveä mm. talomuseoaatteen alkuvaiheista. Sovittuun aikaan 27. 2. 74 olimme Kansallismuseossa Hirsjärven huoneessa, minä etupäässä oppaana talon sokke-loisilla käytävillä. Heikki muistelee saaneensa Hirsjärveltä esitelmäänsä varten arvokkaita tietoja lähdeeteoksista, jotka valaisevat talomuseoaatteen taustoja.

Haastattelun jälkeen siirryimme kol-misin läheiseen Taidehalliin, jossa oli neuvostoliittolainen sosialistisen realis-min näyttely. Tämä kiinnosti tietysti Heik-kää ammatillisesti. Nousimme näyttelyyn portaita, joiden yläpäässä oli suuriko-koinen Leninin kuva. Sen eteen Hirsjär-vi hartaan näköisenä pysähtyi, kumar-teli syvään, teki ristinmerkkejä ja höpötti: "Hospoti pomilui, hospoti pomilui." Tä-män jälkeen hän jatkoi matkaansa mui-na miehinä kuin ei mitään erikoista oli-si tapahtunut. Välikohtaukselle ei sat-tunut muita näkijöitä kuin Heikki ja minä. Ymmärsimme, että Hirsjärven esittämä näytelmä oli protesti, joka kohdistui sil-loin tiukimmillaan eläneeseen itsesen-suuriin ja miksei myös koko näyttelyyn sosialistisine realismineen. Auvo Hirs-järvi toteutti protestinsa hänelle luon-teenomaisella tavalla: ironian keinoin. Auvo Hirsjärven niukkailmeiseen tyyliin luontuivat ironia ja satiiri helpommin kuin jokin rehevämpi huumorin laji.

Auvon varhainen tuttava, opettaja ja entinen kotiseutuaktivisti Väinö Snell Tammelasta muisteli, etteivät Auvon kaikki naiskollegat pitäneet hänestä hänen jonkinasteisen pidättyvyytensä takia. Mikään vilkas seuramies tai nais-ten hauskuttaja Hirsjärvi ei ollut. Muis-tan Auvon kerran tunnustaneen, että suuressa ihmisjoukossa hän saattoi tun-tea itsensä erittäin yksinäiseksi. Tämän

vuoksi olin ymmärtävinäni, miksei hän kertaakaan saapunut Somero-Seuran Someron päivän juhliin lukuisista kut-suista huolimatta.

Auvo Hirsjärveä pidettiin paitsi oman alansa syvällisenä tuntijana, myös luo-tettavana, yleissivistyneenä kirjallisuus-kriittikkona. Valaiseva on seuraava ote hänen virallisesta ansioluettelostaan: "Kirja-arvosteluja Kouluhallituksen jul-kaisemassa Arvosteleavassa kirjaluette-lossa kansatieteen, kulttuurihistorian,

muinaistieteen, maantieteen, matkakir-jallisuuden ym. aloilta, yhteensä 787 kpl vuosina 1951-1973." Oli jo suorastaan aikamoinen kulttuuriteko esitellä miltei viikoittain jokin kirjauutuus Arvosteleavas-sa kirjaluetelossa yli 20 vuoden aika-na, mutta Auvoille oli luonteenomaista, ettei hän tästäkään vaativasta harras-tuksestaan koskaan puhunut. Tietysti hänen lukeneisuutensa joskus vilahti näkyviin, kuten hänen vastauksissaan Heikki Horilan kyselyihin.

Riutan purkamista valvonut ja valokuvannut Auvo Hirsjärvi Kansallismuseos-ta ja Härmäläis-Osakunnan kotiseuduntutkijat Pirkko Ylänen, Ritva Tapanai-nen ja Tauno Lähteenkorva. Rakennuksen purkaminen on vasta aloitettu. Kuva kirjoittajan 14. 6. 1955. Somero-Seuran kuva-arkisto.

Auvo Hirsjärvi (oik.) kertoo tuulimyllyistä lehtimiehille, Somero-Seuran johtokunnalle ja kyläasiamiehille 2. 8. 1964. Vas. mylläriksi pukeutunut Paul Kilpelä ja kyläasiamiehet Väinö Laurinen sekä Pietari Keskinen. Kuva kirjoittajan. Somero-Seuran kuva-arkisto.

<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> POHJOLA Joensuuntie 31, 31400 Somero	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> HIIDENMATKAT
 <i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> <i>Kampaamo Leena Laine</i> puh. 748 5164	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> T. Tamminiemi ja Kumpp. 31470 Somerniemi p. 748 2864
<i>Hyvää Joulua toivottaen</i> LAUKAMO-YHTIÖT	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> MUNATUKKU A. TAMMINEN Ky Puh. 748 5575
<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> <i>asiakkailleen toivottaa</i> SÄHKÖ-ERKKI Oy	 <i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta toivottaa</i> KAMPAAMO SOMERON EEVA Urheilutie 23, puh. 748 5441
 <i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> SOMERON METSÄNHOITOYHDISTYS RY Joensuuntie 35, 31400 Somero puh. (02) 748 6320 (02) 748 5264, (02) 748 5332 Fax 0400 323 372 Hovila, 0400 532 867 Hakala	<i>Hyvää Joulua ja Onnea uudelle vuodelle</i> Kosmetologinen Hoitola Ritva Heino Ky Joensuuntie 28, 31400 Somero (02) 748 6588
<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta!</i> PARTURI-KAMPAAMO RIITTA PALÈN PUH. 748 5397. Joensuuntie 19 (linja-autoasema)	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta Toivottaa</i> • palveleva • edullinen Someron RUOKA PISTE Vanhatie 13, puh. 7488 782 MEILLÄ ON PALVELEVA JUUSTO- ja LIHATISKI

Iloista Joulua

Tähti
OPTIKKO

Iloista Joulua

Sinun silmiesi tähden

SOMERON OPTIIKKA

Joensuuntie 31, p. 7486 133.
Palvelemme ma-pe 9-17, la 10-13

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

RAUTA- ja
PELTINELIÖ Oy

Om. SIVIRANTA
Puh. 748 5929, 0400 848 398

TEERIHARJUN
TURKISTUPA

Lämminhenkistä Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

NURMEN SAHA & MYLLY

Höylä- ja sahatavaraa,
listoja ja kestopuuta
SOMERNIEMELTÄ
puh. 748 2958

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

Hyvää Joulua ja
menestyksellistä Uutta Vuotta

TOIVOTTA

LEHTOSEN
KASVATTAMO Ky

Puh. 748 5110

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

Sähköurakointi
J. Mäenpää & Co

Puh. 748 6715
0400 825 493, 0400 825 494

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

SOMERON VESIHUOLTO
LÄMPÖKESKUS
TALKKARI OY

Somero puh. (02) 779 1347
ilta- ja viikonloppupäivystys
0400 535 635

Lämminhenkistä Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta!

Parturi-Kampaamo
BIONNE
SEIJA NUMMINEN
Joensuuntie 30
31400 SOMERO
(02) 748 6966

Luontaishoitaja
SIRPA
Joensuuntie 30 (Bionne)
31400 SOMERO
Puh. 0400 969 015

Raudoituksin koristettu kirstu vuodelta 1788. Omistaja Ritva Nuoritalo. Kuva.: Aila Talonen, aiemmin myös Auvo Hirsjärvi.

Auvo Hirsjärven siunaus toimitettiin hänen syntymäpäitjäänsä Tammelan kirkossa loppiaisaattona 5. 1. 1999. Somero-Seura oli saanut tilaisuuteen kutsun, jonka oli allekirjoittanut Auvo viimeiseen asti huoltanut Jaani Viherluoto. Olin Somero-Seuran puheenjohtajan Voitto Ollonqvistin kanssa saattamassa Auvoa hänen viimeisellä matkallaan. Muistotilaisuudessa me somerolaiset muistelimme Auvoa ennen muuta uskollisena ystävänä, joka omia vaivojaan säästämättä, useimmiten pyytämättä tuki meidän kotiseudullisia harastuksiamme. Jäähvyisemme olivat haikeat ja kiitolliset.

Lähteet: Forssan yhteiskoulu 1899-1949. Historiikki ja matrikelit. Museoviraston nimikirjaote v:ltä 1975 (Artikkelissani nimitän sitä ansioluetteloksi.) Kopio Jaani Viherluodolta. Auvo Hirsjärven kirjeet kirjoitajalle Helsingistä 4. 6, 7. 7. ja 3. 8. 1981.

Piimäsorsa kellui nokkansa varassa viilikehlon pinnalla tai riippui astian ulkopuolella. Sillä kuorittiin viilikehlon pinnalta kerma, josta kinnuttiin voita tai kauhottiin kuorittu piimä ruokapöytään. Kirjoittajan omistaman piimäsorsan on kuvannut Aila Talonen, aiemmin myös A. Hirsjärvi.

Elina Haggrén

Anna Charlotta Kijkin luulasinen
astiasto vuodelta 1765

Turun maakuntamuseon, entisen Turun historiallisen museon, kokoelmista löytyy pieni viehättävä luulasinen astiasto, jossa on nimikirjaimet ACK ja päiväys "Åbo den 9. December 1765". Astiasto kuului alunperin vuorineuvos Johan Jacob Kijkin tyttarelle, Anna Charlotta Kijkillle. Se on säilynyt suvussa ja lahjoitettu Turun historialliselle museolle Anna Charlottan puolison, ylitirehtööri Josef Bremerin tyttärentyttären, neiti Augusta Walleniuksen toimesta. Kahvi, tee, suklaa ja sokeri yleistyivät Suomessa 1700-luvun puolivälissä, kun Itä-Intian kauppaseura alkoi rahdata Ruotsiin näitä uusia nautintoaineita.

Muotijuomat maksui ensinnä Suomen harvalukuinen yläluokka, mutta jo 1780-luvulla juomat olivat yleisessä käytössä. Meillä kuten muuallakin kehittyi kahvin ja teen ympärille pikkuhilljaa kokonaan uusi seurustelukuluttuuri tyyleineen ja tapoineen. 1700-luvulla posliini kuului ylläsiystavaroiden joukkoon ja sitä opittiinkin Suomessa valmistamaan vasta 1800-luvulla. Se pysyi koko vuosisadan ajan harvinaisena ja sen tuontikin oli rajoitettua.

Väritään valkoisella, läpikuultavalla maitolasilla jäljiteltiin muodissa ollutta posliinia. Ensimmäiset yritykset jäljitellä posliinila lasilla tehtiin 1600-luvun puolessa välissä Etelä- ja Keski-Euroopassa. Maitolasin valmistukseen oli useita erilaisia reseptejä. Eri lisäaineksista periytyvätkin useat erilaiset, helposti sekoittuvat nimitykset, joita maitolasista on käytetty. Ruotsissa ja Suomessa maitolasia on valmistettu lähinnä saksalaisen reseptin mukaisesti lisäämällä lasimassaan luujauhoa ja sarvituhkaa, mistä johtuu usein käytetty luulasin nimitys.

Astiasto

Anna Charlottan astiasto on valmistettu valkoisesta läpikuultavasta maitolasista. Siihen kuuluu yhteensä kahdeksan osaa: kannu, sokerikko, kermakko, kuppi ja neljä lautasta. Kaikki ovat pienikokoisia, siroja ja kauniita. Valkoinen

maitolasi on aavistuksen sinertävää ja reunat, korvat sekä jalkalistat ovat kokonaan siniset. Anna Charlotta Kijkin nimikirjaimet ja päiväys on maalattu astioihin hennoin mustin koristeellisin kirjaimin.

Kannu (korkeus 86 mm, ilman kantta 60 mm) on koko astiastoon nähden pienikokoinen. Nokka, korva, jalkalista, kannen reuna ja nuppi ovat sinistä lasia. Kannu on olemukseltaan melko pyöreä ja kahva taipuu korvan muotoon nokan ollessa kuin elefantin kärsä. Kannen päällä oleva nuppi hallitsee koko esineen olemusta. Myös korva ja kaatonokka ovat voimakkaat sekä kookkaat kannun pieneen kokoon nähden. Nokka on litistetty alaspäin koveraksi, joten sen poikkileikkaus on koko matkalta ikään kuin puolikuun muotoinen. Kuppi (korkeus 30 mm) on hyvin yksinkertainen ja suoralinjainen. Sinisen lasin vyöhyke kiertää ohuena renkaana reunoja eikä kupissa ole korvaa. Kermakko (korkeus 32 mm) on jalallinen ja korvallinen. Sen reunaan on taivutettu loiva kaatoura. Reunoja kiertää saman vahvuinen sinisen lasin vyöhyke. Lautasia on yhteensä neljä, kahta erilaista mallia ja kokoa (halkaisijat: 73, 74, 118 ja 128 mm). Pienemmät ovat kuperaampia ja syvempiä ja isommat laakeita. Sokerikko (korkeus 48 mm) on iso ja jämerä suhteessa muuhun astiastoon. Se on jalallinen, maljan mallinen ja kautaltaan paksumpaa materiaalia kuin muut astiaston osat.

Valmistus

Astiaston kaikki osat ovat vapaasti puhallettuja. Astiastossa ei näy jälkiä muotista, pinta on aivan sileä ja jokainen osa on erilainen. Kaikissa osissa näkyy punttelin jälki. Yleensä punttelin jälki on pohjassa, mutta kannun kannessa se näkyy selvästi luulasimassaisena tahra-nupin päällä. Siniset osat ovat sinistä lasia ja valmistettu luulasisten osien jälkeen. Reunojen siniset vyöhykkeet ja jalkalistat on valmistettu sinisestä lasinauhasta. Nauhojen liitoskohta näkyy

osassa astioista selvästi paksunnokse-
na ja muutenkin niissä voi havaita käsi-
työlle ominaista pientä epätasaisuutta.
Kermakon ja sokerikon jalustat on muo-
toiltu erillisinä ja liitetty tämän jälkeen
paikoilleen. Sekä kannun että korvien
aihiot on ensimmäiseksi kiinnitetty ylä-
osastaan paikoilleen ja venytetty muo-
toonsa vasta sitten. Korvat on kömpelön
oloisesti valmistettu suhteessa astiaston
moniin muihin viimeis-
teltyihin ja hienoihin yk-
sityiskohtiin. Korvat
ovat paksuja, osittain
kieroja ja paljastavat
kuuman lasimassan
vaikean hallittavuuden.
Kannun nokka puoles-
taan on todella taita-
vasti valmistettu ja siinä
sininen lasi yhtyy luulasiin täysin sau-
mattomasti. Lasia on
lämmitetty uunissa vie-
lä liitosvaiheessakin.
Nokan koko matkal-
taan koveraksi litistety
muodon johdosta näyt-
tää siltä, ettei siitä mi-
tään mahdu kulke-
maan. Luulisin silti
muotoilun liittyvän kaa-
to-ominaisuuksiin.

Nimikirjaimet ja
päiväys on maalattu
lasin pintaan ohuella
mustalla tussilla. Nimi-
kirjaimet on aseteltu
koristeellisine kiemu-
roineen monogram-
miksi. Päiväys on yksinkertaisempaa kä-
sialaa. Maalaajan käsi ei ole ollut tässä
työssään yhtä vakaa kuin materiaalin kä-
sittelyssä esineitä valmistettaessa.
Sommittelu on hieman epätasamallista.
Esimerkiksi kannussa olevat nimikirjai-
met eivät ole keskellä kylkeä, ja joissa-
kin lautasissa kirjoituksen muodostama
rinki ei pysy kaikin paikon yhtä kaukana
lautasen reunasta.

Puuttuvat osat

Astiastoja alettiin 1700-luvun puolessa
välissä suunnitella eri tilanteita varten.
Ei valmistettu ainoastaan erillisiä kup-
peja ja kannuja vaan suurempia koko-
naisuuksia. Astiasto oli tarkoitettu joko

kahdelle tai yhdelle hengelle. Anna Char-
lottan astiastossa on vain yksi kuppi,
mutta lautasten ja kuppien määrä ei
vastaa toisiaan. Eri lähteissä tämän as-
tiaston osat on yhdistelty ja aseteltu eri
tavoin. Tuntuu kuin lautaset eivät olisi
löytäneet omaa paikkaansa kattaukses-
sa. Kermakon hieman korkeampi jalka-

reunat kohoavat melko tasaisesti asteit-
tain ylöspäin. Luulenkin, että astiastos-
ta on rikkoutunut tai kadonnut ainakin
yksi kuppi. Tällöin muodostuisi kaksi ko-
konaisuutta, joihin molempiin kuuluisi
kuppi, aluslautanen ja leipälautanen.
Kannun tilavuuskin vastaa arviolta juuri
reilua kahta kupillista.

Anna Charlotta Kijkin luulasinen astiasto vuodelta 1765.

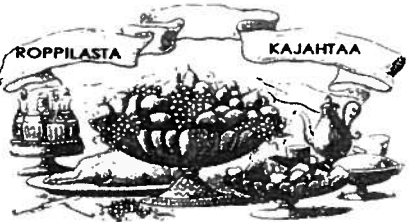
osa ei kunnolla istu lautasen päälle, ja
sivulta katsottuna näiden kahden asti-
an profiilit ovat linjoiltaan eri malliset.
Kermakon yläreuna taipuu jyrkemmin
ulospäin kuin lautasten reuna. Tarkas-
telua jatkettaessa huomaa kermakon
korvan ottavan kiinni lautasen reunaan.
Puolestaan lautasten mallia, kokoa ja
koristelun sijoitusta tutkiessani huoma-
sin lautasten sopivan hyvin päällekkäin.
Kuperampi, pienempi lautanen paljas-
taa alla olevan laakeamman lautasen
pinnalla kiertävän kirjoitusvyöhykkeen
kokonaan. Lautasten koko on sopusoin-
nussa keskenään ja kuppi puolestaan
istuu samalla tavalla pienen kuperan
lautasen päälle. Päällekkäisinä astioiden

Käyttötarkoitus

Anna Charlottan astiasto mainitaan ylei-
sesti leikki-etuliitteellä. Sitä, onko asti-
asto suunniteltu kahvin vai teen nautti-
miseen, ei ole tutkittu, sillä kortistotie-
doissa luetellaan ko. astioita sekaisin
kummallakin etuliitteellä. Astiastossa on
mielestäni piirteitä sekä tee- että kah-
viastiastoista. Kahvi ja tee yleistyivät
lähes samanaikaisesti Suomessa 1700-
luvun puolivälissä. Ajan tottumuksien ja
tapojen tarkastelu ei tässä tapaukses-
sa siis johda käyttötarkoituksen selvit-
tämisessä sen pidemmälle. Käytännös-
sä kuumat juomat vaativat hyvin saman-
laisia ominaisuuksia tarjoiluastioiden,

KAHVILA-RAVINTOLA TORITUPA Joensuuntie 31, 31400 SOMERO Puh. (02) 748 7147 Toivottaa Rauhaa Joulua Hyvää Uutta Vuotta	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Merita Somero puh. 770 3330 MeritaNordbanken	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Autokorjaamo- ja maalaamo Ilpo Lemberg Ky	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> SOMERON ESSO Autopalvelu Lemberg Oy	<i>Hyvää Joulua ja Onnea Vuodelle 2000</i> Sapliini LEENA MÄKI Joensuuntie 26. p. (02) 748 6393	SOMERON PUUTAVARA KY toivottaa asiakkailleen <i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> PUU ASANTUENTEN KAUPAT	<i>Joulurauhaa kaikille asiakkailleen toivottaa</i> PIKA-PYYKKI Puh. 748 6878 Joensuuntie 49	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista alkua Uudelle Vuosituhannelle</i> T: SOMERON TEBOIL Kyllä käy
--	--	---	---	--	--	--	---

<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> PALMAN AUTOKORJAAMO JOUKO LÖNNQVIST OHRATIE © (02) 748 6256, 31400 SOMERO	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> TILIKESKUS KY SEIJA YLITALO 31400 SOMERO, Joensuuntie 30 Puh. (02) 748 8125, Fax (02) 748 5562 <i>Rauhallista Joulua ja Hyvää Uutta Vuotta!</i>	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> SOMERON ESSO Autopalvelu Lemberg Oy	<i>Hyvää Joulua ja Onnea Vuodelle 2000</i> Sapliini LEENA MÄKI Joensuuntie 26. p. (02) 748 6393	SOMERON PUUTAVARA KY toivottaa asiakkailleen <i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> PUU ASANTUENTEN KAUPAT	<i>Joulurauhaa kaikille asiakkailleen toivottaa</i> PIKA-PYYKKI Puh. 748 6878 Joensuuntie 49	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista alkua Uudelle Vuosituhannelle</i> T: SOMERON TEBOIL Kyllä käy
--	--	---	--	--	--	---

ALANSA VANHIN! ROPPILAN KROUVI SOMEROLLA VIIHTYISYYTTÄ JA MUKAVAA MENOA AAMUSTA ILTAAN	Hyvä Joul on kirjajoulu Someron Kirjakauppa Joensuuntie 45, p. 748 5098
<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> <i>Turvaamme</i> SAMPO Someron konttori Puh. 010 515 385	<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> Sähkö-, LVI- ja kodinkonetekniikan myynti Someron Sähkö ja Kone Oy Jukolantie 2, p. 748 5888 RTV- ja kondinkonehuolto, sähköasennus Someron Huoltomestarit Oy Joensuuntie 42, p. 748 7225
<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> LÄNSIVOIMA Länsivoima-konserni Someron alue	<i>Joulu kirkossa kohdataan</i> <i>Someron Seurakunta</i>
<i>Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta</i> SOMERON DATAPISTE Oy ATK-laitteet, -tarvikkeet ja -palvelut Joensuuntie 26, 31400 SOMERO Puh/Fax (02) 748 8247. Avoinna: ma-pe 10-18, la 10-15.	<i>Hyvää Joulua ja liikenneturvallista vuotta 2000</i> SOMERON 748 6473 AUTOKOULUoy

joten muodot eivät ole päätyneet kovin kauas toisistaan. 1700-luvun alussa alettiin teekannut valmistaa matalammiksi ja leveämmiksi kuin kahvikannut. Anna Charlottan kannu on pyöreä ja matala, mutta toisaalta kuppi on pieni, kapea ja siro. Sokerilla maustetaan molempia juomia, mutta kermakkoja olen tavannut läpikäymässäni lähdeaineistossa ainoastaan kahvikannujen viereltä.

Kaikki Anna Charlottan nimikirjaimin koristellut astiat ovat silmiinpistävän pienikokoisia. Lähes kaikissa käyttämissäni lähteissä astiasto esitellään leikkias-tiastona. Claes Norstedt puhuu astias-toa koskevassa kirjeessään 13. 1. 1938 Turun historiallisen museon intendentille, maisteri Nils Clevelle, jopa nukenas-tiastosta. Kuitenkin mielestäni nukenas-tiasto viittaisi vielä pienikokoisempiin esineisiin, kuten nukkekoteihin suunniteltuihin tavaroihin. Lähteet antavat ristiriitaisia tietoja Anna Charlottan syn-tymäajasta. Turun maakuntamuseon esinekortisto kertoo tytön syntymäajak-si 26. 10. 1750, kun taas Marja-Liisa Lehto kirjassaan "Huwikaluja lapsille" kertoo, kuinka "juuri viisi vuotta täyttä-nyt Anna Charlotta Kijk sai maitolaisen leikkias-taston nimipäivälahjakseen An-nan päivänä 9. 12. 1765". Toisten läh-teiden mukaan Anna Charlotta avioitui vuonna 1772. Jollei tyttö avioitunut 12-vuotiaana, hän sai "leikkias-taston" 15-vuotiaana eikä viisivuotiaana. Olisiko 15-vuotiaalle nuorelle naiselle hankittu ni-mipäivälahjaksi astiasto leikkimistä var-ten?

Lasi leikkikalumateriaalina on hyvin herkästi särkyvää, mutta silti astiasto on hyväkuntoinen eikä siinä näy kuluma-jälkiä edes pohjassa. Onko astiastolla leikitty ja onko se ylipäättään leikkimistä varten suunniteltu? Ajan sisustusiha-nteisiin kuului olennaisena pienet koris-te-esineet. Gunnar Suolahti luettelee artikkelissaan "Suomalaisen rococoajan kodeissa" (1909) useita pieniä kodin kaunistukseen tarkoitettuja esineitä. Suomalaisiin perukirjoihin ilmestyi 1760-70 -luvuilla otsake "nipper", joka tar-koitti pieniä koriste-esineitä. Lisäksi eurooppalaista ja ulkoeurooppalaista lasia esittelevässä Frankfurt am Mainin käsiteollisuusmuseon julkaisussa esiin-tyy kuva luulasisesta korvattomasta kah-vikupista, joka on lähes samaa kokoa kuin Anna Charlottan kuppi. Sitä ei ole esitelty leikkias-tiana. Kyseinen kuppi on

myös 1700-luvulta, enkä usko sen ole-van ainoa laatuaan.

Kierrellessäni Hollannissa erilaisia kotimuseoita havaitsin muutamassa rokokoon tyyliin sisustetussa seuruste-luhuoneessa lasikaappeja, jotka sisäl-sivät keräelmän pienikokoisia astioita. Hyllöille oli aseteltu pääasiassa pieniko-koisia nukkeja, koristelautasia sekä kah-vi- ja teekannuja. Olisiko astiasto mah-dollisesti ajan ihanteiden mukainen, kodin kaunistukseksi tarkoitettu koris-te-esine tai vain henkilökohtainen lah-ja, muisto antajaltaan?

Valmistuspaikka ja tekijä

Astiasto esitellään yleisesti Åvikin tuo-tantoon kuuluvaksi. Claes Norstedt (1870-1952) oli tämän vuosisadan alun tunnetuimpia ja arvostetuimpia asian-tuntijoita Suomen ja Ruotsin 1700-lu-vun lasiteollisuuden alalla. Edellä mai-nitussa kirjeessään hän arvelee valmis-tuspaikaksi Åvikin, sillä Anna Charlotta Kijkin isä oli yksi tehtaan omistaja asti-aston valmistumisen aikoihin. Norstedt on yrittänyt tutkia astiaston tekijää tar-kastelemalla sen koristelua. Kirkonkir-jat ja henkikirjat eivät kuitenkaan kerro ainoastakaan lasimaalarista Åvikissa tuohon aikaan. Norstedtin mukaan ai-noa tällaiseen koristeluun pystynyt olisi ollut lasinpuhaltaja Johan Anders Schmidt (1738 - 1802), joka työsken-teli Åvikin lasitehtaassa vuosina 1761 - 1782. Schmidt muutti Åvikista myö-hemmin Marjedalin lasitehtaal-le, jonka tuotantoon kuului samoin tavoin tussil-la koristeltuja luulasiastioita.

Lasinpuhallustaito liikkui tiukasti puhaltajien mukana, ja taito sekä am-mattisalaisuudet siirtyivät isältä pojalle. Suomeen ensimmäiset puhaltajat tuli-vat Saksasta Ruotsin kautta. Schmidt tuli Smålannin Casimirsborgista Åvikiin, ja hänen isänsä, hyttimestari Gottfrid Schmidtin (synt. 1712) taidoilla käyn-nistettiin vuonna 1763 tuotanto Göte-borgin lasitehtaalla. Åvikin lasitehdas oli ainoa astiaston valmistuksen ajankoh-tana toiminnassa ollut lasitehdas Suo-messa. Luulasin tiedetään kuuluneen tehtaan oheistuotantoon. Ruotsin puo-lella toimi samanaikaisesti yhdeksän lasitehdasta, joista ainoastaan Götebor-gin lasitehtaassa voidaan varmasti sa-noa valmistetun luulasia. Åvikin luulasi-seen tuotantoon on sijoitettu kuuluvak-si kaksi luulasista voi- tai makeismal-

jaa. Astiat ovat kuuluneet Åvikin tehtaan perustajan Jacob Reinhold Depongin vaimolle, Catariina Elisabeth Ahlgrenil-le. Astioiden kylkeen on aseteltu, kuten Anna Charlottankin astioissa, nimikirjai-met "CEA" kauniiksi monogrammiksi. Tutkijat ovat päätelleet näiden esinei-den valmistuneen ennen avioitumisvuot-ta, koska nimikirjaimet tulevat vaimon tyttönimestä. Catariina Elisabeth Ahl-gren kuitenkin avioitui jo vuonna 1749, ja Norstedtin mukaan ainoa tällaisten esineiden valmistukseen kykenevä hen-kilö, Schmidt, saapui Åvikiin vasta vuon-na 1761.

Verrattessani Göteborgin lasitehtaan tuotannosta säilyneiden astioiden kuvia Anna Charlottan astiastoon, en voi olla huomaamatta monia yhteneväisiä piir-teitä. Ne ovat siroja ja ohuesta materi-aalista valmistettuja, yksinkertaisia ajan muuhun esineistöön verrattuna ja niu-kasti koristeltuja. Koristelu on toteutet-tu yksiväriseen esineeseen pohjaväris-tä poikkeavalla lasinauhalla. Ohuet la-sinauhat on sommiteltu samalla tavalla korostamaan astiaston reunoja ja mui-ta vaakalinjoja. Lisäksi myös Götebor-gin astiat ovat huomattavan pienikokoi-sia. Otaksun, ettei Anna Charlottan asi-taston todennäköinen valmistaja, Johan Anders Schmidt, ole edes nähnyt Göte-borgissa valmistuneita astioita, vaan hän oli omaksunut "käsi-alan", tyylin ja ta-van luulasiastioiden valmistukseen opet-tajaltaan eli isältään.

Astiasto aikansa hengen kuvastajana

Anna Charlottan astiastoa on vaikea si-joittaa mihinkään tiettyyn tyyliin. Se on siro, mutta yksinkertainen verrattuna aikansa vallitsevaan tyyliin, ja se muo-dostaa kuitenkin eheän kokonaisuuden, mikä oli tyyppillinen rokokoon ilmiö. Kermakot alkoivat esiintyä vasta tämä aikakauden kahviastiastoissa, mutta muodoltaan jämerä sokeriastia ja pyöreä kannu lä-hestyvät edellisen kauden myöhäisba-rokkia. Rokokoon suosimia luonnon ko-risteaihteita tai epäsymmetriaa ei asti-astossa ole havaittavissa, sen sijaan barokkiin liittyvää vaakatasa-joittelua. Väritys on perinteikäs sinivalkoinen, joka oli yleinen kiinalaisen posliinin väri, mutta väritys on hyvin hillitty. Mono-grammeja käytettiin yleisesti ajan pos-liiniesineiden koristelussa.

Astiasto ajan lasiteollisuuden tuotteena

Luulasiastiastot eivät kuuluneet aika-kauden tyypillisimpiin tuotteisiin. Tee- ja kahviastiastot valmistettiin tavallisesti posliinista, fajanssista, tinasta tai hopeasta. Vaikka luulasiin esineisiin saatiinkin mallit posliiniesineistä, oli valmistustekniikka sama kuin lasiesineissä. Tavallisten lasiteollisuuden tuotteiden muotoilussa Schmidt pystyi hyvin seurailemaan aikansa muotoihanteita. Kahviastiastot kuuluivat hänelle vieraampien esineiden joukkoon. Anna Charlottan astiastossa väritys ja koristelu yhdistää osat kuuluviksi samaan kalustoon. Lasinpuhaltaja on joutunut jokaisen osan kohdalla suunnittelemaan muodon erikseen ja ratkaisemaan lasiin liittyvät tekniset vaikeudet. Turun maakuntamuseon kokoelmiin kuuluu myös Anna Charlottan nimikirjaimin koristeltu etikkipullo, joka on täysin ajan mukainen ja jossa rokokoon piirteet jo selvästi näkyvät. Pullo on siro, kurvikas, laineileva ja siinä on kierteinen rihlaus. Lasinpuhaltaja siis tunsikin rokokooajan muotoihanteita, vaikka ei niitä kahvikalustossaan onnistunut tai halunnut toteuttaa.

Suomalaista lasia on 1600-luvulta säilynyt sirpaleina. 1700-luvun lasiesineiden joukossa Anna Charlottan astiasto muodostaa harvinaisen eheän ja hyvin säilyneen kokonaisuuden. Sekä Suomen että Ruotsin näin varhaisten tehtaiden tuotannosta on säilynyt vain harvoja luulasisia esineitä ja niitä mahdollisesti valmistaneita tehtaita tunnetaan heikosti. Anna Charlottan astiaston tarkastelun tekee yhä mielekkääksi se, että todennäköinen tekijä on ollut mahdollista selvittää. Tällöin astiaston on voinut sijoittaa paikoilleen lasinvalmistustaitojen leviämisen verkostossa, yhtenä yhdyssiltana lasiperinteen matkalla Suomeen.

Lyhennelmä taidehistorian proseminaaritutkielmasta 25. 3. 1999. HY, Avoin yliopisto, Helsinki. Ohjaaja FT Jukka-Pekka Airas.

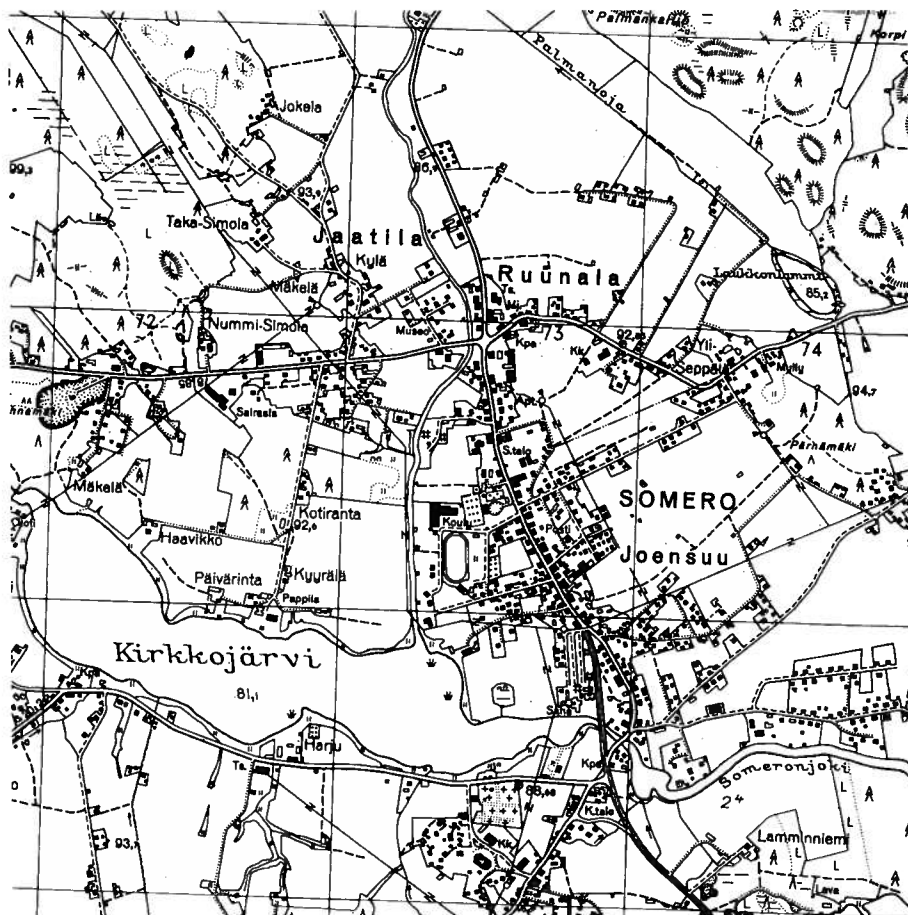
Pekka Raitanen

Kartat kertovat historiasta

Vuosisadan alun Tilda tai Kalle ei löytäisi nykyisen Someron keskustasta juuri muuta tuttua kuin kirkon ja kirkonmäen. Kiiruun ja Yli-Aukustin talot hän kyllä tunnistaisi, jos kohdalle sattuisi. Vanhoja rakennuksia ei juuri Someron nykyisessä keskustassa näe. Joensuun pääraitin varrella oli sata vuotta sitten asuintalojen ja maatilarakennusten lisäksi vain muutama kauppapuoti tai liikerakennus. Muutos on ollut valtava. Yhdyskunnan muutosta voidaan katsella myös kartoilta. Vertaamalla samalta alueelta eri aikoina valmistettuja kartoja nähdään havainnollisesti mikä on muuttunut ja mikä on pysynyt ennallaan. Somerolta valmistui v. 1922 Maanmittauslaitoksen ns. pitäjänkartta, jonka mittakaava oli 1:20 000. Viisi senttimetriä kartalla vastasi siis yhtä ki-

lometriä maastossa. Koko Suomen kattavaa peruskarttaa alettiin valmistaa vuodesta 1949 lukien. Sen mittakaava oli myös 1:20 000. Tätä karttaa ajantasaistettiin eli valmistettiin alueittain uusi karttalehti seudun olosuhteista ja tarpeista riippuen. Someron keskustan ensimmäinen peruskartta valmistui 1959 (kartoitus 1957). Ajantasaistettujen painokset julkaistiin 1980 (kartoitus 1977) ja 1992 (kartoitus 1990). Edellä mainitut neljä karttaa kertovat meille Someron keskustan muuttumisesta ja kehittämisestä sinä aikana, mihin vanhimpien Someron Joulun lukijoiden muisti vielä yltää.

Joensuun kylän asutustiheyttä kuvaa se, että pitäjänkartalle mahtuivat vielä jokseenkin kaikki silloisten kiinteistöjen nimet. Rakennuksia oli nykyisen Joen-

Somero vuonna 1957 -59. © Karttakeskus.

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta Toivottaa

SPAR
market

SPAR-market Somero Kauppiat Risto ja Virpi Kilpinen
puh. 7488 833. Avoimma: ma-pe 8-21, la 8-18

Hyvää Joulua!
Hallojan Kukka

Puh. (02) 748 6595.
Somero, Joensuuntie 6

Hyvää Joulua

**SOMERON KELLO JA
KIHILA-AITTA**

Puh. 748 5385

Kun ols joulukim palamatolj ja uus vuas
menis ilmap valkjav vaaraa

toivottaa
VAKUUTTAVA SOMEROLAINEN

**HÄMEEN-UUDENMAAN
LÄHIVAKUUTUS**

Joensuuntie 13, 31400 Somero, puh. 02-779 3400

INTERFLORA

HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTAA

KUKKAKESKUS

TIMO KAUPPI

Joensuuntie 25, puh. 748 5385
Kukka - paras joululahja

Rauhallista
Joulua ja
elämysrikasta
vuotta 2000!

Hyvää Joulua!

Lahja-asioissa
asiantuntevasti
LAHJASOPPI
Maija Tuomonen
Joensuuntie 26, Somero
puh. 748 6217

Rauhallista Joulua ja
Hyvää Uutta Vuotta

Someron taksiasema

Puh. 748 5030

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
Leninki ja Asuste Ky
Puh. 748 5410

Rauhallista Joulua ja Onnellista
Uutta Vuotta
Asiakkailleen toivottaa

JALKINELIIKE

V. PELTOMÄKI KY

JOENSUUNTIE 17, puh. 748 5075

Hyvää Joulua ja
Onnellista
Uutta Vuotta

TILITOIMISTO
LYYTIKKÄ

Joensuuntie 25,
31400 SOMERO
Puh. 748 6472

**HIUSSALONKI
MERJA SALO**

MERJA ja JOHANNA

Joensuuntie 28, 31400 Somero
© (02) 748 8751

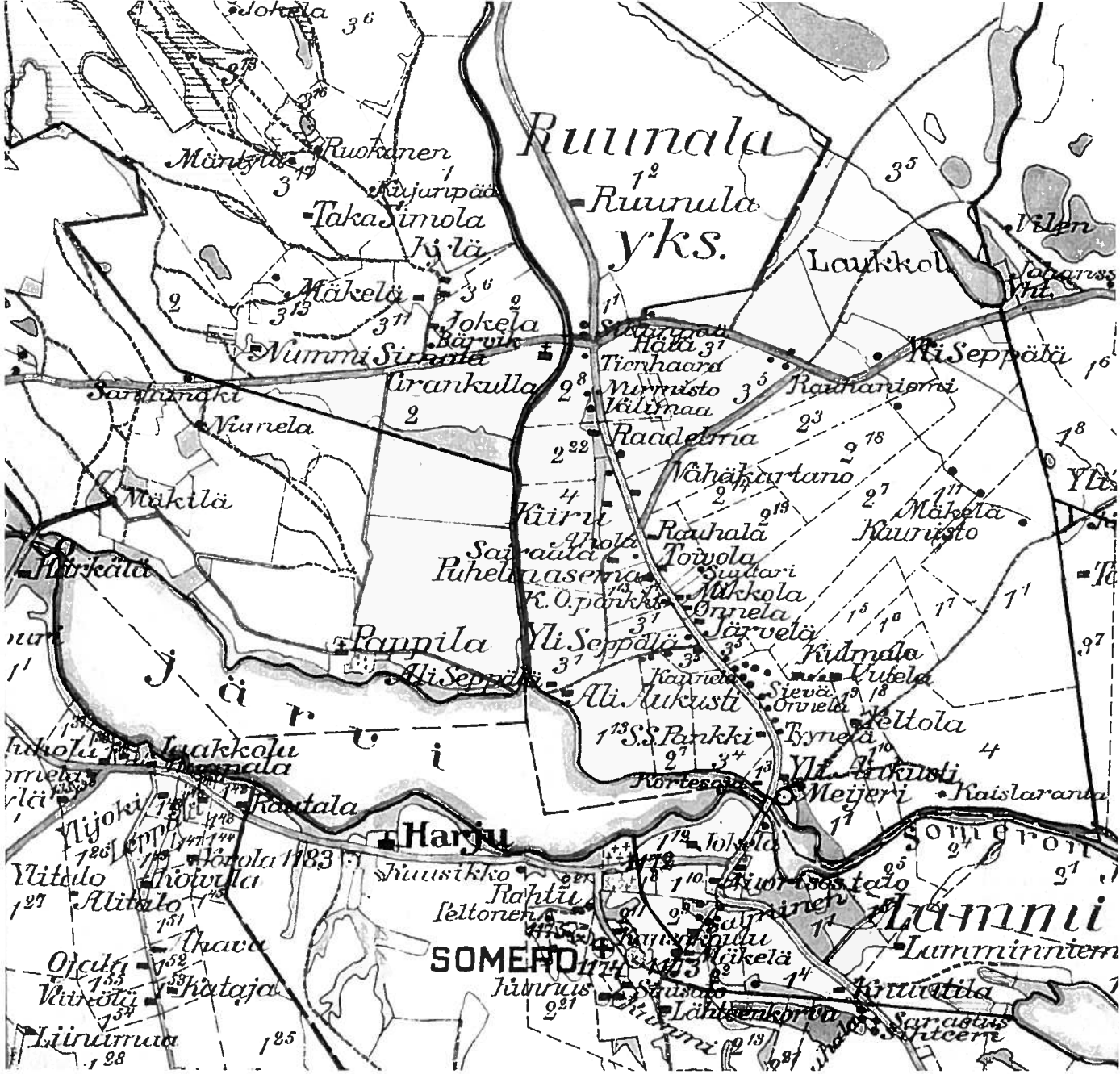
Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

Schwarzkopf

Ark. 9-17.00
La. 8-14.00
Myös ilman
ajanvarausta

Tervetuloa!

<i>Hyvää Joulua</i> ja <i>Onnellista Uutta Vuotta</i> SOMERON KAUPUNKI	ONNEKSI ON Hanakat: VESIJOHTOLIIKE PUTKI-SAARINEN SOMERO, URHEILUTIE 37, PUH. 748 7291
<i>Hyvää Joulua ja</i> <i>Onnellista Uutta Vuotta</i> kaikille somerolaisille toivottaa Jussin Baari puh. 748 5443 Joensuuntie 33	<i>Hyvää Joulua</i> KUKKAKAUPPA JA HAUTAUSTOIMISTO R. Mikkola Puh. 748 5092, 748 0960 0400 795 441
KIITTÄEN KULUNEESTA VUODESTA JA ONNEA ALKAVALLE VUODELLE Teeriharju HUVIKESKUS Puh. (02) 748 3606 050 521 5322	<i>Hyvää Joulua ja</i> <i>Onnellista Uutta Vuotta</i> Hautakivihuolto HELLSTEN Pappilantie 30, Puh. (02) 748 5228
Ruusuista Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta toivottaa Kärsälän Ruusutila	<i>Hyvää Joulua ja</i> <i>Onnellista Uutta Vuotta</i> TAKSI Juha Tähtinen Puh. 0400 405 641

Somero vuonna 1922. © Karttakeskus.

suuntien ulkopuolella vain muutama. Meijeri sijaitsi tuolloin sillan vieressä Someronjoen rannalla Yli-Aukustin eli Svenssonin tilan mailla. Sairaala taas paransi väkeä nykyisen kaupungintalon naapurustossa. Seurakunnan virkatalojen, Pappilan ja Grankullan mailla Jaa-tilanjoen länsipuolella ei kirkkoherran ja kappalaisen perheiden lisäksi juuri muuta asutusta ollut. Opetusta jaettiin vain Kirkonmäen kansakoulussa.

Tämä karttakuva edustaa sitä Some-
roa, minkälaiseksi se jäi kirjoittajan jät-

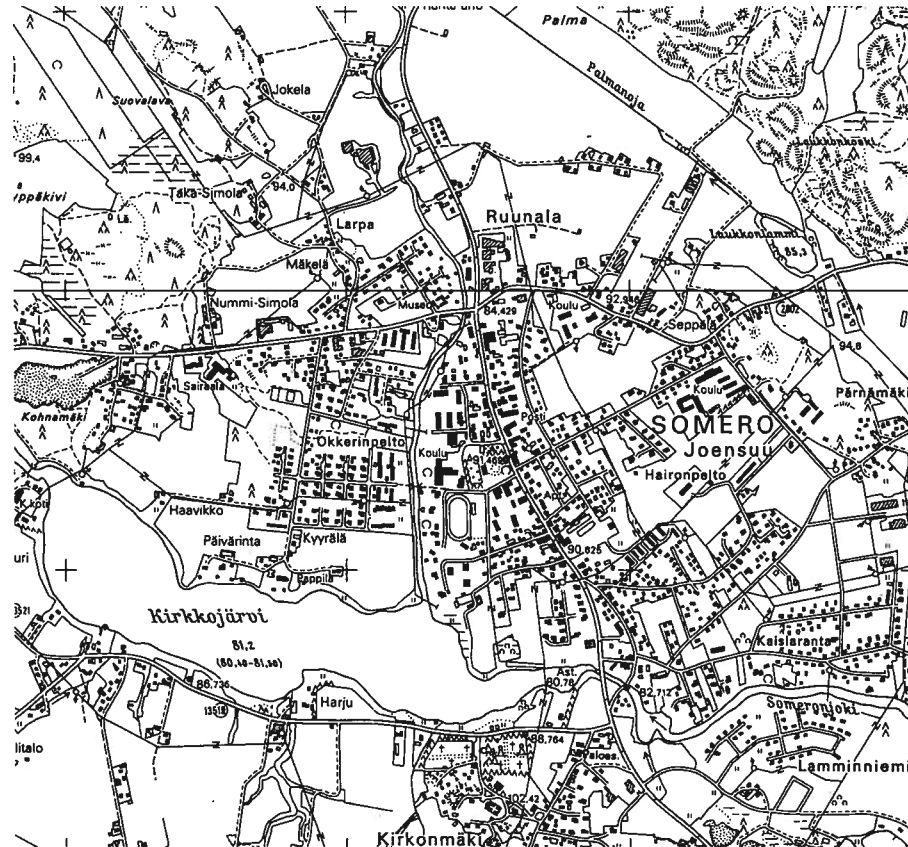
täessä Someron ja sen yhteiskoulun penkit v. 1955. Paljon oli uutta raken-
nettu. Sairaalalle oli löytynyt paikka Pappilankylästä Härkätien varrelta. Pentti Nikula taivutteli seivästä uudella urheilukentällä. Kentän naapuriin oli juuri noussut Joel Vilkin ponnekkaasti ajama yhteiskoulun uusi rakennus. Saha jyskytti lautoja vilkkaan rakennus-
toiminnan tarpeisiin Someronjoen uuden sillan kupeessa. Pappilan maille ja muuallekin keskustan seudulle oli nous-
sut Muolaan siirtolaisten asutustiloja.

Joensuuntiellä raksuttivat kassakoneita niin Oraksen kuin Osuuskaupankin isoh-
kot myymälät. Ruunalan meijeri oli saa-
nut naapurikseen maitojauhetehtaan. Kylään oli siis tullut tehdas. Joensuun-
tien varren kauniita koivuvivistöjä oli jo kaadettu kasvavan liikenteen ja raken-
nustoiminnan alta.

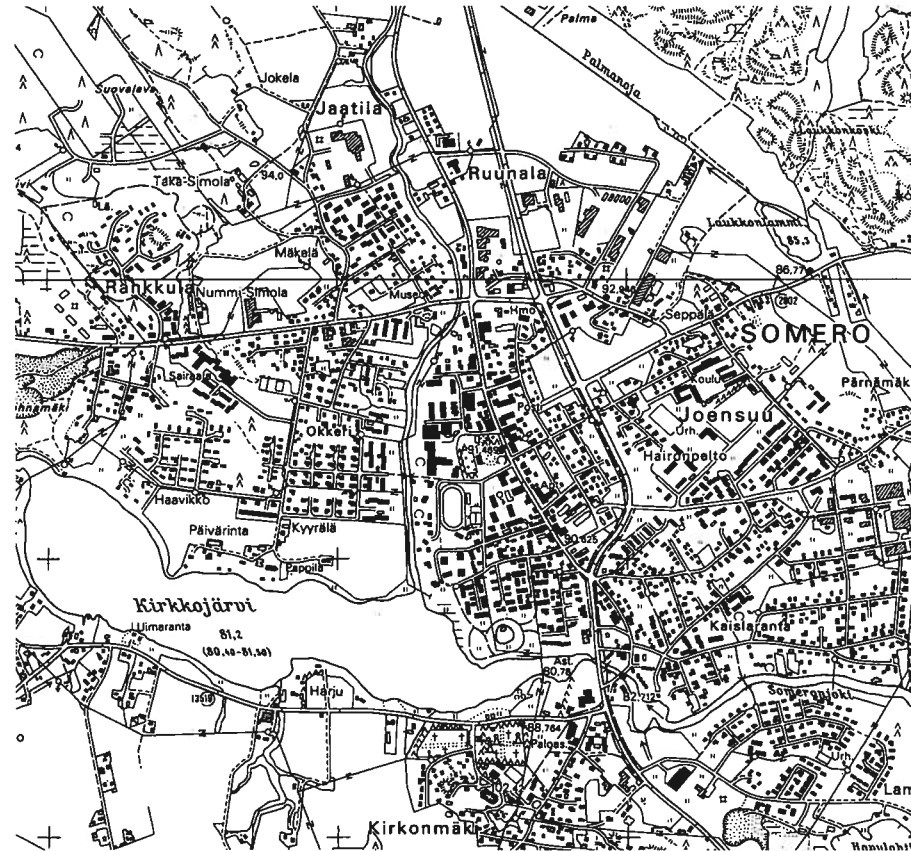
Keskustan nopea kasvu oli jatkunut. Kerros- ja rivitaloja oli kohonnut Joen-
suun savisille pelloille. Laajenevat pal-
velu- ja teollisuustyöpaikat vetivät vä-
keä keskustaan. Sinne oli muuttanut

myös paljon vanhempaa väkeä ympäröivistä kylistä. Okkerinpelto Pappilankylässä oli täytynyt tiivistä pientaloasutuksesta samoin kuin Lamminniemikin. Pärnämäen kylkeen oli kohonnut uusi Joensuun koulun koulukeskus. Sahakin oli saanut väistyä uuden asutuksen alta. Liikenne kasautui Joensuuntielle ja loputkin puustorivit oli kaadettu. Jotkut saivat miellehtymisiä villin lännen kylästä. Saloon matkaavat voivat huristella uutta suoraa Lamminnummelta alkavaa tietä.

Vuosituhanen viimeiselle vuosikymmenelle tultaessa Someron keskusta oli kasvanut jo kaupungin nimeä edellyttävään kokoon. Uusia teollisuustontteja oli niin Jaatilassa, Ruunalassa kuin Palman alueella. Pientaloasutus oli laajentunut Pappilankylässä sairaalan eteläpuoliselle alueelle ja Jaatilan kylän Rankkulaan ja Larpan alueelle. Uuden asutuksen painopiste oli siis siirtynyt keskustan länsi- ja luoteispuolelle. Raskeampaa kerrostalovaltaista asutusta oli syntynyt Joensuun Haironpellon alueelle. Keskustan ohikulkutie oli valmistunut Joensuuntien itäpuolelle. Aiempi Joensuuntien varren taaja-asutus oli nyt

Somero vuonna 1977 - 80. © Karttakeskus.

Somero vuonna 1990 - 92. © Karttakeskus.

levinnyt laajalle, noin 600 hehtaarin alueelle. Entisen maalaispitäjän Someron asukkaista nyt jo yli puolet oli keskittynyt asumaan Joensuun kylään ja sen lähiympäristöön. Missä ovat puistot? Karttoja tutkien näyttää siltä kuin asutus, teollisuus, palvelut ja liikennealueet olisivat levittäytyneet tasaisena mattona Joensuuntieltä eri suuntiin entisille pelloille ilman merkittäviä puisto- ja vapaa-alueita. Ovatko Kiiruun pikkuruinen puistikko ja Akustinpuisto ainoat henkireiät luontoon keskustan alueella? Puistoton kaupunki ei juuri uutta ja entistä vaativampaa asujaimistoa houkuttele. Someron maisemaan kuuluvat kauniit ja hyvin hoidetut peltoalueet maatiloinen. Näiden vastapainoksi keskustaan tarvittaisiin istutuksia sekä vehreyttä ja erityisesti yhtenäisiä puistoalueita. Someron kaupungilta tullaan varmasti vaatimaan uuden tyyppistä kaavoitusta ja maapolitiikkaa. Uuden vuosituhanen somerolaiset ja somerolaisiksi aikovat edellyttävät hyvää laatua yhdyskunnaltaan.

TALKOOT:

Koulumuseopäivä Torppamuseolla, Savenvalajamuseolla ja Koulumuseolla.

Siivoustalkoita museoilla ja arkistossa.

Vinttikaivon puun haku ja pystytys.

Puiden kaato ja risutalkoot savenvalajamuseolla sekä torppamuseolla.

Ketokukkien istutus ja kylvä torppamuseolla, mukana 4 H -kerho.

Kalevala-aiheinen kirjanäyttely kaupungintalon ala-aulaan.

Heinänniittotalkoot torppamuseolla . Mukana noin 20 henkeä.

Riihen pärekaton teko. Mukana yli 20 henkeä. Muonituskuntaan kuuluivat Ritva Helminen, Vieno Mustonen ja Onerva Ollonqvist.

Kesäretkijärjestelyt.

Pitäjänmakasiinien avoimet ovet.

Riihen päätylakan uusiminen.

Erilaisia traktori- ja autokuljetuksia.

Somero-Seura kiittää kaikkia pitäjänpäivän esiintyjä ja päivien järjestelyissä mukana olleita sekä kaikkia Someron Jouluun kirjoittaneita.

Pitäjänpäivien yleisöä. Vas. Tapio Horila, Leeni Tiirakari, Kaari Utrio, juhlapuheen pitäjä Kai Linnilä, Mauri Salo ja Vilho Kuusela. Muu yleisö etsi varjoa puiden alta ja seinän vierustoilta. Kuva Helje Horilan.

Somero-Seura kiittää

Otto Aukion kotitalo Saarentakana 1945. Kuva Otto Aukion,

LAHJOITUKSIA:

Lahja Älli	valokuvia
Olavi Virtanen	valokuvia
Pekka Kujanpää	valokuvakopioita
Kalle Kaase	härkäkuvia kopioitavaksi
Lahja Aukio	valokuvia
Jorma Ärölä	Ärölän sukukirja
Kauko Partanen	Partasten polkuja -sukukirja
Raimo Ali-Yrkkö	Mauno Ali-Yrkön sotakirjeitä
Kaarina Pollari	2 täkkiä
Lyyli Jormanainen	lihta, pellavia, hevosen valjaisiin luokkia ja puimakoneen remmejä
Jukka Pura (Rekijoki)	häkilä
Kalle Haanila	puutavaraa
Atte Saarinen	puutavaraa
Matti Vieri	puutavaraa
Veljekset Heino	vanhaa hirttä
Juhani Alaoja	vanhaa hirttä
Risto Söderström	kaasulamppu ja juurikasharan osia
Heimo Aaltonen	sakariinia ja toppasokeria 1940-luvulta
Somero-lehti, Teuvo Nurmi	vanhoja Someron Jouluja ja Somero-lehden vuosikirjoja
Matti Ruokonen	siirapintekomylly
Janne Koski	rautainen työväline, käyttötarkoitus tuntematon
Heikki Nokka	rekikarru
Someron Lions - klubi	raha-avustus
Someron Optiikka	raha-avustus
Someron Puhelinosuuskunta	matrikkeli

Someron ja Somerniemen työväentalot

Somerolla ja Somerniemellä on menneinä vuosikymmeninä ollut kahdeksan, mahdollisesti jopa kymmenen työväentaloa. Työväenyhdistyksiä perustettiin 1900-luvun alussa eri puolille pitäjää ja lähes kaikki hankkivat myös oman toimitalon. Talvisillan, Lautelan ja Pyölin työväenyhdistysten toimitaloista löytyy kahden viimeksimainitun osalta viitteitä, mutta ei varmaa tietoa. Toiminta työväentaloissa on loppunut vuosikymmenien kuluessa, viimeisenä kirkonkylän työväentalossa 1980-luvulla. Rakennuksista on jäljellä ainoastaan Pitkäjärven ja Somerniemen työväentalot, jotka molemmat ovat yksityisasuntoina. Somerolla toimii nykyisin vain yksi työväenyhdistys.

Hirsjärven-Ihamäen työväentalo

Työväenyhdistys perustettiin Hirsjärvelle toukokuussa 1907. Tilikirjasta käy ilmi, että ensimmäiset iltamat pidettiin 9.5.1907 Ali-Yrköllä Kivisojalla. Myöhemmin iltamia pidettiin myös Ihamäen Anttilassa, Lampolla ja Hirsjärven Hakulassa. Työväentalo "Venhola" sijaitsi Salontien ja vanhan Helsingintien risteyksessä lähellä Seppälän taloa Hovilankulmalla. Simolan sisarukset asuivat talossa vuoteen 1909, jolloin se myytiin Kustaa Korvenojalle. Korvenoja siirtyi taksiautoilijaksi Hämeenlinnaan 1911 ja Oskari Linden (Luvijoki) perusti rakennukseen kaupan. Linden myi talon edelleen seppä Venholalle, joka oli tunnettu työväenliikkeen kannattaja. Hän ehdotti taloaan työväentaloksi. Tilikirjan mukaan tämä tapahtui vuonna 1916, koska iltamien pidosta ei sen jälkeen ole maksettu vuokraa. Kustaa Ollonqvist on muistellut kapina-ajasta, että Hirsjärven kartanon herra Eklund antoi maitoa työväentalolla majaileville punakaartilaisille. Eklund sanoi, että hänellä on oma "punakaartti". Maitoa tuotiin niin paljon, että sitä voitiin jopa myydä ja siitä saatiin käyttövaroja. Kansalaisodan jälkeen yhdistys perustettiin uudelleen 9.6.1919. Saman vuoden syksyllä 26.10. keskusteltiin yhdistyksen

Hirsjärven työväentalo tunnettiin nimellä Venhola. Kuvassa ylempi tie on vanha Terttiläntie ja alanurkassa vanha Helsingintie. Kuva: Somero-Seuran kuvakilpaan 1984 Selma Luvijoki.

nimenmuutosta ja päätettiin, "että se muutetaan Ihamäen työväen yhdistykseksi kunhan puoluetoimikunta antaa tiedon". Marraskuun lopulla pidetty kokous kirjattiin jo Ihamäen työväenyhdistyksen nimellä. Toiminta oli 1920-luvun alussa vilkasta, mutta hiipui vuosikymmenen puolivälissä. Jäsenluettelon mukaan oli vuosina 1919-25 jäseniä 40-70, mutta vuonna 1926 enää kaksitoista. Tammikuun 22. päivä 1928 Ihamäen työväenyhdistys päätti yhtyä Someron kirkonkylän työväenyhdistykseen.

Kerkolan työväentalo

Tarkkaa päivämäärää Kerkolan työväenyhdistyksen perustamisajankohdasta ei ole, mutta se lienee tapahtunut vuoden 1907 alkupuolella. Oman talon hankintaan ryhdyttiin vasta paljon myöhemmin. Työväenyhdistys vuokrasi Henriikka ja Wille Yli-Kurjelta "rakennettavaksi ja käytettäväksi neljän muotoisen maa-alueen

ns. Kotomäeltä, jonka joka sivu on 60 metriä". Vuokra-aika oli 50 vuotta ja se alkoi 14. 3. 1915. Vuokra oli 10 mk vuodessa. Työväentalon rakennussai-neeksi käytettiin Koski Tl:n Harmin talon navetta. Syyskuussa 1925 oli työväenyhdistyksellä kokous, johon oli saapunut noin 60 henkilöä. Piirisihteeri E. Kivisalo ehdotti keskusteltavaksi, olisiko Kerkolan työväenyhdistys, joka oli ollut noin kolme vuotta toimimatta nyt herätettävä toimimaan "ja kysyi hän onko ketään halukkaita liittymään yhdistykseen. Kun ei kukaan ilmoittanut haluavansa toimintaa jatkamaan eikä ilmoittautunut jäseneksi, katsottiin ainoaksi mahdollisuudeksi, että yhdistys nyt virallisesti lakkautetaan ja sen omaisuus sääntöjen mukaan siirtyy puolue-toimikunnalle". Näin ei kuitenkaan tapahtunut, sillä vielä vuonna 1927 yhdistys järjesti iltamia ja keräsi jäsenmaksuja. Viimeinen tilinpäätös tehtiin 2.6.1929 ja tuolloin yhdistyksen varat olivat 16.568 mk ja velat 5053 mk.

Joulukuun 15. päivänä vuonna 1929 sattui työväentalolla kuolemaan johtanut tappelu. Kerkolan ja lähikylien nuorten ilman lupaa toimeenpanemissa tansseissa alkoi ammuskelu, jossa nuorimies menetti henkensä. Syytettynä oli viisi henkilöä, mutta vain kaksi tapettiin osallistunutta tuomittiin 3 ja 4 kuukauden tuomioihin sekä sakkoihin. Tuomion pienuus johtui siitä, ettei voitu toteuttaa näyttää, kuka oli ampunut kuolettavan laukauksen. Poliisiviranomaiset totesivat, että Kerkolassa tapahtuneissa asioissa oli ollut erikoisen vaikeaa saada ketään todistamaan ja kuulustelutavat salasivat tietoja.

Työväentalo paloi kesäkuun viimeisen päivän vastaisena yönä vuonna 1930. Tulipalosta kertoneessa lehti uutisessa epäiltiin palon syttyneen kortinpelaajien varomattomasta tulenkäsittelystä. Samassa uutisessa mainittiin, että vuosia käyttämättömänä ollut työväentalo oli myyty vuonna 1929 Pitkäjärven työväenyhdistykselle, joka aikoi siirtää sen muualle. Kauppahinta oli 16 000 markkaa. Muistitiedon mukaan kommunistit ja porvarit polttivat rakennuksen sulassa sovussa. Palanut rakennus oli vakuutettu 10 000 markasta. Lehtikirjoituksessa mainittiin myös, että Kerkolan työväenyhdistys oli noin vuosi sitten lopettanut toimintansa ja yhdistys purettu.

Kerkolan 1930 palaneesta työväentalosta ei ole säilynyt valokuvaa. Kotomäen päällä sijainnut rakennus oli vuokrattu Yli-Kurjelta 50 vuodeksi. Kuva Manu Kärjen.

Kirkonkylän työväentalo

Someron kirkonkylän työväenyhdistys perustettiin 20. 12. 1905 Maurids Videnin talossa, joka oli nykyisen Tapion liiketalon paikalla. Työväenyhdistys osti ensimmäisen toimitalonsa kauppias Pekka Suhoselta 30. 12. 1907. Rakennus sijaitsi nykyisen Valtaharjun liiketalon tontilla. Vuokratontilla ollut työväentalo joutui hädän kohteeksi 1920 ja oma tontti ostettiin 6. 7. 1920 kelloseppä Järviseltä. Tontti oli niin suuri, että siitä myytiin myöhemmin neljä tonttia. Päätös uuden työväentalon rakentamisesta tehtiin 10. 10. 1920 ja vihkiäiset pidettiin vappuna 1922. Työväenliikkeen vastustajat häiritsivät vihkiäisjuhlaa ampuamalla salin ovesta sisälle Otto Toivosen pitämän juhlapuheen aikana. Näyttämötoiminta oli ennen elokuvateatteria yhdistyksen ainoa tulonlähde. Toimintaa johti kahden vuoden ajan kuuluisa näyttelijä Kustaa Kopila, jonka johdolla esitettiin suuria ja vaativia näytelmiä. Kopilan työtä jatkoivat Viki Rontu ja Olli Ruottinen sekä myöhemmin Toivo Pulkkinen. Päätös elokuvakoneiden hankkimisesta tehtiin 6. 6. 1928 ja ensimmäinen esitys oli 1. 8. 1928. Elokuvatoiminta lähtikin hyvin käyntiin, sillä vuonna 1929 mainitaan elokuvissa käyneen keskimäärin 100 henkilöä kussakin näytöksessä ja vain neljästä fil-

mistä oli tullut tappiota. Vuonna 1929 hankittiin myös matkagramofoni sekä huomattava määrä levyjä, ja radio laitettiin käyttökuntoon.

Työväentalossa oli juhlasali näyttämöineen, ravintola, huoneen ja keittiön asunto, kokoushuone ja näyttämön apu-tilat. Aluksi taloa lämmitettiin kaminoilla, mutta vuodesta 1953 öljykeskuslämmityksellä, jolloin taloa myös laajennettiin ja hankittiin uudet elokuvakoneet. Viimeinen työväentalon elokuvateatterin esitys oli 22. 9. 1960. Uusi elokuvateatteri Jukola valmistui työväentalon viereen samana vuonna ja aloitti toimintansa 24. 9. 1960. Teatterissa oli 319 istumapaikkaa. Elokuvatoiminta työväenyhdistyksen toimesta päättyi vuoden 1986 lopussa kestätyään lähes 59 vuotta. Vuodesta 1983 lähtien kunta avusti tappiollista elokuvatoimintaa.

Työväenyhdistys piti loppiaisena loppetajaistanssit ja myi työväentalon tontin rakennusliike Hakalle 15. 1. 1987, ja talosta katkaistiin lämpö, valo ja sähkö. Tilalle rakennettiin nuorisotalo Jukola, jonka suurin osakas on Someron kaupunki. Työväenyhdistyksellä on rakennuksessa 116 neliömetrin kokous-tilat eli "Juttutupa", jonka vihkiäisjuhla pidettiin 2. 10. 1988. Työväenyhdistyksen nykyinen puheenjohtaja on Pirkko Sorvali ja sihteeri Teuvo Aaltonen. Vanha työväentalo purettiin kesällä 1987 ja elokuvateatteri Jukola vähän aikaisemmin.

Lautelan työväenyhdistys

Työväki kokoontui tammikuun 2. päivänä 1907 maalari Juho Järven luona Lautelan kylässä ja päätti perustaa Lautelan työväenyhdistyksen. Puheenjohtajaksi valittiin Juho Järvi, varapuheenjohtajaksi Hjalmar Keskinen (Töyräänpää), kirjuriksi Kustaa Hellgren ja rahastonhoitajaksi Kaarlo Lindroos. Lautelan työväenyhdistys lähti ripeään toimintaan. Ensi töikseen se järjesti illtamät näytelmäkappaleineen Mattilan talossa. Myöhemmin iltamia pidettiin myös Terttilän-Lautelan Nuorisoseuran talossa. Yhdistyksen alaosastoksi perustettiin vuonna 1917 Maalaistyöväen osasto. Saman vuoden huhtikuussa kutsuttiin piirisihteeri selvittämään yhdistyksen erimielisyyksiä ja riitaisuuksia. Oman talon hankkimiseksi valittiin komitea, johon kuuluivat A. Nikander, A. Kotikoski ja K. Vainio. Heinäkuun 29.

Somero-Seuran toimintaa 1999

Hämeen hiippakunnan piispa Juha Pihkala kutsui piispantarkastuksen yhteydessä Somero-Seuran edustajia keskustelutalouuteen Sepänmäkeen. Vas. piispa Juha Pihkala, kirkkoherra Osmo Turkki, kotiseutuneuvos, filosofian tohtori Tapio Horila ja Somero-Seuran puheenjohtaja filosofian tohtori Leeni Tiirakari. Kuva Voitto Ollonqvistin.

Kalle Männistön 100-vuotissyntymäpäivän muistojuhla Sepänmäessä lokakuun 10. päivänä. Vas. Kalle Pirttilä, Anja Känkänen, Katharina Cajander, Seija Löfberg, Kari Löfberg, Reino Tammi, Rauni Oksanen, Lauri Oksanen. Kuva Voitto Ollonqvistin.

Tapio Horila järjestee Kalevala-aiheista kirjanäyttelyä kaupungintalon aulaan huhtikuussa. Kuva Voitto Ollonqvistin.

Somero-Seuran toimintaa 1999

Luonnonkukkaniityn istutustalkoot museon rinteessä. Mukana vas. Eija Mäkelä, Maija-Liisa Hyytiäinen, Ritva Helminen, Pirkko Kukkola, Tuula Heinonen, Helena Rinne ja Leila Järvinen. Kuva Voitto Ollonqvistin.

Risutalkoot museolla. Mukana vas. Eino Lähteenkorva, Irene Lähteenkorva, Eino Myllylä. Kuva Voitto Ollonqvistin.

Kirkonkylän työväenyhdistyksen ensimmäinen talo sijaitsi Heikintien ja Joensuuntien kulmassa, nykyisen Valtaharjun liiketalon kohdalla. Kuva on Someron työväenyhdistyksen vappujuhlasta vuodelta 1908. Kuva ja teksti: Kyllikki Kujanpää 1985. Somero-Seuran kuva-arkisto.

päivänä 1917 pidetyssä kokouksessa yhdistys päätti ostaa Juho Järven asunon 5000 markan kauppahinnalla. Säilyneistä asiakirjoista ei käy ilmi, toteutuiko kauppa myös käytännössä. Yhdistyksen toiminta päättyi ilmeisesti vuonna 1918. Viimeinen tallella oleva pöytäkirja on kirjoitettu Juho Järven asunnossa 17. 3. 1918.

Ollilan työväentalo

Ollilan työväenyhdistys on perustettu 4.4.1907 Kustaa Leppälän mäellä. Puhetta johti Kustaa Kopila Jokioisilta. Jäseneksi liittyi torppariosastoon (vuoden 1919 jälkeen pienviljelijäosasto) 70 ja nuoris-osastoon 59 jäsentä. Oma toimitalo valmistui suurimmaksi osaksi talokootyöllä 1909-1910. Noin 50 aarin suuruinen tontti oli vuokrattu Sylvänän Rotolta ja vuokra oli 20 työpäivää vuodessa. Myöhemmin tontti oli oma. Sylvänän Koljolta ostetusta suuresta tuvas-ta tehtiin lisäosaan sali. Puutavaraa kerättiin kyläläisiltä. Myös sylvänäläisiä kehoitettiin liittymään Ollilan työväenyhdistyksen jäseneksi: "Miksi te raatajat siellä Sylvänän kylässä nukutte?" Työväenyhdistyksen toiminta jakaantui puolueosaston, torppariosaston ja nuoris-osaston kesken. Pienviljelijäyhdistyksen perustaminen ja toiminta hajaannutti työväestön rivejä. Ennen kansalaissotaa olivat kaikki Lahden torpparit sos.dem. puoluelaisia, mutta jo 1920-luvulla puo-

luekanta muuttui. Ollilan yhdistyksen alueella ei torppia ollut. Yhdistyksen pöytäkirjat vuosilta 1907-1918 ovat kadonneet. Ensimmäinen säilynyt pöytäkirja on kirjoitettu 12. 1. 1919. Siinä kerrotaan, että yhdistyksen toiminta on ollut seitsemän kuukautta pysähdyksissä. Tällöin kirjattiin pöytäkirjaan niiden 24 yhdistyksen jäsenen nimet, jotka olivat

Vuosina 1909-1910 valmistuneesta Ollilan työväentalosta on jäljellä vain maatunut kivijalka. Kuva: Työväenarkisto. (Sama kuva on julkaistu vuonna 1931 julkaistussa kirjassa "Työväenliike Etelä-Hämeessä".)

kaatuneet tai tulleet tapetuiksi kansalaissodan aikana. Eräs heistä oli Herman Tuominen, joka kuului yhdistyksen kantaviin voimiin sen alkutaipaleella. Kansalaissodan aikana hän toimi Someron punakaartin ylipäällikkönä.

Näyttämötoiminnasta muistetaan, että Akseli Salminen toimi kulissimäärä-larina ja ohjaajana 1920-luvulla. Näytelmiä esitettiin aina 1940-luvulle asti. Piirisihteeri Kivisoja toimitti uusia näytelmiä ja häneltä saatiin kurssi-ideoita. Iltamien pitoon tarvittiin nimismiehen lupa, koska Palta oli kuuluisa tappe-luistaan. Somero-lehdessä kerrottiin, ketkä olivat häirinneet juopumuksellaan iltamia ja saaneet porttikiellon. Muisti-tiedon mukaan Somerolla tapettiin yh-den vuoden aikana yhdeksän ihmistä. Urheilukilpailuissa harrastettiin kolmi- ja viisiottelua. Jalmari Maaniitty oli 5000 metrin juoksussa aina ensimmäinen. Kesäjuhlissa oli ammuntaa, nuolen- ja renkaanheittoa sekä arvauskilpailuja. Ojalantien varrella sijainnut työväentalo oli kooltaan noin 14x7 metriä ja siinä oli myös vahtimestarin asunto. Lapuan-liikkeen aikana työväentalon ikkunat rikottiin ja tervattiin. Talvella oli lämmön lähteenä suuri kamina ja valaisimena öljylamppu. "Puhvettiin" vuokraaja oli pit-kään Olga Nyström. Sota-ajan jälkeen 1940-luvun lopulla puolue-erimielisyy-

det repivät yhdistystä kahtia ja seurauksena oli toiminnan hiipuminen. Suunnitelmissa oli myös uuden työväentalon rakentaminen ja rakennusaineita oli sitä varten varastoituna kymmenisen vuotta. Työväenyhdistyksen vuosikokouksessa 1.2.1953 otettiin keskusteltavaksi yhdistyksen omistaman talon kunto ja sen yhdistykselle tuomat taloudelliset rasitteet. Keskustelun jälkeen päätettiin yksimielisesti talon omistus siirtää kirkonkylän työväenyhdistykselle, käytettäväksi sosialidemokraattisen puolue toiminnan tekemiseen.

Eero Järvisen toukokuussa 1972 ottama kuva Pajulan työväentalosta. Rakennus purettiin muistitiedon mukaan 1970-luvun alkupuolella.

Pajulan työväentalo

Yhdistys perustettiin tammikuun 25. päivänä 1909. Se sai oman työväentalon 1916 ja laajensi sitä 1927. Laajennustyö oli vielä keskeneräinen 1930, jolloin talon arvo oli 70.000 mk. Vuonna 1930 puheenjohtajana oli Väinö Kujala ja sihteerinä Juho Virtanen. Muistitiedon mukaan työväentalo purettiin 1970-luvun alussa ja rakennuksen hirret jaettiin jäsenien kesken. Kuusistoniminen tontti lahjoitettiin Someron työväenyhdistykselle 17. 3. 1993, ja samalla yhdistyksen toiminta lopetettiin. Yhdistyksen kaikki asiakirjat ovat kadoksissa. Mikäli tämän lehden lukijoilla on asiaan liittyvää tietoa, pyydetään yhteydenottoa Somero-Seuraan.

Pitkäjärven työväenyhdistyksen 25-vuotisjuhlista vuodelta 1931. Kuva: Työväenarkisto.

Pitkäjärven työväentalo

Työväenyhdistys perustettiin Pitkäjärvelle 28. 1. 1906 ja työväentalo rakennettiin kaksi vuotta myöhemmin 1908 Långsjön kartanon rouvan lahjoittamalle tontille. Ensimmäinen puheenjohtaja oli F.Kivimaa. Yhdistyksen pöytäkirjoja ja muita asiapapereita ei ole löydetty, joten toiminnasta on hyvin vähän tietoa. Vapunpäivänä 1907 Pitkäjärven, Joensuu ja Ollilan työväenyhdistykset tekivät yhteisen retken Rautelan nummelle. Vappuretkä sanottiin mielenosoitukseksi. Sanoma-lehti uutisessa mainittiin, että kaunis oli ilma ja hauskaa oli muutenkin. "Jos astui sinne tai tänne, niin aina sai olla veljein ja siskoin ympäristöinä; punaliput liehuivat." Vuonna 1930 oli yhdistyksessä jäseniä 30 ja toiminta ajoittain vilkasta. Lapuanliikkeen aikana 14. 10. 1930 oli työvä-

entalo "mielivaltaisesti suljettu". Heinäkuussa 1932 rakennus joutui jälleen ilkeivallan kohteeksi ja vähän myöhemmin se yritettiin polttaa. Somero-lehdessä 21. 6. 1983 kerrottiin, että rakennus oli vuosien mittaan käynyt tarpeettomaksi käytön puutteen takia. Viimeiset vappujuhlat pidettiin vuonna 1966. Saman vuoden syksyllä oli uutinen, jossa mainittiin työväentalon siirtyneen uudelle omistajalle. SDP:n Etelä-Hämeen piiri oli myynyt sen kotiteollisuusopettaja Nina Haggrenille. Nykyisin rakennuksessa toimii Perhekoti Valo Oy.

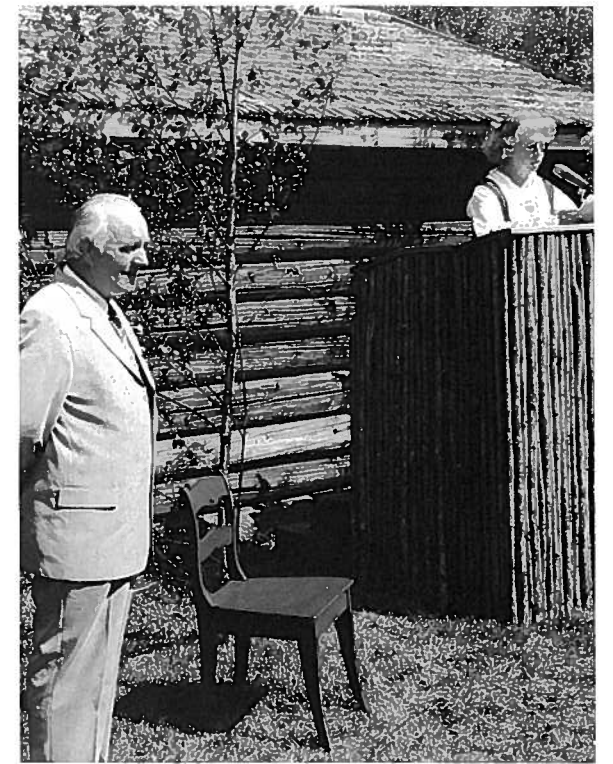
Somerniemen työväentalo

Somerniemen työväenyhdistyksen perustivat 10. 6. 1906 Härjänlahden Nummilan pihalle kokoontuneet torpparit ja työläiset. Perustamisasiakirjaan kirjoitti 101 henkilöä nimensä ja maksoi 25 pennin sisäänkirjoitusmaksun. Kauppias Paul Järnströmiltä ostettiin vuonna 1909 Keltiäisten kylästä Loitin tilan rakennus "pois siirrettäväksi". Kauppahinta oli 2200 markkaa. Tontti ostettiin Oinasjärveltä Seppälän maalta, mutta rakennuksen siirtoon päästiin vasta kolme vuotta myöhemmin, koska jäsenmäärä oli pudonnut kuuteen ja näidenkin kesken esiintyi erimielisyyttä toimitalon suuruudesta. Aleks Aaltonen

Someron -päivän juhla

Someron Tupanäyttämö esittää Sammon ryöstön. Ohjaus Merja Koivaara. Vasemmalta Väinämöinen Voitto Ollonqvist, Ilmarinen Erick Ellisson, Lemminkäinen Vesa Puntalo. Takana kertojana Aila Viholainen. Kuva Helje Horilan.

Someron uusi kotiseutuneuvos Voitto Ollonqvist kuuntelee pitkää ansiolistaansa, jota esittelee Tuula Kämi. Kuva Helje Horilan.

Pellavan käsittelyä tanssin keinoin. Vasemmalta Kristiina Hovila, Kari Sivranta, Pirkko Välimäki, Heikki Välimäki, Pirjo Kerminen, Pekka Yli-Hakula, Päivi Alanko, Jouko Salminen, Merja Rintamaa. Kahvipöytää järjestee Leila Järvinen. Kuva Helje Horilan.

Mekkopitäjäläinen Kimmo Hovila pukeutuu uuteen paitaansa. Vasemalla lehdistön edustaja Lauri Puintila. Kuva Helje Horilan.

Sattuipa sitten siellä saunan pesu-huoneessa, että olin juuri tullut löylystä ja pesin suihkun alla etufasadia. Kuinka ollakaan, takaa kuului jotain sipsutusta. Tunsin kuinka pehmeät kädet pesivät minun selkäni. Katsoin taakseni, enkä nähnyt ketään. Se ei voinut olla kukaan muu kuin saunatonttu. Täällä saunassa on siis oma tonttukin, joka yllättäen pesee veteraanin selän pehmeällä kädellä. Kiitoksia siitä hyvä tonttu, kaunis tonttu.

Olipa sitten ukko ja akka, joilla oli oman luulonsa mukaan perheikätyssä naisten sauna ja allas. Akka tuli uimapukuun pukeutuneena niinkuin kuuluu altaaseen. Hetken kuluttua viuhahti ukko ilkosillaan siihen laiturille. - Älä tule, mene pois, akka huusi ja oli her-

mona kuin pesästä häiritty kanalintu. Minäkin yritin selittää, että hän oli erehdyksessä joutunut naisten saunaan. Naisten saunaan hän kuitenkin perään-tyi. Tarina ei vaan kerro, kuinka ukon lopulta kävi. Olen vain kuullut kerrot-tavan, ettei mies sieltä ehjin nahoin sel-viä.

Olen ollut juontamassa soitto- ja lau-luittoja Lamminniemessä. Ne ovat olleet mukavia iltoja. On laulettu Inarin järvestä Satumaahan ja sieltä väliltä. Kerran eräs naisihminen katsoi minun papereitani ja sanoi: - Mitäs tuo E-molli tarkoittaa? Jopas teki kysymyksen, ajattelin. Tästä tulisikin pitkä selitys. Mutta sitten vä-lähti. Jos minä selitänkin asian kaikkein lyhimmän kaavan mukaan: -Tämä on se viimeinen soitto ja viimeinen nuotti, joka

tässä kappaleessa on. Ja hän oli tyyty-väinen selitykseen.

Lamminniemikodissa on mukavia juttukavereita. He kertovat monesti elä-mänsä yksityiskohtia myöten. Olen aina joskus poikennut iltaa istumaan ja jut-telemaan heidän kanssaan. Nämä ve-teraanit, joista olen kertonut, Vilho ja Kalle, ovat jo poistuneet keskuudestamme. Heitä muistetaan. Muistitiedon tal-lettamiseen antaa nykystekniiikka hyvän mahdollisuuden. Jokainen tietää oma-kohtaisesti, kuinka paljon jäi kyselemät-tä omilta vanhemmilta ja isovanhemmil-ta, ennen kuin he lähtivät pois. Näin ajattelee tämän kirjoittaja. Jokaisen ve-teraanin muisto olisi "laulun arvoinen". Tähän Veikko Lavin ajatukseen voimme yhtyä.

Oinasjärven työväentalo rakennettiin vuosina 1911-1914 ja on nykyisin yksi-tisäsuonona. Kuva: Somerniemi-Seuran arkisto.

sai tehtäväkseen rahoituksen hankkimi-sen. Laudat ostettiin velaksi Ällin sahalta ja piirustukset laati kirvesmies Heikki Korteniemi. Tonttimaan perkaustalkoot pidettiin joulukuussa 1911 ja varsinai-set rakennustyöt alkoivat seuraavana vuonna. Loitin talon siirto Oinasjärvelle tapahtui talkoilla 18. 10. 1912. Raken-tamista varten yhdistys otti lainaa Laute-lan, Hirsjärven ja Pajulan työväenyhdistyksiltä.

Talo on hirsirunkoinen ja vuorattu laudoilla 1928. Siinä oli juhlasali, ravintola ja keittiö, sekä huoneen ja keit-tiön suuruinen talonmiehen asunto. Pel-tikatto tehtiin 1935 ja rakennus maa-lattiin punaiseksi 1938. Sisäkatto pane-loitiin vuonna 1947, jolloin myös sei-niin laitettiin pahvi ja panelilauditus. Pi-harakennuksessa oli käymälät, puuva-rasto ja putka.

Ensimmäiset illamat pidettiin vap-puna 1914. Yleisöä oli yli 300 henkeä ja ensimmäisen näytelmän nimi oli "Maailman loppu". Työväenyhdistyksen pöytäkirjat ovat kadonneet vuosilta 1906-1916. Kansalaissodan tapahtu-mista on vuoden 1918 pöytäkirjassa hyvin vähän mainintoja. Huhtikuun 1. päivän kokoukseen oli Fredrik Aaltonen tuonut keskusteltavaksi kysymyksen, mitä tehdään työväentalon vuokran suh-teen, koska Somerniemen Punainen kaarti oli sen vallannut majoituspaikak-seen. Päätettiin vaatia vuokraa 400 mk kuukaudessa. Seuraava kokous oli 1. 1. 1919 ja työväentalon avajaisjuhlaa

päätettiin viettää ensimmäisenä hellun-taipäivänä 1919.

Työväentalo joutui vuonna 1922 il-kivallan kohteeksi, kun kaksi suojelus-kuntalaista ampui ikkunoita rikki ja viilsi puukolla Marxin kuvaan useita viiltoja. Myös talonmies Arno Tuomisen henki oli uhattuna. Syyskuuisena yönä vuonna 1932 tuntemattomat henkilöt törhivät punaisella maalilla ja tervalla ikkunoi-hin ja oviin sirpin ja vasaran muotoisia kuvia. Lapuan liikkeen aikana yhdistyk-sen puheenjohtaja "virutettiin" Oinasjär-ressä.

Elokuvateatteri aloitti toimintansa työ-väentalolla 8. 8. 1954 ja päättyi kan-nattamattomana keuhkälä 1967. Tans-seja pidettiin vielä talvella 1969, mutta myöhemmin vain satunnaisesti. Somerniemen työväenyhdistyksen toiminta loppui 1984 ja työväentalo myytiin Mir-ja ja Mauno Kivilahdelle. Yhdistys pää-tettiin purkaa 17. 12. 1989 ja omai-suus, johon kuului myös vuokratontilla oleva Eläten rantasauna, lahjoitettiin Someron työväenyhdistykselle.

Suojoen työväentalo

Lautelan työväenyhdistyksen lopetettua toimintansa perustettiin lähimain samal-le alueelle Suojoen työväenyhdistys. Työväentaloa rakennettiin 1920-luvun alkuvuosina ja talkooväkeä oli jopa 80 henkeä. Rakennus sijaitsi Halkjärven pohjoispäässä noin hehtaarin tontilla. Hirsirunkoisen laudoilla vuoratun ja

maalaaamattoman talon tilavuus oli 106 neliötä. Pärekatto uusittiin 1948. Talos-sa oli juhlasali näyttämöineen, ravinto-la, keittiö sekä huoneen ja keittiön kä-sittävä asunto. Lämmitys hoidettiin ka-minoin ja uunein. Vesijohto, viemäri ja WC puuttuivat.

Ensimmäisinä vuosina talossa ker-rottiin olleen paljon piruja, koska sen ra-kennusaineena oli käytetty Pajarin ri-i-hen hirsiiä. Tontilla sijaitsi myös urheilu-kenttä, jossa oli 300 metrin juoksura-ta. Somero-lehdessä kerrottiin vuonna 1931: "Urheilukenttä on luontonsa puo-lesta näin maalaisoloissa mitä ihanteel-lisin, tasainen, hiekkapohjainen ja tuu-liilta suojattu. Viime vuosina on se hoi-don ja käytön puutteen vuoksi päässyt osittain ruohottumaan." Kentän oli ai-koinaan urheiluseura Ponnistuksen jä-senet rakentaneet. Samaan aikaan alu-eella toimi myös Työväen Urheiluliiton alainen urheiluseura Somerniemen Rys-ke, jossa oli jäseniä 15.

Työväentalon käyttö hiipui 1940-1950-luvulla, kun "sakki meni kahtia". Viimeiset tilaisuudet olivat hirvi-peijaiset ja Oraksen osuuskuntajuhlat vuonna 1968. Kymmenen vuotta myöhemmin 1977 heräsi ajatus talon korjaamises-ta. Someron Eläkeläiset ehdottivat ta-lon kunnostamista eläkeläisten vapaa-ajanviettopaikaksi ja koko Someron työ-väestön käyttöön. Tuolloin rakennuksen katto vuoti ja savupiiput olivat rapistu-neet, mutta kantavat rakennelmat oli-vat vielä eheät. Hanke ei kuitenkaan edennyt toteuttamisasteelle.

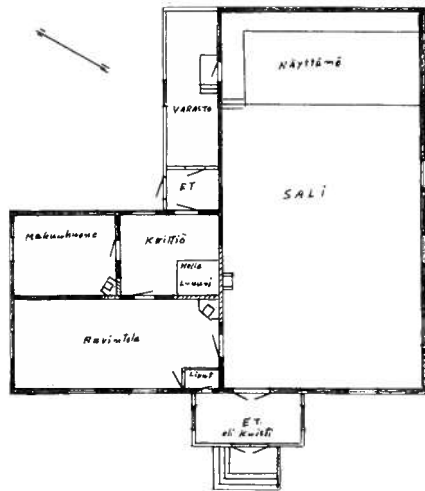
Myös Reino Koivuuniemi oli kiinnos-tunut työväentalon tontista etsiessään Hiidenlinnalle rakennuspaikkaa, mutta työväenyhdistys ei halunnut sitä myydä. Hossinnummi-niminen tontti ja sillä ole-

Valokuva Suojoen talosta sanomaleh-tileikkeestä, ehkä vuodelta 1977, jolloin rakennus oli jo pahoin ränsis-tynyt.

Lamminniemikodin viihtyisä ruokasali. Kuva Väinö Toivosen.

*Väinö Lehmuskedon tekemä pohja-
piirros ja huonejärjestys.*

va työväentalo, jota myös Remulaksi kutsuttiin, lahjoitettiin 8.2.1989 KTK:n Etelä-Hämeen aluejärjestölle. Lahjoituksen vastaanottaja lupasi hankkia Some-ron SKDL:n kunnallisjärjestölle uudet toimimilat heti, kun taloudellinen tila sen sallii. Nykyisin tontin omistaa tietävästi Sirola-säätiö. Suullisella sopimuksella sovittiin, että työväenyhdistys saa itse purkaa rakennuksen ja käyttää hirret polttopuina. Näin ei kuitenkaan tapahtunut vaan lahjoituksen saaja purki rakennuksen ja vei suurimman osan hirsistä. Osa rakennusaineista varastoitin peitteen alle, jossa ne olivat noin 2-3 vuotta kunnes varastettiin.

Lähteet:
Aaltonen 1958, Someron historia II. Kivisalo 1931, Työväenliike Etelä-Hämeessä 1906-1931. Työväenarkisto: Ihmäki pöytäkirjoja, Kerkola tilikirja, Lautela pöytäkirja, Pitkälampi lehtileike, Hirsjärvi tilikirja, Kirkonkylä pöytäkirja, Ollila Jäsenmaksun kantokirja, Somerniemi pöytäkirjoja. Someron työväenyhdistyksen arkisto. Somero-Seuran kuva-arkisto. Hämeen Voima 1907. Someron Joulu. Somero-lehti. Haastattelut: Matti Kauppinen, Marta Laine, Selma Luvijoki, Kustaa Ollonqvist, Mauno Nyström, Raakel Nyström, Jussi Suhonen, Aili Tuominen.

Vapauden sankari

Kansalaissodan tapahtumista on kerrottu monissa muistelmissa, mutta juuri tapahtumahetkellä kirjoitettua tietoa on säilynyt vähän. Siksi somerniemeläisen Yrjö Salaman ja tämän kotiväen välinen kirjeenvaihto on harvinainen ja mielenkiintoinen löytö. Ensimmäinen lähes neljästäkymmenestä kirjeestä ja kortista on päivätty Turussa helmikuun 24. päivänä 1918 ja viimeinen viisi kuukautta myöhemmin heinäkuun 23. päivänä Somerniemellä.

Yrjö Salama oli mäkitupalaisen poika Vesanojan kylästä. Vuoden 1918 alussa hän oli kunnan hätäaputoissa kuten monet muut nuoret työttömät. Helmikuun toisena päivänä työt keskeytettiin kun tuli tieto "maailman vallankumouksen" alkamisesta myös Suomessa. Maassa vallitsi sekasortoinen tilanne. Vasta saavutettu itsenäisyys oli vain paperilla ja hallituksen valta joka suhteessa olematon. Lähes koko Etelä-Suomi ja sen suurimmat asutuskeskukset olivat punakaartin hallinnassa. Helmikuun kolmannen päivän aamuna klo 9 Oinasjärven työväentalon vahtimestari veti punalipun tankoon merkiksi vallan vaihtumisesta. Punakaartiin liittyminen oli aluksi vapaaehtoista ja pääsyvaatimuksena oli vain työväenliikkeen jäsenyys. Myöhemmin kaikki järjestäytyneet velvoitettiin mukaan kaartin toimintaan ja helmikuun lopulla alkoi värväys myös järjestön ulkopuolelta. Punakaartilaisten enemmistö oli hyvin nuorta, suurimmat ikäluokat vain 18-19 -vuotiaita kuten Yrjö Salama. Perheettöminä he olivat vapaampia lähtemään ja työttömyys kohdistui pahiten juuri heihin.

Punakaartien hallinnossa Somerniemmi kuului Turun alueeseen. Ensimmäiset punakaartilaiset lähtivät Turkuun ja ennen helmikuun puoliväliä ja lisäjoukkoja myöhemmin useampia ryhmiä. Yrjö Salama saapui Turun Ruotsalaiselle Lyseolle helmikuun 23. päivänä. Ilmeisesti hän liittyi Turun II rykmentin II pataljoonan Somerniemen komppaniaan. Ensimmäisessä kirjeessään hän kertoi: "Matka sujui hyvin onnellisesti, eikä täälläkään taida mitään ikävyyksiä olla. Yleinen asemamme on koko maassa hyvä

niin että taidamme pian selviytyä lahtareista." Hän kertoi myös tulleen määrätyksi osaston päälliköksi vastoin omaa haluaan.

Helmikuun 25, päivänä kirjoitetussa kirjeessä Yrjö kertoi, että ensimmäinen kolmen päivän tili oli jo maksettu ja loppukuun palkka oli luvattu maksaa vielä samana päivänä. Ruokahuolto kaartilaisille ei ollut järjestetty, mutta Elanon ruokalasta he saivat ostaa hernejä perunasoppaa. Somerniemeläiset olivat yhteisesti hankkineet samanlaiset lakit ja lakin ympäri menevän punaisen nauhan. ”On sekin hausempaa, että on edes lakit samanlaiset.” Kirjeen lopussa hän vielä esitti kysymyksen, joko isä oli punakaartin hommissa.

Muutamaa päivää myöhemmin kirjoitetussa kirjeessä Yrjö kertoi olevansa onnellinen saadessaan olla yksi niistä, jotka taistelivat kansan vapauden puolesta julmia riistäjien kätyreitä vastaan. Samalla hän lähetti terveisitä naapurin pojalle ja käski kysymään koska tämä tulee "vapauden sankarien" riveihin. Turun Lyseolla toimi samaan aikaan Punaisen Ristin harjoituskurssit. "Siellä onkin meiltä Vihtori Lehtola ja ne tytöt opinnoilla."

Somerniemeläiset toimivat Turussa lähinnä vartiointitehtävissä, mutta saivat myös sotilaskoulutusta. Yrjö mainitsi kirjeessään, että ei viitsinyt lähteä toisten kanssa ampumaradalle, eikä huoria katsomaan, vaan oli koettanut kehittää itseään henkisesti. Hän oli käynyt jo useamman kerran Linnan museossa. Samoin hän oli käynyt Sosialistilehden toimituksessa tapaamassa vastaavaa toimittajaa Aleksi Aaltosta, joka oli myös sosialidemokraattisen puolueen piiriishteeri. Aaltonen toimi myöhemmin Kansaneläkelaitoksen johtajana ja ministerinä, ja oli ilmeisesti Salamalle entuudestaan tuttu, koska oli kotoisin Somerniemeltä.

Maaliskuun alkupäivinä Yrjö kirjoitti kotiväelleen: "Täällä oli eilen kokous, jossa valittiin uudet päälliköt. Se kokous oli sellainen, etten ole ennen nähnyt niin sekaista kokousta kun oli vähällä ettei menesty tukasta yhteen. Pääsin eroon päällikön virasta, sillä ennen on toveri

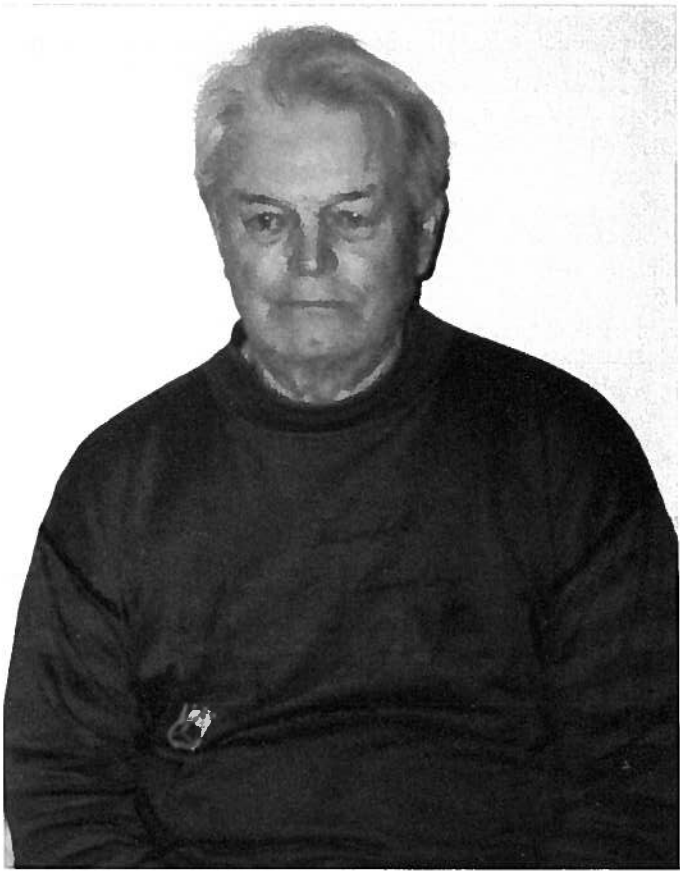
kuukauden ikäinen tyttövaiva. Isoäitini ja ja vanhempi sisareni ja muut kyläläiset kantoivat kukin oman taakkansa kokoonntumispaialle. Joku kyläläisistä kyseli: "Mihi ne autot mänöö?" "Ristisevän asemalle", vastasi tiukkailmeinen upseeri. Niin alkoi ensin kuorma-auton lavalla ja sitten kylmässä härkävaunussa. Matka kohti turvallisempia seutuja. Matkanteko oli hidasta, sillä sotilasjunat olivat aina etusijalla. Aikanaan matka päättyi Loimaalle, jossa meidät ohjattiin Virtaalle Kylä-Heikkilän taloon.

Talvisotatälven asuimme Virtaalla ja keväällä muutimme Ypäjälle, jonne Soittolan kylän väki sijoitettiin. Jatkosodan alettua alkoivat siirtolaiset elä tellä toiveita kotiinpääsystä, ja vuonna 1942 ensimmäiset ihmiset alkoivat muuttaa hiljalleen takaisin vallatuille alueille. Olimme evakkoina Laurilassa, jossa isäntäväki varoitteli muuton hankaluuksista. Oikeassahan he olivat. Pääsimme muuttamaan takaisin vasta pitkällisen paperisodan jälkeen. Mutta kauaa ei meille kotona olon onnea suotu. Neuvostoliiton aloittettua suurhyökkäyksensä 9. 12. 1944 uusi lähtö oli taas edessä. Matka kiertyi nyt Ypäjän kautta Somerolle, eikä rauhan solmimisen jälkeen ollut enää kotiin palaamista.

Tulihan se joulu sinäkin vuonna, vaikka ei sellaista joulujuhlaa, johon oli kotona totuttu. Nyt oltiin jälleen vieraassa talossa, ja perhe oli hajallaan. Äidillä oli huoli rintamalla olevasta miehestään niin kuin niin monella muullakin vaimolla ja äidillä. Kun sota sitten päättyi raskaaseen rauhaan, oli Karjala menetetty ja lisäksi raskaat sotakorvaukset maksettava. Omaakohtaiset kokemukseni ovat näistä ajoista vähäiset, sillä olin sylväuvaiva Karjalasta lähdeittäessä. Mutta olen kuullut vanhempieni kertovan näistä ajoista usein, ja itse olen päässyt vierailemaan vanhempieni asuin-joilla Kannaksella. Matkan tunnelmat olivat kovin haikeita ja suruntäyteisiä.

Aune Gustafsson

Someron Joulun toimituskunta toivoo yleisöltä ensi vuoden joululehteä varten erityisesti evakkomuistoja.

Väinö Toivonen 11. 10. 1999. Kuva Aila Talosen.

Lamminniemi hyvä niemi,
siellä tulee hyvä mieli,
kunto siellä kohenee,
liiat kilot ohenee.

itsensä ja sanoi olleensa vallatonkin nuorempana, ainakin tyttöjen seurassa Vilho oli monen ammatin osaaja ja tietäjä. Maailmaa hän oli kiertänyt paljon ja puhui monia kieliä. Minullekin hän rupesi ranskaa puhumaan, johon minä en osannut sanoa muuta kuin: - On dulla vaan. Vierasta tulijaa oli Vilho aina kädessä pitäen tervehtimässä.

Jos oli Vilho värikäs persoonallisuus, niin sellainen oli myös Kaarlo Seppä, jota Kalleksi kutsuttiin. Kalle oli vete-
raanien vanhimpia. Kovista elämän ko-
kemuksista huolimatta hänen ryhtinsä
oli mallikelpoinen. Kalle otti tanssin lii-
kunnan kannalta ja hänen kanssaan oli
nuoremmankin naisen hyvä pyörähdel-
lä. Kallesta tuli minulle oikein saunaka-
veri. Saunassa puhuttiin kaikki asiat ja
kun löylyt oli otettu, niin Kalle sanoi: -
Mene sinä vaan uimaan, kyllä minä kat-
son perään, ettet sinä huku sinne alta-
aseen.

IS -komppania

Lettiin vuotta 1941. Kesällä alkoi jatkosota. Se aiheutti myös täällä Somerolla monenlaisia varotoimia. Perustettiin mm. niinsanottuja IS -komppanioita. Niillä oli monenlaista tehtävää. Miehillä jaettiin vanhat kiväärit ja jonkin verran myös patruunoita. Alkuun yritettiin antaa myös sulkeisopetusta. Muistan kuinka vanhempi mies komensi, että "kahteen varviin oikein äkkiin". Virallinen komento olisi kuulunut: "Parijonoon järjesty, mars mars!"

Kesän 1941 hyökkäysvaiheen aikana kaatui paljon sotilaita, niin myös somerolaisia. Kantajista oli kova puute. Usein tuli määräys ihan vieraitakin sankarivainajia kantamaan. Siunauskappelia ei ollut. Siunaus tapahtui kirkossa, mistä oli aika pitkä matka sankarihautaan. Koko matka vietin kantamalla, eikä aina ollut kuin neljä kantajaa arkua kohti. Se oli usein raskas taakka nuorelle pojalle.

Vartiossa piti myös välillä käydä. Someron keskustassa oli vartiointi molemmilla silloilla, niin Jaatilan kuin Lamminkin, ettei kukaan saanut tehtyä mitään sabotaasia eli räjäyttää siltaa. Myös Häntälän kylän keskustassa kierteli pimeän aikaan vartio, joka pääasiassa

tarkkaili, ettei taloista näkynyt valoja ulos. Jos jostakin näkyi, piti mennä huomauttamaan. Pommituslentojen takia täytyi ikkunoiden olla pimennettyinä.

Pari kertaa tuli määräys mennä ottamaan kiinni venäläisiä lentäjiä, jotka olivat koneen pudottua hypänneet laskeutumisalalla. Tämä tapahtui jossakin elokuun lopulla vuonna 1941. Olimme jo aika lähellä tapahtumapaikkaa ja ylitimme suuren viljapellon pitkänä ketjuuna, sillä lentäjien epäiltiin piiloutuneen viljapellon tai ojiin. Oli erittäin kova kaste, ja kun aamuyöllä kahlasimme pitkän viljan seassa, olimme lopulta aivan märkiä. Vähän matkan päässä metsässä oli pieni suo, jonka toiselta laidalta alkoi samassa kuulua kovaa ammusta. Jäimme aseisiin siihen suon reunaan ja ammunta vain kiihtyi.

Olimme tarkkana tulisiko suon takaa ketään, mutta mitään ei näkynyt. Lentäjät pääsivät sillä kertaa karkuun, mutta heidät kaikki kolme saatiin kiinni myöhemmin. Sieltä metsästä löysimme kuitenkin heidän laskeutumispaikan sekä vähän ruokaa, juustoa ja keksejä, jotka tasasimme. Olikin jo kova nälkä, kun lähes vuorokausi oli rämitty pelloilla ja metsissä. Lentäjäjähdistä meidät ohjattiin

sitten Rekijoen koululle, jossa saimme enemmänkin ruokaa.

Joutuimme etsimään useaan kertaan myös sotilaskarkureita, niin sanottuja käpykaartilaisia. Se olikin vaarallista hommaa. Olivathan nämä miehet koulutettuja ja hyvin aseistettuja, joten he piilopaikoistaan olisivat helposti ampuneet kömpelöt kiväärimiehet. Mitään pahempaa ei kuitenkaan koskaan sattunut, emmekä koskaan löytäneetkään ketään, mitä nyt heinäladoista löytyi kaivettuja onkaloita, joissa oli paljon eväspapereita ja sanomalehtiä.

Naapuripitäjässä Kuusjoella oli sotaaikana ryhmä käpykaartilaisia majoittunut syrjäisessä torpassa. Joukko sotapolii-seja meni ottamaan heitä kiinni piiritetyn talon. Mutta yksi torpan asukkaista tuli ulko-ovelle tyhjentämään 9 mm lipaansa ja tilaa tuli. Samalla muu porukka karkasi talon takaa metsään.

Tämä IS -komppania oli koottu vanhoista miehistä, jotka eivät enää joutuneet sotaan ja nuorista, jotka vielä olivat siviilissä. Kirjoittajan osalta tämä IS -komppanian toiminta päättyi, kun jouduin vakinaiseen palvelukseen tammi-kuussa 1942.

Härkävaunussa härkäpitäjään

Takana isä Hugo ja äiti Martta Paija. Edessä Aune Gustafsson, äidinäiti Helena Kantee ja Eeva-sisar. Kuva otettu keuhkotaukossa 1944 Soittolan kylässä. Kuva Aune Gustafssonin.

Lettiin vuotta 1939 pelonsekaisessa ajassa. Miehet olivat saaneet pitkän syksyn ylimääräisiin kertausharjoituksiin, ja linnoitustöitä tehtiin Karjalan Kannaksella. Saksan hyökättyä Puolaan oli pelko ja epävarmuus vallannut kaikkien mielen. Joulukuun ensimmäisenä päivänä kuultiin, että Neuvostoliitto oli hyökännyt ja sotatila julistettu. Rajaa lähellä olevasta Kivennavan pitäjältä oli jo ensimmäiset eväkot saaneet lähtökäskyn. Myös Muolaan Soittolan kylän väki sai määräyksen kokoontua Väärämäen risteyskseen kello 14, jolloin kuorma-autojen oli määrä saapua. Mukaan sai ottaa vain sen, minkä itse jaksot kantaa.

Äitini kantamuksena oli vain neljän

Maaliskuun 8. päivänä kirjoitetussa kortissa Yrjö kertoi Somerniemen komppanian siirtyneen edellisyydenä Turusta Hämeenlinnaan. "Olin Turussa valokuvassa ja kuvat luvattiin lähettää sinne kotiin, sinne tulee 3 eri lajia, älkää antako niitä pois." Yrjö on kuvassa edessä vasemmalla.

Kuva Marja-Liisa Salaman.

kun että kuulee aina itseään kirottavan. Nyt tulee aseita niin paljon, että voidaan täydellisesti varustaa työläiset lahtareita vastaan, asemamme on siis hyvä. Sanokaa Markukselle, että hänenkin velvollisuutensa on yhtä riveihimme, että

tulee saamaan joko ylenkatseen tai kunnoituksen, minkä hän nyt valitsee."

Viikkoa myöhemmin Yrjö ilmoitti saaneensa tiedon, että isä Jooseppi joutuu Riihimäelle ja hän itse Hämeenlinnaan. Seuraavan päivän kirjeessä 8.3. hän

kertoi, että matka Turusta Hämeenlinnaan kului hyvin, eikä mitään erikoista tapahtunut. Tilanne sotarintamalla oli kuitenkin muuttumassa ja maaliskuun 12. päivänä lähetetyssä kirjeessä Yrjö kertoi, että he olivat saaneet äkkimääräyksen lähteä Tampereelle ja olivat nyt majoitettuna Teknilliselle opistolle. "Parhaillaan otetaan miehiä kuularuisku-komppaniaan, johon meni 30 meidän miestä ja minäkin. Eräs Somerniemen pojista oli tullut vähän hulluksi. Hän puhuu aina lahtareista ja sanoo, että Turusta tullessa tulimme rintaman läpi." Tämän jälkeen seurasi kirjeenvaihdossa puolentoista kuukauden tauko. Tampereen valtauksen johtaneet taistelut kestivät kolme viikkoa ja päättyivät punakaartilaiden antautumiseen kuudentena huhtikuuta 1918. Punakaartilaiden menetykset olivat noin 2000 miestä. Somerniemenläisiä kaatui tai katosi 17 ja vankileirillä kuoli 12. Vangiksi joutui kaikkiaan 11 000 ja heidän joukossaan Yrjö Salama.

Tampereen sotilaskivankilan parakissa numero 7 kirjoitettu kirje oli päivätty huhtikuun 30. päivänä, mutta se saapui perille vasta toukokuun puolivälissä. "Olen ollut terve, kuinka Te olette voineet. Hommatkaa nyt minulle papin kirja ja todistus siitä miten olen käyttäytynyt töissäni siellä. Lähettäkää pakettissa saippuaa ja setäivainajan Uusi Testamentti, josta voisin joka päivä lukea ja virkistää sieluni." Vangiksi joutuminen ja taistelun kääntäminen punaisten tappioksi oli nuorelle miehelle raskas kokemus. Vilpittön usko vallankumouksen myötä saavutettavasta paremmasta elämästä sammui ja päällimmäiseksi nousivat uskonnolliset elämänarvot, sekä toivo kotiinpääsystä. Kesäkuun 12. päivänä Yrjö täytti 19 vuotta.

Kansalaissodan jälkiselvittelyssä voittaneiden valkoisten mieltä hallitsi kaksi ajatusta: rikollisia oli rangaistava ja uusi kapinaannousu estettävä. Olot vankileireillä olivat huonot ja kaikkiaan niissä kuoli noin 12 500 punakaartilasta.

Vankilasta vapautumista helpotti se, jos kotipaikkakunnan talollinen suostui ottamaan vangin töihin ja vastuulleen. Yrjön kotiväki lähetti vankilaan useita työtodistuksia, joissa vakuutettiin hänen tehneen työnsä kunnollisesti ja uutterasti, sekä käyttäytyneen siivosti ja rehellisesti. Ennen juhannusta Jooseppi

Salama matkusti Tampereelle poikaansa katsomaan. Vierailun jälkeen Yrjö kirjoitti: "Näin isän niin vähän täällä ja oli niin ikävä kun ei saanut puhuttua mitään. Kyllä minut on jo aikoja tutkittu, mutta poispääsystä en tiedä. Eikö siellä saa sanomalehdestä paremmat tiedot näistä asioista. Me oltiin tänään kirkossa ja se oli suuri lohdutus sydämellemme kun ennen katsoin ylen kirkon toimitukset."

Yrjön äiti Sofia kirjoitti pojalleen heinäkuun 6. päivänä: "Sain kuulla, että olet sairaalassa, että on jalkasi kipeä, enkä sen tähden tiedä lähettää Sinulle rahaa kun en tiedä osoitetta, mutta Sinulle on siellä kansliassa 20 mk, kun Korpela jätti sinne, että saat sitten kun pois pääset, kun hän oli toimittamassa Teitä kaikkia Somerniemen poikia pois sieltä ja siellä on parhaillaan Rauhan-kallio ja on luvannut tuoda Teidät kaikki." Yrjö kirjoitti heinäkuun 9. päivänä: "Rakkaat omaiseni, olen sairaalassa ollut toista viikkoa, enkä ole voinut vastata kun olen ollut heikko. Polveni on särkenyt ja vatsatauti vaivaa. Voikaa hyvin Herrassa, sitä toivoo poikanne Yrjö V Salama."

Kaksi päivää myöhemmin hän kirjoitti viimeisen kirjeensä: "Olen vielä sairaalassa, mutta rupean sentään riskaamaan. Sain paketin, jossa oli sellaisia herkkuja, joita en ole ennen saanut, joista paljon kiitoksia. Kyllä nyt pian paranen." Yrjö kuoli 17. päivänä heinäkuuta, mutta tieto siitä saapui vasta myöhemmin. Äiti kirjoitti vielä 23.7. pojalleen: "Jokos jalkasi rupee paranemaan, älä halua pois sairaalasta ennen kuin tulet täysin terveeksi paitsi jos kotia pääsisit. Tiedätkö minkälaisen raportin Sinulle lähetettiin Somerniemen esikunnasta, jos siihen on pantu vääriä kanteita koska et ole päässyt pois vaikka toisia on päässyt, jotka oli ihan samoissa toimissa kuin sinä." Yrjö haudattiin joukkohautaan Tampereelle. Pappilaan tuli tieto, jonka mukaan kuolinsyö oli enteritis eli suolistotauti. Yrjön äiti oli vakuuttunut, että hänen poikansa oli myrkytetty.

Turku 9. 8 pm helmiku.
Alkaa näytelmä sivustilla!

Rakkaat, Kativäki!
Terveisiä taas täältä, vain hy-
vin ja alon onnellinen saaden
rani olla yhtenä niistä jotka
taistelenat. Kansan vapau-
den puolesta julkisia riistojen
häilyreitä vastaan. Täältä tu-
lee usein kirjoitettua minulta
teidalle pitää sitä turhan

Postinkulku oli sotatilan aikana hidasta. Ahkerana kirjeen kirjoittajana Yrjö tuskaili, että on kirjoittanut jo kolme kirjettä "ettekä ole saaneet niistä yhtään". Kotiväen lisäksi kirjeitä saivat myös kotikylän tytöt. Kirjeen omistaa Marja-Liisa Salama.

POSTIKORTTI POSTKOR
SUOMI FINLAND

Kuorukainen Yrjö Salama.
Tampereen sotavankila №1.
Parakki №8.
Tampere.

Kotiväen heinäkuun 8. päivänä lähettämässä kortissa kerrotaan lohdullisia uutisia: "Esikunnan miehet sanoivat, että Sinä pääset pois sieltä. Jollet saa kyytiä niin soita Somerniemen pappilaan, kyllä täältä tulee ottaja." Kuori Marja-Liisa Salaman.

koulun Ypäjän Palikkalassa. Lehtimäen koulupiiri perustettiin supistettuna. Se toimi vuokrahuoneissa Maaniitynkulman Takalassa, jossa kävin alakoulun. Matka oli pitkä ja mikä pahinta, tietä ei ollut lainkaan. Kuljin pitkin metsiä ja pelon reunoja ja sen muistan, että olin väsynyt, kun pääsin iltasella kotiin. Lehtimäen koulu valmistui vuonna 1929 ja siellä kävin viimeiset neljä vuotta.

Alotin seurata maailman menoa niihin aikoihin, jolloin alkoi pulakausi. Se oli toista kuin 90-luvun lama. Amerikas-tahan se alkoi, kun pörssi romahti, ja pian se alkoi vaikuttaa myös Suomes-sa. Puutavaran menekki heikkeni ja työ-paikat vähenivät. Kotini lähellä oli kar-tanoiden metsiä ja meillä oli ollut usein kortteerimiehiä öitä. He ostivat äidiltä maitoa ja leipää ja itse he hankkivat särpimen; muistan kun levittivät Ameri-kan laskia leipänsä päälle. Miehet teki-vät kovaa työtä ja ansioista lohkaisi ruo-ka suuren osan. Jos sahanterä katkesi, se oli iso vahinko, ja se katkesi helpol-la.

Nuoret miehet pärjäsivät, mutta muistan erään vanhemman perheelli-sen, jota muutkin säälivät. Miehen saap-paat olivat kannasta rikki ja lunta meni saappaaseen. Perheen viisi lasta ja vai-mo kärsivät nälkää, mutta ei silloinkaan nälkään tarvinnut kuolla, sillä kunnan-isät harkinnan mukaan auttoivat. Laman alettua tuli paljon kulkumiehiä, jotka pyysivät ruokaa ja kyselivät töitä. Työt-tömyystöitä järjestettiin jonkin verran. Muun muassa Ypäjän ratsukoulua raken-nettiin, ja sinne pääsi forssalaisia toi-hin.

Lamakaudella talouselämässä vai-kutti deflaatio: kaikki hinnat laskivat ja rahan arvo nousi. Vähemmällä rahalla sai enemmän. Talonkin sai silloin hal-valla. Lama ei ollut ainoa riesa, Lapuan liike kuohutti yhteiskuntaa: oli talonpoi-kaismarssia ja muilutuksia. Muistan var-sin hyvin, että ihmiset olivat hermostu-neita. Meillä oli radio, ja naapuritkin kävivät sitä kuuntelemassa. Jyrisevän radiopuheen avulla presidentti Svinhuf-vud rauhoitti Mäntsälän kapinan. Pian olot rauhoittuivat ja talouskin alkoi hil-jalleen nousta. Puolivälissä kolmekym-menlukua alkoi raju nousu. Näin var-maan voi sanoa, sillä niin paljon ehti tapahtua lyhyenä aikana, eikä sitä kuu-luisaa talvisodan henkeäkään olisi muu-ten syntynyt. Kansan kahtiajako alkoi

hävitä. Aikaisemmin oli maamiesseuran-talolla ja työväentalolla eri yleisö, mut-ta silloin ainakin minä kävin kummas-sakin; Ypäjällä pääsi samalla lipulla kumpaankin.

Maatalouden kannalta kolmekym-menluku oli poikkeuksellinen. Tutkijat sanovat, että Suomeen tuli Pohjois-Sak-san ilmasto. Vehnän viljely yleistyi, tuli vehnämyllyjä ja saatiin kotoista pullaa pöytään. Tuli elonleikkuukoneet, Sam-po-äkeet, kotitarvemyllyt, tehokkaat puimakoneet, moottorit, sirkkelit ja muut.

Olin käynyt kotikutoisissa vaatteis-sa koulun, mutta nyt puin tansseihin sinisen seviottipuvun, solmion ja valkoi-sen paidan. Tytöt oli pyntäty kretonkiin ja olivat niin kauniita. Rinnatkin saivat pullottaa puvun alta, kun aikaisemmin ne oli litistetty liiveillä näkymättömiin. Tanssimusiikista huolehti yhtye. Hyvin suosittu oli Heikkilä Ypäjältä. Hän soitti hanuria ja lauloi ja polki vielä rumpuja-kin. Mukana oli myös viulisti. He soitte-livat radiosta tuttuja sävelmiä. Siihen aikaan oli Georg Malmsten hyvin suo-sittu, mutta hänen väitettiin pilaavan suomalaisten musiikkimaun.

Luulen, etten ole yksin, jos väitän, että kolmikymmenluku oli hyvää aikaa. Kansa eheytyi ja työmiehkin tuns-i, että hänellä oli mitä kannattaa puolustaa. Kieltolaki kumottiin, Alko perustettiin, yritteliäisyys vilkastui, liikenne kasvoi ja autoistui. Elämä tuntui olevan hyvällä mallilla. Mutta sitten uutisista alkoi kuu-lua Mussolinista, Stalinista ja Hitleristä ja tuntui kuin mustat pilvet olisivat al-kanee kokoon tulla taivaanrannalle. Suo-men uskottiin viimeiseen saakka säily-vän Euroopan selkkausten ulkopuolel-la.

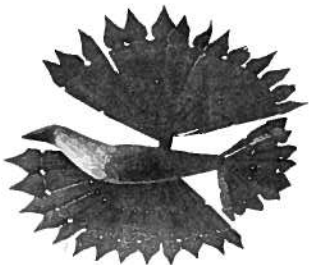
Tasan 60 vuotta sitten kesä oli kau-nis, pellon sato oli hyvä ja elotansseja pidettiin harva se ilta. Sähköä oli kui-tenkin ilmassa. Oli poikia, joiden armei-jaanlähtö lähestyi, eräskin uhosi, että hänellä on käsi, joka ei vapise. Ei tain-nut vapista, sillä poika palasi ylikersant-tina. Suursota syttyi syyskuun alussa ja Itämeri sulkeutui tuontitavaroilta. Alkoi säännöstely. Ensin meni kortille muis-taakseni sokeri, sitten kahvi ja polttoai-neet.

"Oli sateinen lokakuun ilta, kun käs-kyn sain reservihin", laulettiin eräässä valssissa. Siitä tuli todellisuutta, kun eräät tanssit loppuivat kuin naulaan, kun

suojeluskuntalaiset tulivat jakamaan käskyjä ylimääräisiin harjoituksiin. Myös orkesterin soittajille tuli lähtö samalla kertaa.

Someron reserviläiset joutuivat aluk-si Hämeenlinnaan, josta kävivät yönseu-tuna puntiksella kotomaisemissa asioi-ta hoitelemassa. Se oli kallista reissaa-mista pirssillä. Minun sotatieni alkoi vasta tammikuussa työvelvollisena Vi-rolahdella. Teimme kiviesteitä panssa-reille Yläurpolan kylässä. Kymmenmie-hinen ryhmä työskenteli siten, että yksi piti poraa ja kaksi löi lekalla vuorotellen päälle. Syöttäjän piti joka iskun välillä pyöräyttää vähän poraa, jottei se jäänyt kiinni.

Toki tähänkin työhön lopulta oppi. Pakkanen oli hirveä ja sodan äänet lä-hestyivät ja voimistuivat päivä päivältä. Isäni oli jo vanha ja töitä olisi ollut koto-nakin. Kun siellä vesijohto jäättyi, minua anottiin takaisin kotiin. Kun vein pape-rit esikuntaan, ihmettelin kun sain litte-rat ilman mutinoita. Näin päättyi sota-retkeni siltä erää.

Lapsuuteni ja nuoruuteni parhainta aikaa

Eino Uusitalo muistelee nuoruutensa parhaita aikoja sotaretellä syntyneiden puhdetöiden äärellä.

Kuva Aila Talosen.

Nyt kun kahdeksas vuosikymmeneni alkua lähestyä loppuaan, on ehkä aika muistella menneitä. Vanhin muistikuvani on, kun vanhin veljeni tuli armeijasta. Hän oli 17 vuotta minua vanhempi, palveli Raivolassa vanhan rajan pinnassa ja oli saanut evääkseen näkileipää, jota kotiväki kovasti ihmetteli. Ollessani viisivuotias minulle syntyi pikkuveli. Huomasin jotain olevan tekeillä kamarissa, kun minua ei sinne päästetty. Ja sitten, kun käskettiin mene-

mään, niin äiti oli vuoteessa rinnallaan pieni lapsi. Menin isälle kertomaan, mutta huomasin, ettei se ollutkaan hänelle yllätys niin kuin olin luullut. Sitä vauvaa heijattiin pitkänomaisessa kopassa, joka roikkui katossa. Minunkin piti sitä heijata, vaikka pihassa olisi ollut jännää katseltavaa, kun miehet purkivat vanhaa tallia. Saman tien aloitettiin uuden rakentaminen. Sokkeli ja lattia tehtiin betonista. Se oli silloin niin uutta, että tarvittiin ammattimies Ypä-

jältä. Hirsiseinät nousivat, ja minä seurasin rakentamista tarkkaan. Kiipeilin telineillä, jos ei pois ajettu. Kattovasat kun olivat paikallaan, lähdin kävelemään niitä pitkin, enkä käsittänyt, miksi siihen reagoitiin niin voimakkaasti.

Kotipihani oli puoliksi metsän ympäröimä. Vaikka olisi ollut jännää, niin metsään ei saanut mennä, aina piti olla jos ei näköyhteys niin ainakin kuuloyhteys, ja sekös otti pienen pojan päähän. Vanhemmat sisarukseni kävivät kansa-

Taustanäkymiä Someron kotiseututyöstä

Teutori. Kuva Somero-lehden.

Kun keväällä 1983 tulin työhöni Somerolle, tutustuin ensimmäiseksi Leeni ja Jorma Tiirakarin somerolaisperheeseen. En voinut siinä vaiheessa tietää, että jättäessäni Somero-lehden Leeni Tiirakari olisi Somero-Seuran puheenjohtaja. Sen sijaan Leenin työstä väitöskirjan parissa oli jo silloin puhetta. Yhdessä todettiin, kuinka pitkäjänteistä työtä on väitöskirjan tekeminen vakinaisen työn ohessa. Minun yhteyteni Tiirakarien perheeseen juontuu ajalta, jolloin olin Kuusankosken Sanomien päätoimittajana ja tutustuin sekä Leenin että Jorman Kuusankoskella asuviin perheisiin. Jorman isä Kauko Tiirakari oli Kuusankosken kaupungin pitkäaikainen kaupunginpuutarhuri, jonka kanssa olin monet vuodet järjestellyt erilaisia puutarhatapahtumia ja kotipihakilpailuja sekä puutarhajuhlia, joihin kuuluivat suurenmoiset kukkakoristeet aivan työpaikkani ikkunan alla kauppaaukiolla. Leenin isä, Aimo Aartelo, toimi Kuusankoskella kaupunginkamreerina. Hänen kanssaan yleensä pähkäilimme pitkin vuotta kaupungin talousasioita samoin kuin Kuusankosken kotiseutuasioitakin, sillä Aartelo oli syntyperäinen kymintehtaalainen ja tunsin niin suurta kiinnostusta kotiseutuasioihin, että kirjoitti useita historioita ja työväenyhdistysten ja niiden torvisoittokuntien vaiheista.

Kotiseutuihmiset eivät juuri ole laajemmalti tunnettuja, mutta Tapio Horilan saamat valtakunnalliset ja paikalliset tunnustukset osoittavat, että tämän kotiseutuneuvoksen työ etsii vertaistaan koko valtakunnassa. Minulle hän tuli pian tutuksi niin henkilönä kuin taitavana keskustelijana ja kirjoittajanaan. Lopullisesti hänen kotiseututyönsä avautui minulle luettuani hänen kirjoittamansa teoksen Lehtori ja hänen syrjähyppynsä. Sanon vain, että onpa siinä mies tehnyt melkoisen elämäntyön kotiseututyön piirissä.

Tässä yhteydessä ei pidä unohtaa sitä uskollista esikuntaa, joka Tapio Horilalla on ollut käytettävissään muun muassa Someron Joulun teossa, pärekattotalkoissa, heinänniittotalkoissa ja torppamuseon kehittämisessä ja ylläpidossa. En ryhdy mainitsemaan nimiä, sillä varmasti siitä luettelosta jonkun unohtaisin. Haluan puhua vain kokonaisuudesta, joka hehkuu Somero-Seurasta ehtymättömänä ulospäin.

Mielessäni säilyy myös Helsingin Somero-Seura, jonka vieraana minulla on ollut tilaisuus muutaman kerran käydä. Se on lajissaan varsin erikoista, että

mittajat tai omistajat puuttuneet. Kotiseututyö tunnettiin lehden piirissä läheiseksi ja myös lehden kannalta lukijoille myönteiseksi ja tärkeäksi aiheeksi. Kyllikki Kujanpää oli Somero-Seuralle samoin kuin myös Somero-lehdelle sellainen taustavoima, jonka muistia ja tietomäärää Someroa koskevista aiheista muistelen suurella kunnioituksella. Hänen jäätyään pois lehden toimituksesta taloon jäi henkilöitä, jotka pyrkivät vaa- limaan Kyllikki Kujanpään someroseuralaista perintöä. Näin Somero-lehden suhde seuraan on koko ajan ollut myönteistä. Somerolla toimivat eri lehtien toimittajat saivat yhdessä Somero-Seuran kanssa aikaan Mekkopitäjäisen valinnan, jossa vielä kauan jälkeenkinpäin käytettiin Kyllikin tietoja ja arkistoja. Mekkopitäjäisen julkistamisesta on tullut pitäjänpäivien kohokohta niin Somerolla kuin Somerniemelläkin. Jo perinteeksi tullut Suviheinä-viikko on saanut pitäjänpäivistä arvoisensa päätöksen.

Kotiseutuihmiset eivät juuri ole laajemmalti tunnettuja, mutta Tapio Horilan saamat valtakunnalliset ja paikalliset tunnustukset osoittavat, että tämän kotiseutuneuvoksen työ etsii vertaistaan koko valtakunnassa. Minulle hän tuli pian tutuksi niin henkilönä kuin taitavana keskustelijana ja kirjoittajanaan. Lopullisesti hänen kotiseututyönsä avautui minulle luettuani hänen kirjoittamansa teoksen Lehtori ja hänen syrjähyppynsä. Sanon vain, että onpa siinä mies tehnyt melkoisen elämäntyön kotiseututyön piirissä.

Tässä yhteydessä ei pidä unohtaa sitä uskollista esikuntaa, joka Tapio Horilalla on ollut käytettävissään muun muassa Someron Joulun teossa, pärekattotalkoissa, heinänniittotalkoissa ja torppamuseon kehittämisessä ja ylläpidossa. En ryhdy mainitsemaan nimiä, sillä varmasti siitä luettelosta jonkun unohtaisin. Haluan puhua vain kokonaisuudesta, joka hehkuu Somero-Seurasta ehtymättömänä ulospäin.

Mielessäni säilyy myös Helsingin Somero-Seura, jonka vieraana minulla on ollut tilaisuus muutaman kerran käydä. Se on lajissaan varsin erikoista, että

pääkaupunkiseudulla tehdään arvokasta kotiseututyötä entisen kotipaikkakunnan hyväksi.

Somero-Seura ja sen tekemä työ tulee säilymään mielessäni, jos vaikka suunnitelmieni mukaan joskus muutan pois tältä paikkakunnalta. Tämän seuran tekemä kotiseututyö kelpaa esimerkiksi monelle muulle paikkakunnalle varsinkin nykyaikana, jolloin kuntamuu- tokset ja kuntien yhdistämiset ravistelevat uudelle vuosituhannelle siirtyvää EU-valtakuntaa. Haluan muistuttaa, että nämä ravistelut eivät muuta ihmisen suhdetta kotiseutuunsa. Jätettyäni antoisaa työni Somero-lehden päätoimittajana haluan lämpimästi toivottaa Somero-Seuralle menestystä kotiseututyössään ja ennen muuta yhteistyössä paikallisesti tärkeän tiedonvälittäjän kanssa.

Päivi Häkkinen

Suviheinää

Suviheinään ja kesän tuoksuun, paljaat jalkani tahtovat juoksuun. Ajatusteni polkua seuraan sinikukkaisen niityn reunaan.

Suviheinään ja suven tuoksuun, poutapilvien kilpajuoksuun. Tuulen keinussa viivähdän, kesän tuulessa levähdän.

Herään aamuun usvasta kosteaan, pihakoivu tuoksuu kesää. Kesän laulu aukeaa nupustaan, tuulimaasta etsii pesää.

Suviheinään ja kesän tuoksuun, paljaat jalkani tahtovat juoksuun. Tuulen keinussa viivähdän, kesän tuulessa levähdän.

Runo ja tulkinta:

Kuubalainen serenadi

Sanat Unto Koskela
Sävel Juhani Pohjanmies

Me tulimme kapakasta
kai hiukkasen horjuen.
Oli lähtömaljoja juotu
ja yö oli ihmeellinen.
Joku huomasi sattumalta
- se oli kai Watkinson,
että serenadi sulle
ihan velvollisuutemme on.

Ja kolmisin seisauduimme
me alle sun akkunasa,
ja punaisen lampun näimme
me palavan huoneessas.
Ah - muistan - ympärillä
on ihana Kuuban yö,
ja nuorena hehkuvana,
joka ainoa sydän lyö.

Me muistamme kuumen poves
ja keinuvan vartalos,
ja jokainen huulillansa
tuns vielä sun suutelos.
Ja me kaipasimme jälleen
sinun nauruas solisevaa.
- Voi, miksi on jätettävä
tämä ihanain öitten maa!

Tom lauloi murheellisesti ja
säesti Watkinson.
Minä nielin kyneleitä
- olin kovasti onneton.
Niin, rakastin sinua silloin
ja rakastan vieläkin,
ja sun punainen sukkanauhas
on aarteeni kallehin.

Sinä avasit akkunasi
ja kummasti hymyillen,
sinä pudotit jokaiselle
tulipunaisen kukkasen.
Ja me itkimme haikeasti
ja horjuimme satamaan.
Ah, Kuuban helmi,
sua en unhoita milloinkaan.

asiassa runon miljöö edustaa mitä tahansa eksoottista ja romanttista paikkaa, sellaista joka on mahdollisimman kaukana kylmistä talvipakkasista ja ankeasta pohjolasta, ja laajemminkin: kaukana ikävästä arkipäivästä; se edustaa satumaata, jossa kaikki mukava ja ihana on mahdollista.

Runon juonena on pikku tarina kolmen merimiehen päähänpistosta jättää keskellä yötä musiikilliset jäähyväiset tuntemalleen kaunottarelle ennen paluutaan laivaan ja purjehdusta takaisin kotimaahan. Laulun näkökulma on koroiteisesti miehinen. Naisesta, tuosta Kuuban helmestä, etelänseilorit huoamaavat vain ulkonaisen puolen: poven, vartalon, huulet, hymyn ja naurun. Nainen on tässä siis hyvin stereotyyppinen, lähinnä silmän ilo. Tuo merimiesten palvelonnan kohde on kuitenkin saavuttamaton; hänellä on missin tai filmitähden funktio eli häntä saa ihailla mutta ei omistaa, hän on eroottinen etäispääte. Tai ehkä joku miehistä oli kuitenkin salamyhkää jonakin ehtoon päässyt nauttimaan rakkauden ilmaisosakeannista. Mene tiedä.

Unto Koskela kuului opiskellessaan Helsingin yliopistossa 1920-luvulla Tulenkantajien kirjalliseen ryhmittymään, jolle tunnusomaista oli kaukokaipuu ja romanttinen kaihomieli. Tässä runossa romantiikan teemaa toteuttaa lämmin väri punainen, joka mainitaan peräti kolmessa kohdassa: punainen lamppu, punainen sukkanauha ja punainen kukkanen. Tunteilla on muutoinkin sijansa runossa: miehet itkevät, kun kerran heitä itkettää. Tekstin sävy muuttuikin runon edetessä. Alun rempsää innostuneisuus päättyi lopun vetistelevään haikeuteen, ollaan kuin hautajaisissa itkuvirttä veisaamassa. Palkinto murheen kestämisestä ja sen miehisestä hallitsemisesta on kuitenkin mittaamattoman arvokas - se sukkanauha.

Päivi Häkkinen

Pilvilampaita

Kello kahta käy ja loppua ei näy.
Tään yön mä vierelläsi valvoa taas saan.
Itku, nyyhkytys ja hellä lohdutus,
kun pienen elämäsi tunteita mä jaan.

Pahaa untako vain sinä lapseni nää?
Vaiko viettää sä tahtoisit keijujen hää?
Pilvilampaita laske, ne vie mukanaan
lempein siivin sun unten onnelaan.

Täyttä elämää, ken tällaista ei nää,
hän voiko kokea tai edes ymmärtää.
Onnen tuulahdus, sen herkkä kosketus,
kun joka hetkisestä muistokseni jää.

Pahaa untako vain sinä lapseni nää?
Vaiko viettää sä tahtoisit keijujen hää?
Pilvilampaita laske, ne vie mukanaan
lempein siivin sun unten onnelaan.

Äiti? Äiti? Pyydät pimeässä
luonas viipymään.
Äiti? Äiti? Ja mä tahdon,
jaksan, vielä lohdutan.

Untenkin kautta pienet askeleesi
kulkee elämään.
Onneen sun saatan,
laulan viereesi kun hiljaa nukahdan.

Pahaa untako vain sinä lapseni nää?
Vaiko viettää sä tahtoisit keijujen hää?
Pilvilampaita laske, ne vie mukanaan
lempein siivin sun unten onnelaan.

Nuoren pojan ensikokemuksia maailmalta

Venälaisten hyökkäys Suomeen 1939 mullisti satojen tuhansien suomalaisten elämänmenon. Lapsuusaikojen rauhallinen ilmapiiri omalla kohdallani muuttui perinjuurin 12-vuotiaan miehenalun horisontista katsottuna. Vuodet olivat kuluneet kotikylässäni. Viipurissa olin käynyt vanhempieni kanssa muutaman kerran. Rintama lähenei, ja vähän ennen joulua oli lähdettävä evakoon. Kolmen vuorokauden härkävau-nukuljetuksen jälkeen tulimme Kurikkaan. Majoituimme Oppaan koululle, joka sijaitsi 10 km:n päässä Kurikan kirkonkylästä. Oli siinä omat ongelmansa asettua asumaan vieraitten ihmisten pariin, kun murrekin poikkesi omasta melkoisen paljon.

Ensimmäinen hankintamme Kurikassa taisi olla viiden litran maitokan-nu. Noin kilometrin päässä koululta oli Järvimäen talo. Sieltä saimme tarvitsemamme maidon. Kun olin vanhin perheemme lapsista, tuli maidon haku minun osakseni. Maitoreissut tein iltaisin. Sillä aikaa, kun kannuani täytettiin, katselin iltavälkeä talon takassa. Takkaa en ollut aikaisemmin nähnytkään.

Koulun lähellä oli osuuskaupan myymälä, jossa teimme ruokaostokset. Kauppiaalla oli kaksi poikaa, Paavo ja Pentti. Heistä tuli pienen ihmettelyn ja totuttelun jälkeen ensimmäiset kaverini. Vähitellen kaveripiiri laajeni, ja kun koulu sodan jälkeen alkoi toimia, tunsin koko kylän porukan. Sain uuden nimen. Minua sanottiin koulun Lasseksi, tuskin kaikki pojat sukunimeäni tiesiväkään.

Luin paljon. Kirjat lainasin koulun kirjastosta. Suosikkilukemistani olivat Tarzan-kirjat. Niissä Tarzan siirtyi kevyesti puusta toiseen. Koulun takana oli tiheä nuori männikkö. Kiipesimme mäntyjen latvaan ja puita heiluttaen siirryimme puusta toiseen ja kuvittelimme olevamme Tarzaneita. Kerran männyn latva katkesi ja putosin latvan kanssa maahan. Olin jonkin aikaa puolipökerryksissä. Siihen loppui osaltani Tarzanin matkiminen.

Koulussa ystävystyin minua vuotta vanhemman Alpo Riskun kanssa. Meil-

lä synkkasi mahdollittoman hyvin. Alpon sisar Mirja toimi koulumme keittäjänä ja hän oli tarpeen vaatiessa kirjeenkantajana. Opettelimme morse-aakkoset. Nehän ovat pisteitä ja viivoja. Siitä ei Mirja saanut taatusti selvää, mitä olimme lappuun kirjoittaneet.

Oppaanmäen ohi virtasi Jalasjoki, jossa kävimme uimassa. Kerrankin meitä oli lapsikatra uimassa, kun pieni Maiju-tyttö joutui virran viemäksi. Hänen vanhempi Inkeri-siskonsa ryntäsi uimataidottomana sisartaan pelastamaan. Hän saikin kiinni sisarensa pitkästä tukasta, mutta kohta he olivat molemmat hukkumaisillaan. Uin tyttöjen luokse. Inkeri kaappasi kaulastani kiinni ja pusersi niin kovasti, ettei henkeni kulkenut ja olimme kaikki hukkuu. Sain kuitenkin tytöt rantaan. Maiju oli tajuton. Kannoin hänet maalle. Puistelin ja vatkasin ja hän virkosi. Illalla tyttöjen isä kävi kiittämässä minua. Sinä kesänä en enää nauttinut uimisesta, niin karmea kokemus se oli nuorelle pojalle.

Joen toisella puolella oli Riskunmäki. Joskus Oppaan ja Riskunmäen pojat kivittivät toisiaan joen yli. Minä en siihen hommaan ryhtynyt, sillä asuihan paras ystävänä Riskunmäellä. Riskun Alpon kanssa kehittelimme monenlaisia. Kerrankin teimme yhteisen tussarin. Ostimme Jalasjärven apteekista tulikuk-kajauhetta ja kurkkusuolaa. Lisäksi murskasimme hiiltä melkein tomuksi. Näitä kolmea ainetta sekoittamalla saimme ruutia tussariimme.

Eräänä sunnuntai-iltana näytimme polkupyörällä iltamiin meneville taskulampulla valoa silmiin ja ojaanhan siinä sokaistuneena ajettiin. Tämä valonnäyttö loppui, kun eräs ojaan ajanut sai Alpon kiinni ja antoi hänelle selkään.

Kerran taas illalla hämärässä naapurin Liisa tuli tiellä vastaan. Alpo kysyi, että eikö halattaisi. Liisa suostui. Alpon halaamisen jälkeen Liisa sanoi, että Lassekin saa halata. Se taisi olla ensimmäinen kerta, kun tyttöä halusin.

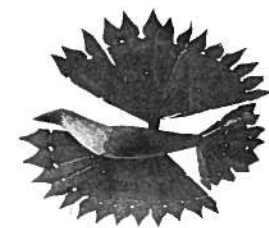
Alpon vanhempi veli Erkki neuvoi minulle "pirunviulun" teon. Avatun hakanen ulan lukkopuolelle sidotaan lanka.

Hakaneula painetaan ikkunalasiin kiinni ulkopuolen ikkunanpokaan ja lankaa hangataan pihkaisella nahan palalla. Totesimme äänen olevan melkoinen. Ko-keilimme viulua lähellä olevassa Perkiön torpassa. Väki nautti iltapalaa isännättömässä talossa pöydän ympärillä. Lusikka ei liikkunut pöydässä pitkään aikaan soittomme takia. Toista konserttia emme antaneet.

Alpo tiesi kaukana metsässä olevan aution rakennuksen, jossa oli uuni. Päätimme yöpyä siellä. Otimme evästä ja huovan mukaamme. Poltimme uunissa puita ja sitten tulikin tosi pimeä. Meille meinasi mennä pupu pöksyihin, kun aloimme pohtia, voisiko siellä kummitella. Kotiinkaan emme voineet pimeään takia palata. Makasimme lattialla vierekkäin, eikä kummituksia ilmaantunut.

Olin myös mukana poikaosaston leirillä. Muistaakseni meille opetettiin suunnistamisen alkeita ja varmasti muistakin asioita, mutta ne ovat jo unohtuneet. Kävin muutaman kerran Kurikan kirkonkylässä. Siellä Laulajan kioskin vierellä juopottelimme serkkuni Einon kanssa. Ostimme vähillä rahoillamme pullon punaista limonadia ja mukillisen vaarin kaljaa. Niitä sopivasti sekoittamalla saimme mielestämme oivan juoman. Kurikassa näin myös elämäni ensimmäisen elokuvan. Sen nimi oli Avo-veteen.

Kurikassa asuimme reilun vuoden. Muistelen sitä aikaa lämpimin mielin. Ystävääni Riskun Alpoa en sen jälkeen nähnytkään: jonkun aikaa lähtömmme jälkeen keuhkotauti katkaisi hänen nuoren elämänsä.

Lapsuuteni Långsjö

Valokuva esittää Artturi-setäni vuonna 1914 maalaamaa taulua. Se esittää Pitkäjärveltä nähtynä Långsjön navettaa ja meijerirakennusta. Takana on puinen sikala, jonka yläpuolella häämöttää kivinen viljamakasiini ja äärimmäisenä vasemmalla entinen kartanon päärakennus. Päärakennus paloi 1920-luvun alkupuolella. Heinävuosi näyttää olleen heikko, koska heinäseipäitä on pellolla harvassa.

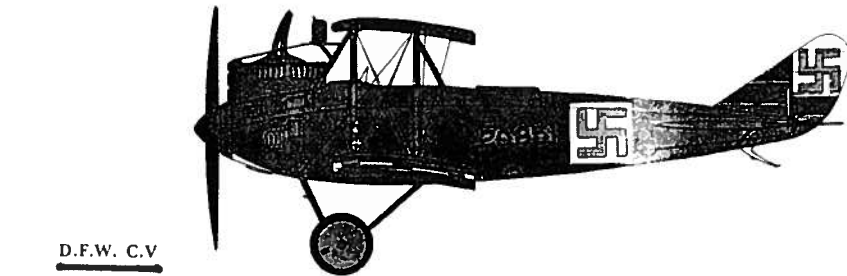
ta sisään pehmeästi, koska alle jäänyt hevonen toimi iskunvaimentimena. Antin kerrotaan kävelleen koneen siipeä myöten kauppaan ja sanoneen: "Tulin tupakan oston." Esikuntaan lähetettiin seuraava sähke: "Lento-onnettomuus Sortavalassa, hevonen kuoli."

Muistomerkki

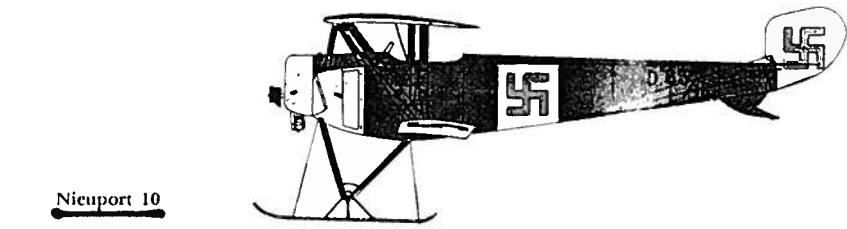
Ilmavoimien everstiluutnantti Mikko Lallukka paljasti Antreassa 28. 5. 1997 kutsuvieraiden läsnäollessa Suomen ensimmäisen maalentokentän muistolaatan. Lallukka korosti puheessaan lentoaseman urauurtavaa merkitystä Suomen ilmavoimien synnylle. Antrean eli nykyisen Kamennogorskin kaupunginjohtaja otti muistomerkin vastaan.

Joku on sittemmin löytänyt suureen luonnonkiveen liimalla ja pulteilla kiinnitetylle laatalle parempaa käyttöä, koska se on jo revitty irti paikaltaan. Jouko Kurosen mukaan seuraavaksi hakataan teksti suoraan kiven pintaan, ehkäpä se siinä säilyy paremmin!

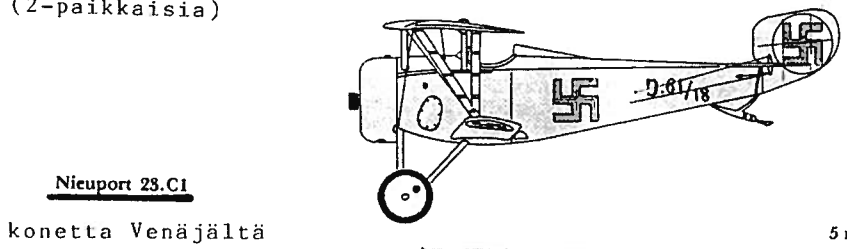
Lähteet: Lappeenrannan lentoaseman päällikön Jouko Kurosen artikkeli Kotiseutumme Antrea -kirjassa (1995). Jouko Kurosen puhe- linhaastattelu. Opetusneuvos Antti Henttosen artikkeli Karjala-Lehdessä 24. 7. 1997. Suomen Ilmavoimien koneet 1918-1938.

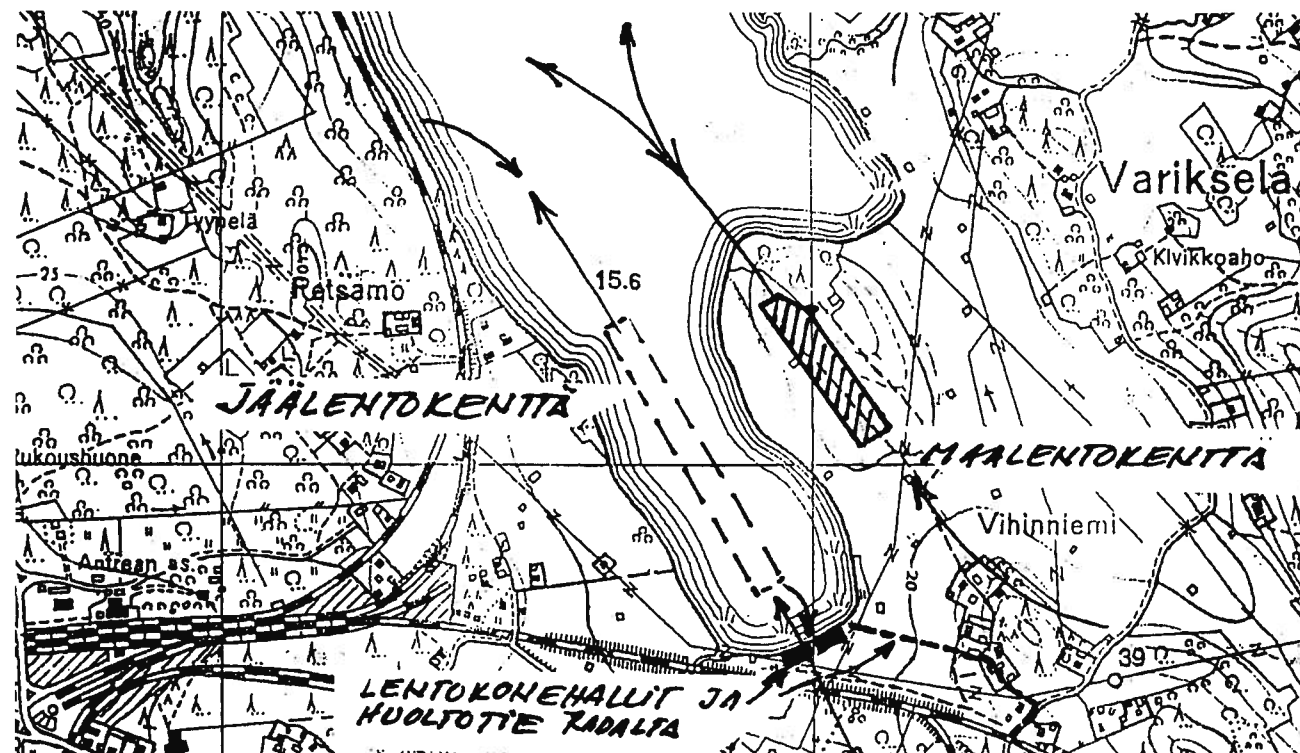
2 konetta ostettiin Saksasta

3 konetta Venäjältä (2-paikkaisia)

2 konetta Venäjältä

Lentoaseman sijainti Antrean aseman lähellä.

Lounaishämäläisistä kartanoista Härkätien varteen sijoittunut Långsjö lie-
nee ollut mahtavin kaikista muista kartanoista. Vanha tarkistamaton huhu kertoo, että piru olisi aikanaan ollut kuljettamassa vanhaa Hämeen Härkätietä herroja helvettiin. Ensimmäinen herroista putosi jo Kosken kartanon kohdalla pois rattailta. Seuraava putosi Some-
ron puolella Långsjön kohdalla, edelleen seuraava Ävikin kohdalla, jälleen eräs herroista putosi Lahden kartanon kohdalla ja viimeinen hieman Härkätieltä poiketen Palikaisten kohdalla. Herrat ahneudessaan valloittivat maat ja mannut niiden arvosta ymmärtämättömältä rahvaalta. Ja tällä tavalla muodostuivat Hämeen Härkätien varteen nämä aika-
naan hyvinkin vauriiksi muodostuneet kartanot.

Olipa näiden kartanoiden syntyperä mikä tahansa, niin joka tapauksessa tämän päättävän vuosisadan alkaessa Långsjö oli muodostunut mahtavaksi kartanoksi. Molemmiin puolin Hämeen Härkätietä avautuivat mahtavat pelto-

aukeat ja lisäksi kartanolla oli laaja Sarjan alue ja Hovirinnan sivukartano sekä sen lisäksi ulkotilat Isoniitty ja Hämeen-
oja. Kokonaispinta-alasta en ole varma, mutta muistaakseni lapsena olen kuullut puhuttavan 3000 hehtaaria. Maanviljelysneuvos Valdemar Sagulinin johdolla kartano vaurastui kovasti ja oli tunnettu koulutilana, jossa toimivat Långsjön maanviljelyskoulu, karjanhoitokoulu ja puutarhakoulu, jotka aikoinaan silloisessa agraarisessa yhteiskunnassa olivat erittäin arvostettuja koululaitoksia.

Långsjön puutarhakoululla oli esimerkiksi jalostettu useita hedelmäpuuja ja marjapensaslajeja, joita esiintyy luetteloissa vielä tänä päivänäkin. Puutarhakoulun toimesta oli istutettu Hämeen Härkätien varteen molemmin puolin Lakkamäeltä Hovirintaan asti noin kahden kilometrin pituiselle maantien osalle molemmin puolin vaahterat, jotka tänä päivänäkin vielä ovat siellä - tosin jo sata vuotta vanhoina. Tunnetuimpia Långsjön puutarhakoulun oppilaista oli Toivo Uuskallio, joka yhdessä

parin sadan muun suomalaisen kanssa perusti Brasiliaan Penedon suomalais-siirtokunnan, jonka piti tuottaman vegetaariseen elämänmuotoon sopivaa puutarhaviljelystä laajassa mitassa. 1920-luvun lopulla alkanut lamakausi kuitenkin tyrehdytti hyvät aiomukset ja tällä tavalla osa suomalaisista palasi Brasiliasta Suomeen ja osa jäi sinne: tätä nykyä Penedossa toimii suuri turistikeskus, joka käsittää useita satoja majoja ja rehevää puutarhaympäristöä.

Maanviljelysneuvos Sagulinin kuoltua hänen vaimonsa, maanviljelysneuvoksetar Edith Sagulin, joutui hoitamaan suurta kartanoa omistajana ja vastuullisena kaikista asioista. Maanviljelysneuvos itse on haudattuna Långsjön kartanon puutarhaan hienolle paikalle lähelle kaunista ankkalampea. Ainakin 1930-luvulla aluetta hoidettiin sääntil-
sesti ja niinpä minäkin jouduin Långsjön puutarhassa ollessani haravoimaan hautausmaan käytäviä ja koko sitä aluetta hyvinkin huolellisesti joka kesä. Eräänlaista kartanoromantiikkaa 1920-

luvulta mielestäni todistaa myös se, että Långsjön kartanon tyttäret Ann-Marie ja Märta Sagulin olivat avioituneet Ävikin kartanon poikien, veljeksien Wilhelm ja Arvid Haggrenin kanssa.

1930-luvulla kartano eli vielä varsin omavaraista elämää. Kartanolla oli maanviljelyksen lisäksi tietenkin karjanhoitoa - isokin karja. Puutarha oli laaja ja väkeä oli pehtoori, karjanhoitaja, puutarhuri, metsänhoitajakin ajoittain ja lisäksi oli työväkeä. Muonamiehiä lienee ollut noin kymmenkunta. Karjanhoidossa oli noin kahdeksan navettatyttöä. Puutarhassa oli tilapäisesti vain kesäisin työläisiä, vaikka puutarhuri oli kyllä ympärivuotinen. Metsänhoidossa ei ollut kuin tilapäisesti apuvoimia. Oskari Tuomisto huolehti polttopuista määrätuille perheille ja Fiina Hollsten oli niin sanotussa kostonhoidossa ruuanlaittajana navettatyöille, Oskari Tuomistolle ja joskus tilapäisille päivätyömiehille.

Långsjöllä oli oma puutyöverstaas, jossa puuseppä Mäkipää valmisti rekiä ja rattaita kartanon tarpeisiin. Sahalla sahattiin lautoja aika ajoin, ja puuseppä Mäkipää toimi sahan asettajana. Sarjan tien varrella oli vaja, jossa seppä Sarlin kengitti hevoset ja suoritti kaikki rekien ja rattaiden vaatimat raudoitukset.

Maanviljelysneuvoksetar Sagulin hoiti kartanoa koko 30-luvun aika suurissakin vaikeuksissa, joista varmasti pienimpiä ei ollut 1930-luvun syvä lama. Rahaa ei kovinkaan paljon liikkunut, ja muistan hyvin, kun kesäisin päärakenuksen ulkopuolella melkein joka kesäiltä oli joitakin muonamiehiä, jotka olivat pyytämässä kartanon rouvalta rahaa. Mitään varsinaisia tilipäiviä ei siihen aikaan tietenkään ollut, ja raha oli tiukassa. Tyyne Lehti joutui usein tulemaan kartanon rappusille ilmoittamaan, että rouvalla ei ole yhtään rahaa. Viime vuosisadan lopulta alkaen oli Pitkäljärven ensimmäinen kansakoulu toiminut Långsjön Hövirinnan tiloissa. Ensimmäinen Pitkäljärven postitoimisto toimi myös Långsjön tiloissa, kivimuurirakennuksen toisessa päässä. Tätini Ester Andström oli aikanaan postitoimiston hoitajana.

Somerolla oli todennäköisesti kirkonkylässä toiminut valtion valvonnassa ollut viinatehdas. Sen toiminnan loputtua oli isot kahdenkymmenen tuhannen litran vetoiset mäskialtaat kuljetettu uittamalla Pitkäljärvelle, josta ne jou-

tuivat Långsjön kartanon painovesisäiliöiksi. Säiliöt pystytettiin kartanon korkeimmalle paikalle Myllymäen kalliolle ja niiden ympärille rakennettiin tiilinen rakennus, joka lienee samalla paikalla vieläkin. Vesisäiliöihin pumpattiin vettä Sarjan tien varrella olevasta kaivosta, jonka ympärille oli rakennettu pienehkö tiilinen pumppuasema. Talliin ja navettaan, aikanaan juustomeijerinä toimineeseen ns. meijerirakennukseen sekä myös Sarjalle puutarhaan rakennettiin suurehko betoniset vesialtaat. Tallissa allas oli sijoitettu heti ovensuuhun sisälle tultaessa, siitä hevoset valjaista vapauduttuaan työnsä jälkeen sammuttivat janonsa ja menivät koskaan erehtymättä vapaasti omille paikoilleen. Talimies Oskari Noko apulaisenaan Markus Bertling pitivät hevosista hyvää huolta.

Lehmien lukumäärä Långsjössä 1930-luvulla oli noin sata. Aikaisempina vuosina lukumäärä oli kenties ollut kaksinkertainen, koska Sarjalla oli samansuuruinen navetta kuin pääkartanossakin aivan tyhjänä jo kolmekymmenluvulla. Maito vietiin kerran päivässä aamuisin Pitkäljärven osuusmeijeriin ja maidon jäädyttämistä varten lämpimänä vuodenaikana oli meijerirakennukseen tehty iso vesiallas, johon maitoastiat upotettiin. Samaan tarkoitukseen nostettiin joka talvi Pitkäljärvestä suurehko määrä jäitä, jotka sahattiin suuriksi lohkoiksi ja pinottiin auringolta suojaiseen paikkaan meijerin lähistölle ja peitettiin huolellisesti omalta sahalta saadulla sahanpurulla.

Långsjöllä oli myös neljän - viidenkymmenen sian sikala, joka lihan lisäksi tuotti suurehkon määrän myös pikuporsaita. Porsaista ylimääräiset myytiin joka talvi pidettävässä porsashuutokaupassa lähiympäristön asukkaille.

Isovanhempani olivat tulleet 1880-luvulla läntiseltä Uudeltamaalta, jossa isoisäni oli Kellokoskella käynyt Suomen ensimmäisen käytännöllistietopuolisen karjanhoitokoulun. Isoisäni joutui toimimaan "eläinlääkärinäkin" Pitkäljärven ja Vilukselan kylien maanviljelijöiden karjalle ainakin kiireellisissä sairastapauksissa ja tapaturmien kohdatessa. Somerolla oli kyllä eläinlääkäri kirkonkylässä, mutta sinne oli pitkä matka. Isoisäni toimi pitkään myös Pellervo-lehden avustajana kirjoitellen oman ammattialansa kirjoituksia lehteen. Isovanhem-

pani olivat ehkä muuta kartanon palloisväkeä edistyksellisempiä, koska olivat panneet molemmat poikansa Forssan yhteiskouluun, mikä siihen aikaan oli maalla erittäin harvinaista. Molemmat veljekset muuttivat ruotsinkielisen Andström-sukunimensä Sorsavirta-nimeksi jo koulupoikina. Isäni kirjoitti ylioppilaaksi vuonna 1912 ja Artturi-setäni vuonna 1914. Isäni toimi jonkun vuoden myös Someron kunnan kirjurina. Itse olin silloin 4-5-vuotias ja muistan, että asuimme Kiiruun isossa, valkoiseksi maalatussa rakennuksessa, jossa todennäköisesti myös isäni työpaikka, kunnantöimistokin oli. Artturi-setäni sen sijaan teki koko elämäntyönsä syntymäpitäjänsä Somerniemen seurakunnan sielunpaimenena.

Olin vasta seitsemänvuotias ja sisareni Lilli oli yhdeksän, kun äitimme kuoli ja kotimme Helsingissä hajosi. Isämme ei silloin eikä myöhemminkään pystynyt meistä huolehtimaan ja näin jouduimme Somerolle isovanhempiemme huostaan. Isoisä ja isoäiti olivat jo silloin iäkkäitä vanhuksia; puolivälissä seitsemääkymmentä ja tulomme heidän perheeseensä aiheutti varmasti heidänkin elämässään suuren muutoksen - ja levottomampaan suuntaan.

Olimme kouluikäisiä ja olin jo Helsingissä kuusivuotiaana aloittanut koulun ja käynyt ensimmäisen alakoululuokan siellä. Leikkiveroita Långsjössä ei juuri ollut sen ikäisille lapsille. Ainoastaan pehtoorin tytär Aune Välimäki oli minun ikäiseni. Kartanon Arttur Gylling oli minua pari vuotta vanhempi. He molemmat aloittivat muutaman vuoden kuluttua koulunsa silloisessa viisiluokkaisessa Someron yhteiskoulussa ja jouduivat olemaan koko viikon kouluasunnossaan Joensuussa. Me jatkoimme sisareni kanssa Pitkäljärven kansakoulussa, josta sain päästötodistuksen vuonna 1932 kaksitoistavuotiaana, noin viittä vuotta nuorempana kuin nykyiset peruskoulun päättävät nuoret. Pitkäljärven koululla oli siihen aikaan kolme opettajaa. Alakoulun ensimmäistä ja toista luokkaa opetti Hilja Nurminen, yläkoulun ensimmäistä ja toista luokkaa Anna Nevalainen ja yläkoulun kolmatta ja neljättä luokkaa hänen miehensä Lauri Nevalainen.

Kansakouluni päätyttyä sain ensimmäisen kesän olla vielä huolettomana Hövirinnan kosken partaalla onkimassa.

Suomen ensimmäinen maalentoasema Antreassa 1918

Venäjältä tulleet koneet vartioineen Päähkjärven rantajäällä. Kuva teoksesta Suomen Ilmavoimien koneet 1918- 1938.

Lentäjät

Venäläisten koneiden tuojat olivat tsaarin armeijan lentäjiä. Heille annettiin suomalaiset nimet ja sotilasarvot. Lento-osaston päälliköksi nimitettiin kapteeni Mikko Vuorenheimo (Michael Safonoff). Henkilöstön muodostivat aluksi 5 venäläistä lentäjää ja 15 muuhun henkilökuntaan kuuluvaa. Saksalaiskoneille tuli lentäjät Ruotsista.

Lentokenttä

Kenttänä toimi Päähkjärven jää siihen asti kunnes se kevään tullessa pehmeä ja muuttui epätasaiseksi. Nousut ja laskut muuttuivat hengenvaarallisiksi. Kovalla kiireellä raivattiin läheiseen niemeen Pekka Hännikäisen niitylle noin 200 metrin mittainen Suomen ensimmäinen maakiitorata. 18. 4. käyttöön otettu kiitorata oli kuitenkin pehmeä. Kivillä ja puilla täytetyt ojat sekä kiitoradan lyhyys tuottivat ongelmia. Saattoipa kone upota pyörien akseleita myöten pehmeään kenttään ja pyllähtää nokalleen. Toukokuun 10. päivänä osasto siirrettiin ilmavoimien komentajan käskyllä Lappeenrantaan.

Hallien ja kentän tiedettiin olleen olemassa, mutta niiden tarkka sijainti

ei ollut selvillä. Jouko Kuronen kyseli Karjala-lehdessä tietoja kentästä. Ainoa vastaus tuli antrealaiselta Armas Majurilta, joka oli nähtävästi ainoa elossa ollut kentän rakentamiseen osallistunut. Hän kertoi olleensa mukana hevosineen, mutta kuoli kohta tiedot ja asemapiirroksen annettuaan. Jouko Kuronen ei koskaan tavannut Armas Majuria henkilökohtaisesti. Aarne Sihvo oli halunnut tietävästi pitää lentoaseman paikkaa koskevat tiedot erittäin salaisina, minkä takia ne olivat vähällä mennä Armas Majurin mukana hautaan.

Lentoaseman tavoitteet ja tehtävät

Venäläisten tukemien punaisten liikkeiden seuraaminen tapahtui parhaiten ilmasta, joten tähyystys oli lentäjien päätehtävä. Kaksipaikkaiset koneet soveltuivat myöskin pomminheittoon. Takanä istuva tähystäjä otti polvilleen kaksi 28 kilon pommia ja heitti ne yksi kerrallaan ohjaajan komennolla yli laidan, sillä koneet olivat tietenkin hytittömiä. Pommia ei saanut pudottaa alemmalle siivelle. Se ei ollutkaan mitään heiveröisen miehen puuhaa! Myöskin lento-lehtisiä levitettiin.

Kommelluksia

Poltto- ja voiteluaineiden epäpuhtaus, vähäinen koulutus, rämäpäisyys ja alkoholin käyttö aiheuttivat ongelmia. Ruotsalaislentäjä lähti "nauttineena" vesitasolla nousuun. Siiven osuessa veteen kone upposi ja lienee vieläkin Vuoksessa. Pelastunut lentäjä sai välittömästi potkut ilmavoimista. Eräs moottorivian saanut kone joutui pian nousun jälkeen laskeutumaan läheiselle pellolle. Kone törmäsi puunrunkoon ja syttyi palamaan. Onneksi lastina olleet kaksi pommia eivät räjähtäneet.

Lentämisestä kiinnostunut 21-vuotias antrealaispoika Antti Kopra vieraili usein kentän liepeillä. Nuoren miehen teki mieli ilmaan. Sortavalassa saadun lentäjäkoulutuksen jälkeen hän kohosi nopeasti arvossa saaden lisää tehtäviä. Lentomestariksi hänet nimitettiin vuonna 1925. Vuonna 1930 Kopra palkittiin viidentenä suomalaisena lentäjänä arvostetulla Harmon-patsaalla. Talvi- ja jatkosodassa hän toimi sotilaslentäjänä. Antti Kopra joutui kerran harjoituslennollaan Sortavalassa tekemään pakolaskun kaupungin keskustaan koneen moottorin pysähtyessä yllättäen. Kone tunkeutui erään kaupan näyteikkuna-

keen kuivaaminen on myöhemmän ajan keksintö.

Vanginvartijana

Kunnantöimistössä kävi läheisen sota-vankileirin asukkaita puita pilkkomassa. Työ oli varmaan heille mieluisaa vaihtelua ankeiden leiripäivien lomassa. Mainitsin jo aiemmin siiviliväestön ravinnon niukkuudesta. Voin kuvitella, etteivät sotavankienkaan annokset olleet gourmet-tasoa. Näin muutaman kerran vankien keräävän leipälaukuunsa kuormasta pudonneita jäätyneitä tuoreleikekokkareita. Puunhakkaajien kuljetuksesta leiriltä kunnantöimistöön ja takaisin huolehtivat tavalisesti IS-pojat. Erään kerran he nähtävästi halusivat vetää lonkkaa ja ojenisivat minulle lataamattoman kiväärin, joka apunani sain tehtäväkseni saat-
taa silloiset piippalakit noin puolen kilometrin päässä sijainneelle leirille. Olin kovasti otettu moisesta luottamuksesta. Koetin elekielellä kivääriäni esitellen osoittaa huostaani uskotulle kahdelle miehelle, miten julma kohtalo hei-

tä odottaa, jos he yrittävät karkuun. Jälkeenpäin olen joskus miettinyt, miten helppoa kahdelle vangille olisi ollut 12-vuotiaan vartijan kolkkaaminen ja lähtö omille teille. Karanneen sotavangin oikeudellinen asema ei liene ollut kovin-kaan vahva. Todennäköisesti kiinni saadun vangin vaihtoehdot olisivat olleet hyvin vähissä, mikä varmaankin karsi pakoaikeet nopeasti.

Keväällä 1944 alkoi kuulua itärajalta huolestuttavia uutisia. Venäläisten suurhyökkäyksen valmistelut käynnistyivät. Liittoutuneiden maihinnousu Normandiaan alkoi 6.6. ja neuvostojoukkojen suurhyökkäys Kannaksella 9.6. Kesäkuun 15. päivänä punatähtikoneet pommittivat uudelleenrakennettua Kuorekosken rautatiesiltaa, mutta ilmatorjunnan häirinnän ansiosta eivät saaneet osumaa. Seuraavana päivänä tuli tieto, että kotiseutu on toistamiseen jätettävä. 19.6. kello 3 yöllä lähdimme lopullisesti kotoa. Vielä viimeinen silmäys tultuille leikkitanhuville, ja matka kohti tuntematonta tulevaisuutta alkoi.

“Valtion leivissä” 1942. Antrean kunnan esikunta ja toimihenkilöt. Edessä vas. Anna-Liisa Partanen, kunnanpäällikkö Erkki Olkinuora, keskellä hänen takanaan poliisijohtaja Tuomas Potinkara. Kauko Partanen ylinnä keskellä. Kuva teoksesta *Kotiseutumme Antrea*.

Syntymäpitäjäni Antrean asemalla oli Karjalan rintaman komentajan Aarne Sihvon komentopaikka rautatievaunussa. Sihvo tarvitsi ilma-aluksia tiedusteluun ja taistelutoimintaan. Niinpä lento-osasto II perustettiin Antreaan 25. 3. 1918. Lentohallit rakennettiin aseman lähelle Päähkjärven rantaan. (Lento-osasto I oli perustettu Vilppulan Kolhoon ja sen ensimmäinen kone oli kreivi Eric von Rosenin Suomeen 6. 3. lentämä ja lahjoittama Thulin typ D.)

Mistä lentokoneet?

Salaisten neuvottelujen tuloksena Venäjän valkoiselta armeijalta siepattiin 5 ranskalaisvalmisteista Nieuport-kaksitasohävittäjää Antreaan. Ensimmäinen kellukkeilla varustettu kone laskeutui Kuorekosken rautatiesillan yläpuolelle Vuokseen 10. 4. Vajavaisen tiedonkulun takia kone, lentäjä ja matkustajana ollut nainen olivat vähällä tulla ammutuiksi. Valkoinen lippu pelasti tulijat ja heidät vedettiin rantaan. Neljä muutta Nieuport-konetta oli varustettu suksilla ja ne laskeutuivat Päähkjärven jäälle hallien lähelle saaden yhtä kylmän vastaanoton. Edellisenä päivänä tulleen koneen lentäjä oli kertonut saapuvista lisäkoneista, mutta häntä ei uskottu ja mies oli heitetty vakoilijaksi epäiltynä tyrmään! Konetäydennystä saatiin Saksasta ostetuista kahdesta DFW-koneesta, jotka tulivat pakkauslaatikoissa laivalla Vaasaan 24. 3. ja edelleen junalla Antrean asemalle. Koneet koottiin ja koekäytettiin Antrean lentohalleilla.

Koneiden tunnuks

Venäjältä lennetyissä koneissa oli tsaarinaikaiset pyöreät tunnuks. Ne peitettiin umpeen ja tilalle runkoon maalattiin vastikään Suomessa hyväksytty kreivi von Rosenin esittämä tunnus, hakaristi. Sivuvakaajaan tuli silloinen Suomen valtiolippu, kolme kuukautta käytössä ollut punapohjainen keltainen risti, jonka muoto vastaa nykyistä siniristilippuamme. Laki nykyisestä Suomen lipusta vahvistettiin 23. 5. 1918. Nuori valtio haki uomiaan myöskin lippukysymyksissä.

Isoisäni Karl Andström ja Långsjön Markus-sonni. Kuva Kai Sorsavirran.

Seuraavana kesänä täytettyäni kolme-toista vuotta jouduin jo töihin Långsjön kartanon puutarhaan. Palkkani oli kolme markkaa päivässä ja siitä kesän aikana kertyneet varat käytettiin siten, että en suinkaan saanut käyttää rahoja namusten oston, vaan rahoilla teetettiin Kosken kirkonkylässä vaatturi Forssilla minulle puku, jolloin sain ensimmäiset pitkät housuni. Myös seuraavat kaksi kesää olin Långsjön puutarhassa töissä ja seuraavana talvena jo kuusitoista vuotta täytettyäni olin halkometsässä Långsjön kartanossa. Tein joka päivä kaksi kuutiota halkoja, hiihdin viiden kilometrin matkan edestakaisin metsäpaltstaleni ja olin todennäköisesti elämäni parhaassa fyysisessä kunnossa.

Isoisäni oli toiminut ja toimi edelleen aina 1930-luvun puoliväliin asti useiden sanoma- ja aikakauslehtien asiamiehenä. Kotiimme tuli huomattava määrä lehtiä, joista muistan ainakin seuraavat: Turun Sanomat, Uusi Aura, uskonnollinen Herättäjä-lehti, Forssan Lehti, Somero, Kotiliesi ja Suomen Kuvalehti. Lehdet tulivat todennäköisesti ns. asiamiehen ilmaislehtinä. Sanomalehtien tilausmaksuja jouduin koulusta päästyäni talvisin aina joskus potkukelkalla matkatien perimään isoisäni puolesta. Näistä meille tulleista lehdistä ei meitä lapsia oikeastaan kiinnostanut muu kuin Suomen Kuvalehti ja sekin etupäässä Junnu ja Alli -sarjakuvan takia. Mitään lapsille tai nuorisolle tarkoitettuja aikakauslehtiä tuskin siihen aikaan 1930-

luvun Suomessa ilmestyi.

Radiota ei isoisälläni ollut, joten sekin vähäinen viihdemusiikkianti, mitä sieltä ehkä olisi 1930-luvun puolella tullut, jäi meiltä sisareni kanssa kokonaan kokematta. Sen sijaan seinänaapurimme tallimies Noko oli hankkinut matkagramofonin ja ohuen seinän takaa saimme sisareni kanssa kuunnella Emmaa, Villiruusua, Asfalttikukkaa ja Meren aaltoja hyvinkin usein. Isoäitini sen sijaan oli hyvin musikaalinen. Hänellä oli kaunis lauluääni, josta hän osasi olla myös ylpeä. Isoäidiltä oli periytynyt hänen lapsilleen musikaalisuutta, koska heillä oli elämänsä eräässä vaiheessa ollut kotiorkesterikin. Esteri-tätini soitti siinä puuseppä Kaunelan tekemää kannelta, Artturi-setäni viulua ja Aarne-setäni, josta myöhemmin tuli kanttoriurkuri, soitti huuliharppua.

Itse olin pikkupoikana kova poika laulamaan ja osasin soittaa viulullakin yksinkertaisia kansanlauluja korvakuuloita. Olin kai 10-11-vuotias, kun innostuin jollakin tavalla opettelemaan nuotteja. Meillä oli laulukirja, jossa oli sanojen lisäksi niiden yläpuolelle merkitty nuotit tavu tavulta ja sen mukaan ajatelin opetella. Valitsin kirjasta laulun, jonka nimi oli Kuubalainen serenaadi siksi, että se vaikutti kaikkein helpoimalta opetella. Aloin opetella siitä kirjasta laulua, joka alkoi seuraavin sanoin: “Me tulimme kapakasta, kai hiukkasen horjuen.” Ja laulu jatkui muutamia säkeistöjä kunnes tuli kohta: “Minä muis-

tan kuuman poves ja hehkuvan vartalos, ja jokainen huulillansa tuns vielä sun suutelos. Minä rakastin sinua silloin ja rakastan vieläkin ja sun punainen sukkanauhas on mun aarteeni kallehin.” Tässä vaiheessa isoäitini keskeytti tylästi minun korkeatasoiset opintoni ja ilmoitti, että pikkupojille eivät laulun sanat sovi alkuunkaan ja nuottikin on aivan kuin ammuttuaan nuotti. Siihen päättyivät minun nuottiopintoni. Myöhemmin asevelvollisuutta suorittaessani oli sama Kuubalainen serenaadi komppaniamme marssilauluna. Jouduin toteamaan, että ainakin nuotin suhteen olin ollut täsmälleen oikeassa.

Olin kuusitoistavuotias, kun lopullisesti jätin taakseni isovanhempieni kodin ja jouduin lähtemään kauas vieraalle paikkakunnalle maataloon renkipojaksi täysin tuntemattomien ihmisten pariin. Muita sen hienompia vaihtoehtoja ei kodittomalle maalaispojalle löytynyt. Siitä lähtien olen joutunut huolehtimaan itse omasta toimeentulostani sekä asiointani. Hyvät isovanhempani ovat jo pitkään levänneet Someron kirkkomaalla. Sisareni kanssa olemme syvästi kiitollisia siitä, mitä he ovat meidän hyväksemme tehneet. Kunnioitamme heidän muistoaan ja heidän silloista arvo maailmaansa, joka sisälsi ehdottoman työn kunnioittamisen, syvän uskonnollisuuden sekä isänmaanrakkauden.

Entisen rihipojan tarinoita

Ei ole jäljellä kuin häipyvä muisto niiltä ajoilta, jolloin vilja kuivattiin ja puitiin vielä riihessä, vaikka se oli tärkeä asia viljan käsittelyssä. Meillä oli Yli-Lukumiehellä kaksi riihtä, mikä johtui siitä, että edellinen isäntä oli kotoisin Nummelta, ja että hän oli koto-olois-
saan saanut sellaisen opin ja kokemuksen, että töiden pitää joutua. Syksyllä viljat pois pelloilta hyvän sään vallitessa. Tultuaan vävyksi Lukumiehelle teki hän sellaisen havainnon, ettei niillä toimenpiteillä, jotka silloin olivat käytössä, tultu toimeen. Viljan korjuu venyi liian pitkäksi. Saatuaan tilan haltuunsa hän ensi töikseen rakennutti toisen riirakennuksen, samantapaisen kuin entinenkin oli. Siinä oli toisessa päässä riihi, toisessa pienistä pyöreistä hirsistä tehty isohko lato. Keskellä rakennusta oli luuva, huone, jossa varsinainen puinti tapahtui. Riihen takana oli luuvan kohdalla yksilappeinen akanakoppi.

Syksyisin ennen puintitöiden alkamista piti purkaa riihiin kiukaat. Joskus sattui niin, että kiukaaseen oli joutunut niin huonolaatuista kiveä, ettei se kestänyt kuumuutta vaan hajosi sannaksi. Kun tällainen tukki kiukaan, loppui veto. Kyllä tällainen kiuas kuumana veti, mutta jos sellaista joutui kylmänä lämmitämään, ei saanut puita palamaan millään.

Parhaiten on jäänyt muistiini syksy 1914. Silloin jouduttiin myymään Lukumiehen päätila perintöasioiden takia. Takamaat jätettiin itselle. Servuotiset viljat kuivattiin ja puitiin vielä entisissä riihissä. Olimme silloin koulupoikia, mutta tämä rukiin puinti tapahtui niin aikaisin, etteivät koulut olleet vielä alkaneet. Jo edellisenä syksynä olimme pari vuotta minua vanhemman veljeni Kallen kanssa olleet vähän opettelemassa riihitöitä, joten olimme omasta mielestämme mestareita.

Kun ruis oli ollut niitettynä viikon verran, voitiin puintityöt aloittaa. Sitä ennen oli kuitenkin riihen kiuasta lämmitettävä. Ei kylmään riiehen koskaan tuotu viljaa. Lämmitäminen olikin usein harmillinen tehtävä, kun valkeaa ei meinannut millään saada palamaan

kylmän kiukaan pesässä. Savu ei mennyt kiukaan läpi vaan tuli pesän suusta silmille. Monta kertaa piti mennä ulos haukkaamaan raitista ilmaa, kun oli tukehtua. Olisi tarvinnut olla kuin sepillä pajassa pienet palkeet, joilla antaa ilmaa ahjoon. Vähän auttoi, kun oli hyvin tuulinen ja muuten kuiva ilma ulkona. Silloin ei suurta aikaa vienyt saada kivet alta päin lämpiämään, ja niin syntyi vetoa ja loppui savun tulo ikään kuin savukin olisi palanut. Eikä kuumassa riihessä paljoan savua ollutkaan, ei ainkaan lähellä lattiaa.

Tämän riihen sisusta oli sellainen, että jo rakennusvaiheen aikana oli laitettu pyöreät hirret rakennuksen pituussuuntaan, toinen oven puolelle ja toinen takaseinän puolelle noin kaksi metriä permannon yläpuolelle. Nämä kannattivat parsipuita. Pyöreät parsipuut olivat noin viiden tuuman paksuisia. Niiden päät oli altpäin veistetty, etteivät pyörineet. Partten yläpuoli oli jaettu eri osiin, joita erotti toisistaan kaksi parren paksuista oviseinästä peräseinään ulottuvaa kiinteää piirua. Ensimmäinen välipuu oli noin runsaan metrin päässä luuvan puoleisesta seinästä ja runsaan puoli metriä parsien yläpuolella. Toinen piiru oli samalla kohdalla puoli metriä alimmaisena piirun yläpuolella, seuraava lohko oli samanlainen ja niin edelleen. Viimeisen lohkon erotti kiukaasta paksuista lankuista pystytetty umpiseinä. Se alkoi metrin verran permannon yläpuolelta ja ylhäällä oli puolen metrin korkuinen aukko, josta lämmin ilma pääsi vapaasti viljaan. Riihen välikatto oli saman tapainen kuin vesikattokin, reunoista matalampi ja keskeltä korkeampi.

Kun kaikki valmistelutyöt oli saatu tehdyksi ja kiuas hieman lämpimäksi, alkoi riihen täyttö viljalyhteillä lohko kerrallaan. Joka loholla oli neljä partta. Tästä oli se hyöty, että riihtä purettaessa ei tarvinnut muuta kuin lykätä parret pois alta, niin vilja putosi itsestään alas eikä sitä tarvinnut mennä erikseen pudottelemaan. Kun ensimmäinen riihi oli täytetty, vilja jätettiin kuivamaan. Sitä ennen kevästiin keskeltä lattiaa pois jy-

vät, joita oli varissut riihtä täytettäessä. Sitten otettiin vaate kiukaalta ja levitettiin lattialle. Sen reunojen alle pantiin pieniä puupalikoita sinne tänne ikään kuin porteiksi. Kun tuli uudestaan sytettiin kiukaan pesään ja alkoi tulla savua, alkoi viljasta tippua kaikenlaisia matoja ja känniä, ja marssi alkoi vaatteiden alle. Kumma vaisto niillä elukoilla oli, kun osasivat mennä vaatteiden alle ja vielä pimeässä riihessä.

Seuraavana päivänä, jos oli pouta, täytettiin toinen riihi. Lopuksi tuotiin viljaa vielä varastoon riihen etupuolen pitkän katoksen alle. Näihin varastoihin ei kajottu, jos vain viljaa voitiin tuoda pelloilta suoraan riiehen. Vasta viimeiseksi tai määrällä ilmalla täytettiin riihtä näistä varastoista.

Kun ensin täytetty riihi oli kuivunut pari vuorokautta, voitiin ryhtyä puintihommiin. Aamulla riihelle mentiin siinä kuuden aikaan, samaan aikaan kuin muutenkin töihin ruvettiin. Nyt päästiin näyttämään taitojamme. Pappa tuli meidän kanssamme riiehen. - Sanoin isää papaksi, sillä me emme kutsuneet omia vanhempiamme isäksi ja äidiksi. Se olisi tuntunut hieman kaukaiselta. Sen olin jo lapsena oppinut. Ensimmäinen sana, jonka lapsi sanoo on pappa tai mamma. Meillä edellistä isäntää, papan appiukkoa sanottiin isäksi, ja äidiksi sanottiin hänen vaimoaan.

Ensimmäinen tehtävä riiehen mentäessä oli nostaa vaate lattialta, rapistaa sitä vähän ja laittaa se kiukaalle. Nyt nähtiin, mitä sen alla oli. Siellä oli kaikenlaista toukkaa ja matoa hyvässä sovussa. Ei muuta kuin luudalla siiveliin, siitä vakkaan ja riihen ovesta ulos. Sen jälkeen pappa lykkäsi parret syrjään seinän vierimmäisen lohkon alta. Sieltä putosi koko lohkokallinen viljaa kerralla. Päästiin lyömään jalallisia seinään. Pappa lähti itse virittämään tulta toisen riihen pesään, otti sen matovakan ja vei pois riihen nurkista. Kaatoi ötökät jonkin kedolle tai saran päähän. Kyllä lintu ne pian sieltä putsasivat. Aina riihen nurkissa oli lintuja ja pöllöjä kesät talvet ruokaansa etsimässä.

Yksi henkilö oli luuvan puolella per-

rajasta siihen asti missä Yli-Yrkkön talon maapuoleinen raja tekee polven, väiillämme suostuttua kahdentoistatuhannen (12000) markkaan kauppahintaa ja seuraavia ehtoja vastaan:

1:ksi/ Talon kauppasumma on ostajan maksettava silloin kuin saa talon haltuunsa siten että maksaa meille myyjille 3000 mk ja veljelleen Fredrik Ali-Yrkkölle 3000 mk sekä Wihtori Ali-Yrkkölle 3000 mk ja sisarelleen poliiskonstaapeli Juho Wakkurin vaimolle Ida Juhontyttärelle 3000 mk.

2:ksi/ Ostajan tulee maksaa meille joka vuosi seuraava eläke niinkauvan kun elämme: Rukiita 8 hehtolitraa, Ohria 3 hehtolitraa, Kauroja 3 hehtolitraa, Nisuja 1 hehtolitra, Papuja 50 litraa, Sianlihaa 100 kiloa ja naudaneliä 50 kiloa, Voita 10 kiloa, Suolaa 50 litraa, Silakkaa 1 neliikko. Laidun talon elukoiden kanssa yhdelle mullille ja 2 lampaalte. Lampaat on elätettävä talosta myös talven aikana. Maitoa (ehjää) 5 litraa joka päivä. Kylvöön, Perunia 2 tynnyriä ja Pellavia 2 kappaa valmiiksi rakennettuun ja sonnitettuun maahan. Maata, asuinhuoneidemme vierestä 2 sarkaa joiden ympärille on pensaita istutettu. Asuinhuoneiksi pidämme itselämme pienemmän asuinrakennuksen ja toinen aitta, Saunaa ja kellaria tarpeen mukaan. Hevosta kaluineen kaikkiin tarpeellisiin ajoihin. Halkoja 10 metrisylytää kuivia ja hyviä valmiiksi tuotu talon halkovajaan.

3:ksi/ Ostaja saa talon haltuunsa toukokuun 1 päivänä 1908.

4:ksi/ Ostaja suorittaa 2/3 talon ulosteista ja maanmittarin kuluista, niin kauvan kuin talojen suuruus on ajankukaisesti vahvistettu, siitä päivästä alkain kuin saa talon haltuunsa.

Somerolla kesäkuun 3 p:nä 1907.

Maria Taavetintytär, myyjän vaimo. Juho Ali-Yrkkö, myyjä. Edelläkirjoitettuun kauppaan olen kaikinpuolin tyytyväinen, kesäkuun 3 p:nä 1907. Oskar Ali-Yrkkö. Todistavat: M. Finni. Wiktor Yli-Yrkkö.

Parin kuukauden kuluttua edellisen kauppakirjan päiväyksestä Oskar avioitui kihlattunsa Ida Vilhelmina Rantasen kanssa ja syksyllä 1909 syntyi taloon ensimmäinen kuudesta lapsesta. Oskarin vaiherikas elämä päättyi yli 90 vuoden ikäisenä vuonna 1965.

Paluu Karjalaan 1941

Kuusi vuosikymmentä sitten marraskuun 30. päivänä alkoi Suomea ja suomalaisia monin tavoin koetellut talvisota, koska Suomi ei suostunut Neuvostoliiton aluevaatimuksiin. Meille karjalaisille se merkitsi kodin jättämistä vieraiden haltuun, pakenemista sodan ja loista ja sijoittumista outoihin olosuhteisiin läntiseen Suomeen.

Lyhyen rauhantilan loputtua kesällä 1941 suomalaiset joukot valtasivat menetetyt alueet, mukaan lukien Karjalan Kannaksen. Vuoksen ylittävän Antrean Kuorekosken rautatiesillan olivat venäläiset lähtiessään räjäyttäneet kapaleiksi. Vain parinsadan metrin päässä kotitalostamme olevan rautatien kiskot ja ratapölkyt oli jollain koneella revitty pois paikoiltaan. Kiusa se on pienikin kiusa!

Siviiliväestön paluumuutto kotiseuduille saattoi alkaa samana syksynä. Sitä edelsi varmistus- ja siivousryhmien työ alueella. Siihen kuului miinanraivaus, aseiden ja ammusten korjaaminen parempaan talteen sekä säilyneiden talojen siivous ja desinfiointi. Naapurin jälkeensä jättämien oravaa pienempien eläinten hävittäminen tapahtui rikitämällä. Kotonamme oli ilmeisesti asunut kaksi perhettä, koskapa välivet oli naulattu vahvasti viiden tuuman nauloilla kiinni. Tilapäisasukkaat eivät nähtävästi luottaneet lukkoihin. Muistan vieläkin, kuinka vaikeaa oli saada ovet ehyenä avatuksi. Ulkoverannan lattiaan oli sahattu noin 40 sentin aukko, jota oli käytetty käymälänä. Säästyihän siinä jalkavaivat!

Asuinrakennus oli säilynyt muilta osiltaan lähes ehyenä, vain rikkoutuneet ikkunat vaativat korjausta. Osallistuin kykyjeni mukaan korjaustöihin tilamme vuokraajan Juho Pitkösen kanssa. Navettarakennuksen ullakon lankkulattia ja lato-osan seinälaudat oli tarvittu parempaan käyttöön. Elämä oli alkuvaiheessaan hyvin puutteellista, mutta pääsimenhän kuitenkin omaan kotiimme. Ruokatarvikkeet olivat kiven alla, mutta äitini Esterin kekseliäisyydellä vaikeudet voitettiin. Pellon reunasta löytyi pieni perunamaa, josta kaivoimme osittain

jäätyneitä mukuloita pataan pantavaksi. Kuivia elintarvikkeita toimme mukamme. Kauppoihinkin tuli vähitellen välttämättömiä elintarvikkeita. Silloinen käsitys toimeentulon perusasioista oli merkittävästi erilainen verrattuna tähän päivään!

Valtion leipiin

Sota oli kaukana, mutta se jatkui kuitenkin. Maanpuolustustahto oli luja myöskin siviiliväestön keskuudessa. Nuoret 16 vuotta täyttäneet pojat haakeutuivat IS-komppaniaan, jollainen oli lähimpänä Antrean kirkonkylässä. Olin tuolloin vasta 12 vuoden ikäinen, mutta halusin kuitenkin kantaa oman osuuteni yhteisistä velvollisuuksista. Silloinen kunnallishallinto oli sotilashallinnon alaista, ja niinpä kunnantoimistossakin oli esimiehenä kunnanpäälikkö. Sain tiedon avoimesta lähettihojan paikasta Antrean kunnan esikunnassa ja ilmoit-tauduin tehtävään halukkaaksi. Olin riemuissani, kun onnistuin toisen pojan ohella saamaan paikan.

Talvi 1942 oli varsin kylmä, joten ulkona liikkuminen vaati lämpimät varusteet. Asiapoika sai liikkua kirkonkylässä viestejä ja asiapapereita kuljetta-massa eri toimistoihin ja liikkeisiin. Roskakorien ja tuhkakuppien tyhjentäminen ei ollut järin inspiroivaa puuhaa, mutta se kuului osana työhön. Kunnantoimistossa oli varsin hyvä ruokahuolto, jota kyseisissä olosuhteissa arvostettiin. Erikoisesti on mieleeni jäänyt joulun tienoilla kunnantoimiston emännän valmistama herkullinen jänispaisti, mikä tuo vieläkin veden kielelle!

Antrean aseman lähellä sijainnut Suomen toinen sokerijuurikastehdas ehti toimia kaksi käyntikautta, 1938 ja 1939. Jälkimmäisenä syksynä osittain sodan kestäessä juurikkaiden jalostus tapahtui öiseen aikaan pommitusten pelossa. Mainitun kauden puristeleike jäi suurimmalta osin tehdasalueelle ulkoverastoon. Leikkeeseen jäi riittävästi sokeria käymisen aikaansaamiseksi. Tämän ansiosta se oli vielä runsaat kaksi vuotta myöhemmin käyttökelpoista rehua, jota viljelijät ajoivat lehmilleen kunnantoimiston ohi rekikuormittain. Leik-

Oskar Ali-Yrkkö (vasemmalla) ja Fredrik Ali-Yrkkö (oikealla) tarkk'ampujapataljoonan uniformissa. Kuvat Raimo Ali-Yrkon.

vipalvelukseen, sekä nyt antamansa kirjallisen todistuksen mukaan on suostunut astumaan palvelukseen veljensä jäljelläolevaksi palvelusajaksi eli marraskuun 1 päivään 1900, ja näki Kutsuntatoimisto, säädännön nojalla asevelvollisuuslain 28 §:ssä, hyväksi suostua anomukseen, joten hakija Oskar Ali-Yrkkö vapautetaan enemmästä vakinaisesta palveluksesta samana päivänä kuin Fredrik Ali-Yrkkö, hakijan kutsumuksesta, saapuu pataljoonaan, valmiina alkamaan palveluksensa.

Ken ei tydy tähän päätökseen, saapi siihen hakea muutosta Hämeenlinnan Läänintuomistolta kirjallisella valituksella, joka valittajan itsensä tahi hänen valtuuttamansa asiamiehen tulee kolmenkymmenen (30) päivän kuluessa, tästä osan saatua, jättää Kutsuntatoimistolle tämän päätöksen tahi siitä otetun kopion seuraamana. - Aika ja paikka ennen kirjoitetut.

In fidem: Leonklajev Annettu Ali-Yrkölle 24. 10. 1899, todistaa Pataljoonan Adjutantti Luutnantti Anhauguncy.

Venäläisupseerien nimissä on tulkinanvaraa sillä nimenselvennystä ei siihen aikaan harrastettu, mutta asialla ei ole tässä yhteydessä suurempaa merkitystä. Sen sijaan voisi pilke silmäkulmassa miettiä, mitä nykyinen kutsuntatoimisto tällaisesta vaihtokaupasta tuumailisi. Tosin palvelusaikakin on vain murto-osa silloisesta kolmesta vuodesta. Someron-Somerniemen alueelta joutui vuosittain kymmenkunta miestä vakinaiseen väkeen Hämeenlinnaan arvannoston perusteella.

Oskari oli viidenneksi vanhin isänsä Juho Juhonpojan ja äitinsä Maria Taavetintytären seitsenlapsisesta sisarusparvesta. Vanhemmille veljille oli jo hankittu tai erotettu oma tila. Silloisen käytännön mukaan talolliset ottivat sukunimensä yleensä käytössä vakiintuneen

talon nimen mukaan. Niinpä tästäkin veljessarjasta löytyy Jokinen (Pura), Laakso myöhemmin Kajaani, Tuohimäki, Ali-Yrkkö ja Hietaranta. Ali-Yrkön talo tarvitsi Oskaria uudeksi isännäksi ja näin ollen sotaväkihommot joutivat paremmin nuoremmalle Fredrik-veljelle. Asepalveluksesta vapauduttuaan hän jonkin ajan kuluttua avioitui ja osti Härkälästä Porsaansuon talon ja otti sukunimekseen Hietaranta.

Oskarista tuli Kivisojan Ali-Yrkön talon omistaja vuonna 1908 seuraavasisältöisellä kauppakirjalla:

Tällä kauppakirjalla myymme me allekirjoitetut pojallamme Oskar Juhonpoika Ali-Yrkölle omistamastamme Ali-Yrkön perintötalosta No 2 suuruudeltaan 1/4 osa manttaalia Someron pitäjän Kivisojan kylässä talon päätilan, johon kuuluu kaikki viljelysmaat huoneineen ja metsä kuin etulohkoon kuuluu, sekä talon takalohkosta metsää Wanhalan

mantoa täyttämässä. Siinä oli riihen ja luuvan välisessä seinässä sivulle työnnettävä ovi. Tästä oven reijästä työnnettiin seinään hyvin hakatut lyhteet luuvan puolelle. Siellä oleva henkilö levitti ne lattialle, katkaisi siteet ja heitti ne seinän viereen. Olkirivejä tehtiin neljä, aina kaksi vastakkain tähkäpää hieman päällekkäin ettei tarvinnut paljasta permantoa hakata. Pari henkilöä oli tekemässä kahlon, suuren olkirullan, siteitä. Niitä tarvittiin noin 30 kappaletta joka riihellä. Kun luuvan henkilö - mies tai nainen - oli saanut levitettyä permannon täyteen ja siteen tekijät saaneet siteet valmiiksi, pani pappa riihen jälleen lämpiämään ja päästiin varsinaiseen puintihommaan. Otettiin varstaimet esille.

Varstain käsitti noin parimetrisen varren ja noin 60-senttisen lupun, jonka toinen pää oli ohennettu ja siinä oli reikä. Vartta ja lupua yhdisti varren päässä vapaasti pyörivä holkki pienen nahasta tehdyn remmilenkin avulla. Jos oli monenlaista varren ja lupun yhdistelmää, niin kyllä meidän holkkimaininki oli paras. Se oli tarpeeksi jäykkä, ettei tullut hukkalyöntejä.

Varstaimen käyttäjät asettuivat pareittain. Sillä ei ollut väliä, olivatko he miehiä vai naisia, molemmat olivat samanarvoisia, jos osasivat tehtävänsä. Naiset taisivat olla hieman tunnollisempia kuin miehet. Toinen pari asettui yh-

den seinän viereen ja toinen pari toisen seinän viereen. Aina joka lyönnin jälkeen otettiin lyhyt askel sivulle päin. Kun päästiin toiseen reunaan, otettiin hieman pidempi askel taakse ja taas sivuaskeleita. Kun päästiin noin puoliväliin, käännettiin ulkopuolelta ympäri samalla jatkaen lyöntejä. Ei niitä välillä hiljennetty. Nyt jatkettiin samaa tahtia. Kun päästiin toiseen syrjään, otettiin askel eteenpäin. Näin jatkettiin kunnes tuli seinä vastaan. Pantiin varstaimet pois ja jokainen meni rivin päähän ja työnsi hieman olkia kokoon. Siitä otettiin pieni syllyinen olkia ja paiskattiin taas lattialle siten, että tuli ennen lattian puolella ollut puoli päällimmäiseksi. Käsillä hieman vielä leviteltiin. Kun näin oli koko rivi käännetty, otettiin varstaimet jälleen ja hakattiin oljet toiseen kertaan. Oli soma kuunnella, kun neljä ammatti-ihmistä tasatahtia löi varstaimella aika tiuhaan. Ei ruisriihellä tarvinnut varstainta nostaa korkealle, vain vähän toista metriä lattiasta, että lupu mahtui reilusti kääntymään. Sama tahti jatkui jos käännettiin ympäri, astuttiin eteen tai sivulle, ei siinä rytmi seonnut. Lopuksi laitettiin varstaimet pois. Akanakopin puoleisessa seinässä oli reiät, joihin varstaimenvarsi työnnettiin. Lupu jäi riippumaan luuvan puolelle.

Nyt jokainen haki itselleen kahlositeen ja asettui rivin päähän kokoamaan pitkistä oljista suurta olkikupoa. Side ve-

dettiin ensin suoraksi, sillä se oli kiertämisestä mennyt kahdenkerron. Side asetettiin lattialle. Ensin olkia työnnettiin hieman kasaan jaloilla. Siitä sitten koottiin rapistaen tukko olkia ja asetettiin siteen päälle. Sitten olkirivistä haettiin toinen syllyinen olkia ja asetettiin siteen päälle vastakkaiseen suuntaan kuin äsken. Näin jatkettiin kunnes koko rivi oli siinä siteen päällä aina vuoroin tyvi ja latva vastakkain. Kahlosta tuli tällä tavalla tasainen. Kun koko rivin oljet oli koottu yhteen, asettui sitoja olkikasan viereen ja otti alimmaisena olevan siteen pään, kiersi sitä hieman ja asetti polviensa väliin pinteeseen. Sitten hän kurotti kasan yli siteen toista päätä ja kiersi sitäkin hieman. Tämän jälkeen hän otti siteen molemmat päät käsiinsä ja pingotti ristiin vetämällä siteen mahdollisimman kireäksi ja väänsi lopuksi päät solmuun. Hän saattoi ottaa hieman olkia jatkaakseen kiertämällä sidettä pidemmäksi ja kietoi lopuksi siteen niin useasti pistellen kahlon sisältä koukaten solmun ympäri, että kahlo varmasti pysyi koossa vaikka sitä jouduttaisiin pitelemään useammankin kerran.

Jos sattui olemaan poutasää, voitiin olkikahlot työntää ulos luuvan ovesta ja korjata pois samalla kertaa kun tuotiin uusia eloja riiehen. Mutta jos oli sadeilma, laitettiin oljet riihilatoon, josta ne korjattiin pois myöhemmin taikka pinkattiin sinne, jos oli tilaa. Kun näin oli saatu pitkät oljet pois, tuli pappa meidän kanssamme riihen puolelle. Toiset jäivät siivoamaan luvua. Me otimme haravat käteemme ja vedimme oljenrunnut ja siteet keskemälle permantoa ja hakkasimme niitä vielä varstoilla. Sitten ne vedettiin karheelle, rapisteltiin käsin ja heitettiin rehulatoon. Pienempi olkiporo pantiin välppään, seulaan, ja ravisteltiin siinä. Välppä oli ohuista laudoista tehty noin puolitoista metriä pitkä ja noin 80 senttiä leveä laatikko, jonka sivulaudat olivat niin pit-

Lahdenkylän Mäenpään riihi. Valokuva: Tapio Horila 16. 6. 1955. Somero-Seuran kuva-arkisto.

Satu onnellisten tasavallasta

Olipa kerran, kauan kauan sitten onnellisten tasavalta. Kansansa suuresti rakastama presidentti johti hallitustoimia viisaasti ja taidolla, elämä kulki tuttuja latujaan. Joka kevät ja syksy pidettiin suuret valtiopäivät, joissa presidentti lopetti aina puheensa: "Ja muuten olen sitä mieltä, että meidän on saatava uusi parlamenttitalo." Ja kansalaiset hymyilivät hyväntahtoisesti puheen lopulle. Ja todellisuudessa kaikki olivat aivan tyytyväisiä vanhaan, kodikkaan ahtaaseen parlamenttitaloon, jossa kansalaiset hilpeästi tönivät toisiaan käytävissä ja jonka uunilämmitys soi vahtimestarille tilaisuuden näyttää voimiaan vetämällä valtavia puukuormia portaita ylös ihailevan katselijajoukon hyvä-huutojen säestämänä. Presidentti oli onnellinen, kansa oli onnellinen, vahtimestari oli onnellinen.

Mutta sitten tapahtui jotain. Uusi parlamenttitalo saatiin. Siitä tuli upea ja uudenaikainen, suorastaan hypernyper-moderni. Asiantuntijat ja tuntemattomat virtasivat joukoittain paikalle ihmettä katsomaan. Yksimielisesti he julistivat talon täydellisyyttä, ihanuutta, suloisuutta, kauneutta ja hurmaa. Presidentti sai niin monta kertaa kuulla sen olevan "Euroopan kaunein parlamenttitalo Euroopassa", että hän itsekin viimein uskoi sen. Presidentti oli haltioissaan. Kansa oli jännittynyt, miten presidentti lopettaisi seuraavan puheensa. Vedonlyöntisummat kohosivat huimaaviin lukuihin. Vahtimestarille myönnettiin ruusuke napinläpeen. Kaikki näytti olevan parhain päin. Mutta katastrofi lähestyi. Presidentti ihastui yhä enemmän uuteen parlamenttitaloonsa. Kansa jäi sivuseikaksi. Kansan piti nyt pestä varpaansa ja pirskontaa Eau-de-colognea hiuksiinsa, ennen kuin he saivat astua sisään. Hilpeät yhteisleikit ja vilkas kisailu oli jätettävä; uudet superhyper-laajateho-ikkunathan voisivat särkyä. Kansa tunsu itsensä vaivautuneeksi, orvoksi ja hylätyksi. Vahtimestari oli allerginen öljylämmitykselle ja laihui. Presidentti lopetti puheensa: "Ja muistakaa, ettei seiniin saa nojata, eikä tuoleilla istua eikä jalkakäytävillä juosta,

etteivät ne turmellu." Kaikki entinen kodikkuus oli kadonnut.

Seiniin alkoi ilmestyä kirjoituksia: Tahdomme takaisin vanhan talon. Alas presidentti. Vipatkaa 50 mk. Kansa käyttäytyi huonosti WC:ssä ja vei vaate-aulakoita kaniin. Presidentti pahoitti mielensä. Hän ei voinut enää luottaa kansaansa. Pahoitti niin mielensä, että nimitti diktaattoriksi hra Kuri-Vara-Vara-Kurin. Ja tästä valtiosta tuli samanlainen kuin kaikista toisistakin. Onnellisten tasavaltaa ei enää ollut.

Kommentti.

Rehtori Joel Vilkin 100-vuotissyntymäpäivän katveessa sopinee palauttaa mieleen, että vuonna 1957 valmistui pääosa Vilkin kauan suunnittelemaasta yhteiskoulun uudesta koulurakennuksesta, jonka piirsi arkkitehti Aarne Ervi. Oheinen satu kuvaa tunnelmia, joita opiskeluolosuhteiden muutos viritti Tuula Kuosmassa, kirjallisesti ja taiteellisesti lahjakkaassa ja huumorintajuisessa lukion oppilaassa vuonna 1957. Kirjoituksen on lähettänyt nuorena kuolleen Tuulan luokkatoveri Raili Tavela (Haukka-maa).

Rehtori Joel Vilki. Kuva teoksesta Someron Yhteiskoulu 1927 - 1967.

Veteraanimuistoja sivuilla 63- 74

Tarkk'ampujaveljekset Oskar ja Fredrik

Äskettäin 100 vuotta täytti oheinen selvällä ja kauniilla käsialalla viralliselle paperille kirjoitettu asiakirja, varustettuna leimalla, jossa keskellä keisarillinen kaksoiskotka ja ympyrän kehässä teksti: 7:E TAVASTEUS FINSKA SK.BATALJON. 7:S HÄMEEN SUOMEN TARKK.PATALJONA. Paperin vesileimassa on Suomen suuriruhtinaskunnan leijonavaakuna ja teksti: N3 Tervakoski

Aktiebolag 1898. Asiakirjan sisältö on seuraava:

Ote pöytäkirjasta, joka tehtiin Hämeen läänin Kutsuntatoimiston kokouksessa Hämeenlinnassa lokakuun 23. p. 1899.

§. 3.

Tarkk'ampuja 7:ssä Hämeenlinnan tarkk'ampujapataljoonassa Oskar Ali-Yrkkö, Someron pitäjältä, joka arvanuoston nojalla vuonna 1897 astui palvelukseen sanotussa pataljoonassa, on nyt Kutsuntatoimistolta pyytänyt vapautusta enemmästä palveluksesta sekä että hänen sijaan palvelukseen kutsutaisiin hakijan veli Fredrik Ali-Yrkkö, joka syntynyt Heinäkuun 18. p:nä 1877, tänä vuonna toimitetussa kutsunnassa on havaittu sotapalvelukseen kelpaavaksi ja noston arvan, joka velvoittaa reservipalvelukseen, sekä nyt antamansa kirjallisen todistuksen mukaan on suorittanut astumiaan palvelukseen veljensä jalkaväkiväkeä palvelusajaksi eli Marraskuun 1 päivään 1900, ja näki Kutsuntatoimisto, jätännön nojalla allekirjoittamansa 28. §:n, hyväksyi suostua anomukseen jotain hakija Oskar Ali-Yrkkö vapautetaan enemmästä

noston nojalla vuonna 1897 astui palvelukseen sanotussa pataljoonassa, on nyt Kutsuntatoimistolta pyytänyt vapautusta enemmästä palveluksesta sekä että hänen sijaan palvelukseen kutsutaisiin hakijan veli Fredrik Ali-Yrkkö, joka syntynyt heinäkuun 18. p:nä 1877, tänä vuonna toimitetussa kutsunnassa on havaittu sotapalvelukseen kelpaavaksi ja noston arvan, joka velvoittaa reser-

Alkuperäinen asiakirja on säilytetty Someron Yhteiskoulun arkistissa.

Ote pöytäkirjasta, joka tehtiin Hämeen läänin Kutsuntatoimiston kokouksessa Hämeenlinnassa Lokakuun 23. p. 1899.
§. 3.
Tarkk'ampuja 7:ssä Hämeenlinnan tarkk'ampujapataljoonassa Oskar Ali-Yrkkö, Someron pitäjältä, joka arvanuoston nojalla vuonna 1897 astui palvelukseen sanotussa pataljoonassa, on nyt Kutsuntatoimistolta pyytänyt vapautusta enemmästä palveluksesta sekä että hänen sijaan palvelukseen kutsutaisiin hakijan veli Fredrik Ali-Yrkkö, joka syntynyt Heinäkuun 18. p:nä 1877, tänä vuonna toimitetussa kutsunnassa on havaittu sotapalvelukseen kelpaavaksi ja noston arvan, joka velvoittaa reservipalvelukseen, sekä nyt antamansa kirjallisen todistuksen mukaan on suorittanut astumiaan palvelukseen veljensä jalkaväkiväkeä palvelusajaksi eli Marraskuun 1 päivään 1900, ja näki Kutsuntatoimisto, jätännön nojalla allekirjoittamansa 28. §:n, hyväksyi suostua anomukseen jotain hakija Oskar Ali-Yrkkö vapautetaan enemmästä

Ote pöytäkirjasta, joka tehtiin Hämeen läänin kutsuntatoimiston kokouksessa Hämeenlinnassa lokakuun 23. päivänä 1899.

Someron lukion karonkkaperinne

Erittäin hauskoja ohjelmanumeroita olivat muunnelma keskiaikaisesta trubaduurista ja hänen lemmitystään sekä nykyajan Diogenes = roskisdykkari, jonka vapautta ei rajoittanut mikään, paitsi virkavalta. Poikien esittämästä klassisesta baletista tuli myöskin oikea menestys. Ohjelma yllätti - ainakin pituudellaan - se kesti aina puoleen yön asti, tästä ajasta vei kuitenkin omansa tarjoilu, kahvia, voileivät, jäätelö ja jälleen kahvia.

Ohjelman jälkeen tanssittiin ensin vanhoja tansseja: kehruvalssia, cica-pouta, poloneesia ja masurkkaa, niiden jälkeen siirryttiinkin sitten shakeen. Tanssi kesti pitkälle aamupuoleen yötä." Somero-lehti 23. 2. 1965.

Kevät 1965 oli minun viimeinen kouluvuoteni Someron yhteiskoulussa, ja edellä kuvattu jäähyväisjuhla, karonkka oli järjestetty meille, sen kevään abiturienteille. Järjestäjinä olivat silloiset yhteiskoulun seitsemäsluokkalaiset, jotka nyt vastaavat lukion toisen vuoden opiskelijoita.

Karonkka 1951. Kiinan keisari ratsastaa/ ratsunsa pystyy nostattaa/ maahan keisari kapsahtaa/ mistäs Kiina nyt uuden saa. Vasemmalta selässä Mikko Saneri, ratsuna Esko Raitanen, keskellä ratsastajana Tauno Lähteenkorva, ratsuna Antti Saari ja oikealla selässä Eino Erkinaro ja ratsuna Jukka Valtonen. Valokuva Kaija ja Tapio Horilan kuva-albumista. Valokuvannut Otto Aukio.

KUTSUMME TEIDÄT KEISARI CARONCIUXEN PITOIHIIN XVIII HELMIKUUTA JUPPITERIN VUONNA 1987 KLO 18.30 CIIRUUN PALATSIIN

2A 2B

Karonkka on yhteiskoulun juhlista ehkä perinnerikkain, se muodostuu aina vuoden pääjuhlaksi. Aikoinaan se oli jopa iltapukujuhla, nykyään ei suinkaan enää iltapukua vaadita, mutta varmasti varsinkin tytöt tekevät parhaansa ollakseen mahdollisimman juhlavia sekä puvun että kampauksen puolesta.

Perinteellisen tavan mukaan kahdeksaluokkalaiset haettiin arvokkaasti sisään ja ohjattiin varatuille paikoilleen. Sali oli koristettu kiiltävillä pahviympyröillä ja valaistu punaisella ja vihreällä. Kokonaisvaikutelma oli varsin kuullinen. Ohjelma olikin sovitettu avaruusaiheiseksi. Näytelmiä oli kokonaista neljä: tyypillinen satunäytelmä, jonka onnelliseksi lopuksi prinssi sai prinsessan ja valtakunnan, Ollin pojat hameessa, pieni opettavainen tarina koulusta karkaavista tytöistä, jotka vikittelivät pojat sijalleen ranskan tunnille. Likaiset kädet oli toinen Ollin näytelmä, Sartre'n mukaelma, Heure, moderni mieletön näytelmä, johon valoilla oli saatu melkoinen tunnelmateho.

Traditioksi muodostuneita ohjelmia ovat vieraskieliset puheet, tänä vuonna puhuttiin ruotsia, saksaa, englantia, ranskaa, latinaa ja esperantoa. Jokavuotinen, toistuva ohjelmakohta on myöskin kronikoitten esitys. Jokainen abituria sai vuorollaan kuulla runonsa ja vastaanottaa kreppipaperiruuusun: erittäin ansiotuneet vaaleanpunaisen, muut tummanpunaisen.

esiin hienosti, kun yritettiin selvittää tilannetta. Koko kylästä vain Hännän ja Hamppulan talot jäivät palamatta, ja se tiesi monta koditonta perhettä. Heti, kun todettiin, että ketään ei ollut kadoksissa tai kuollut, levisi eräänlainen helpotuksen aalto väkijoukkoon. Ei ajateltu tai valitettu vain maallisen mammonan menetystä, vaan oltiin kiitollisia omasta hengestä.

Seuraavaksi vasta alkoi järkeily, miten ihmiset majoitettaisiin tästä eteenpäin. Ne harvat, joille oli joku tönö jäänyt pystyyn, lupasivat yrittää majoittaa sellaisia, joilla ei ollut sukulaisia lähikylissä. Loppujen lopuksi majapaikka löytyi jokaiselle ja aloitettiin suunnitelmat kylän jälleenrakentamiseksi.

Hienoa oli se, että pessimismi ja epätoivo eivät päässeet pesiytymään mieliin, vaan kaikki ottivat tapahtuneen vastaan haasteena ja olivat varmoja elämän jatkumisesta tuhon jälkeenkin. Vaikeaa tulisi varmaan olemaan, mutta positiivinen mieli säilyi vastoinkäymisestä huolimatta, ja luotettiin, että kyllä Jumala huolen pitää hulluistaan, kuten laulussakin sanotaan.

Paras kotiseutuaine 1998

kirkkokansa vain veisasi antaumuksella virsiä pastorin johdolla ja jatkoi jumalanpalveluksen loppuun, vaikka tieto palosta oli jo saatettu kirkolle. Pastori vain heitti hätäisen pyynnön Jumalalle, jotta pappila varjeltaisiin palolta. Kohtaus kirvoitti naurut yleisöltä, vaikka menossa olikin vakava tilanne.

Mukana oli myös melkoinen joukko näyttelijöiden lapsia. Heillä ei juuri ollut vuorosanoja, mutta he toivat tiettyä elävyyttä tarinan kulkuun juoksennellessaan pitkin tanteretta kanat ja kissat kainalossa tai yrittäessään estää tulen leviämistä heittelemällä vettä katoille.

Hauskuudessaankin näytelmä puhutteli ainakin minua. Se kertoi, kuinka aivan tavallinen päivä maalaipitäjässä yhtäkkiä muuttuikin kodittomien ihmisten murhenäytelmäksi, vaikka kerrontatyöli olikin kevyttä. Ihmisten hätä välittyi todentuntuisesti, kun he saivat tietoja palon etenemisestä pitkin kylää. Enää omaisuus ei tuntunutkaan niin hirveän tärkeältä, kun yritettiin saada selvyyttä, olivatko kaikki selvinneet palosta hengissä.

Ihmisten todellinen välittäminen tuli

lut ammattilainen eikä suurin osa varmasti omannut minkäänlaista näyttämökokemusta. Porukka oli koottu ihan oman kylän ihmisistä, jotka kaikki olivat minulle tuttuja, osa jopa sukulaisia. Jotkut esittivät jo kuolleita sukulaisiaan, ja vanhemmat katselijat luonnollisesti arvioivat heidän imitaattorinkykyjään, koska olivat tunteneet roolihahmon esikuvan. Se toi oman sävynsä näytelmään.

Näyttelijäkaarti oli minusta hieno todistus siitä, että pienestäkin kylästä löytyy voimaa. Enpä olisi välttämättä uskonut, millaisia piileviä kykyjä löytyi mm. paikalliselta K-kauppiaalta ja postinkantajalta, jollen olisi mennyt katsomaan näytelmää. Ehkä he eivät olisi itsekään uskoneet, ellei heitä olisi pyydetty mukaan projektiin. Tulipalon syttyessä näyttelijät saivat henkilöhahmojensa hädän ja pakokauhun aivan mahtavasti esiin, siinä ei ollut lainkaan sellaista teennäisyyttä, jota olisi voinut olla odotettavissa kokemattomilta esiintyjiltä.

Näytelmän traagisimpaankin kohtaan oli saatu hieman komiikkaa sillä, että tulipalon levitessä jo täyttä vauhtia

Jakkulan kylä pappilan kohdalta kuvattuna. Palaneen kylän keskus on sijainnut kuvan oikeassa reunassa.

Kuva: Somerniemi-Seuran kuva-arkisto.

Pukueleganssia Aurinkokuninkaan hovissa. Kuva vuodelta 1990. Kuva koulun juhlaperinnekeksistä. Hovineidot vasemmalta Päivikki Aaku, Sari Kettunen, Essi Torkkomäki ja Outi Kolattu.

teille tekemämme viisut. Lopuksi poloneesi ja muut vanhojen tanssit, joita en sitten seuraavana päivänä muista enää tanssitunkaan. Kaikki koulun opettajat olivat ilman muuta mukana juhlissa ja kaikki olivat pukeutuneet erittäin juhlavasti - niin juhlavasti kuin se 60-luvun minimekkokaudella oli mahdollista.

Viime keväänä, -98, Someron luki-

ossa juhlittiin myös loisteliaasti abiturienttien poislähtöä koulun opinahjosta: Sherwoodin Nottinghamin sheriffin linnassa vietettiin aikamoisia keskiaikaisia pitoja, kun pahamainen Juhana Herttua oli jo varma siitä, että kuningas Richard Leijonamieli on kadonnut ikuisiksi ajoiksi ristiretkivaellukselleen, että hän itse on saava kauniin Maria-neidon

puolisokseen ja että harmittavia yllätyksiä järjestävä pahamaineinen Robin Hood on voitettu ikuisiksi ajoiksi.

Juhlaan olivat niin kutsuvieraat, Kiiruun opettajat sekä abiturientit, kuin myös järjestävä osapuoli, toisen vuoden opiskelijat, pukeutuneet mitä juhlallisimpiin keskiaikaisiin asuihin. Juhlissa seurattiin näytelmää, syötiin, laulettiin ja tanssittiin vanhoja tansseja.

Tapio Horila muisteli - kun häneltä tiedustelin Someron lukiossa vahvana säilyneen juhlaperinteen alkuperää - että kohta vuodesta 1944, jolloin koulussa oli ensimmäinen abiturienttiluokka, abeille järjestettiin jonkinlainen karonkka; juhlapaikkana oli silloin Kiiruun talon juhlasali. Siitä lähtien karonkka-juhla on saatellut abit koulun suojista, ensin tenttikauteen ja ylioppilaskirjoituksiin ja sitten ulos maailmaan.

Vanha yhteiskoulu tarjosi juhlasaleineen valmistuttuaan oivallisen juhlapaikan. Vuoden 1954 karonkkaa ovat muistelleet luokkatoverit Ritva Järveläinen ja Aila Talonen. Juhlan aiheena oli satumetsä. Juhlasali oli koristeltu kauniisti oljin satumaiseksi. Ohjelmaan kuului pianonsoittoa ja esitys Kiinan keisari ratsastaa. Asut olivat huolellisesti suunniteltuja: pitkät, tummat ilta-puvut tytöillä ja tummat puvut pojilla, Ailalla oli musta taftista tehty puku, jossa oli vihreitä kukkakuvioita. Ritva-serkkuni kirjoittaa kirjeessään 19. 1. -99: "Kuvista näkyy ainakin rekvisiitan vaatimattomuus, mutta jostain ne ilta-pukukankaat vain kaivettiin, vaikka sodasta oli vasta kymmenen vuotta." Ritva oli käynyt ostamassa pukukangasta juhlaa varten Helsingistä saakka.

Sirkku Kurkikangas muisteli vuoden 1958 karonkkaa: Vanhan yhteiskoulun sali oli koristettu merenpohjaksi. Aihe syntyi ilmeisesti siitä, että yhden silloisen seitsemäsluokkalaisten, Unto Kuntamon, isä oli Laatokan rannoilta tullut verkkokalastaja, ja hänen kauttaan saatiin mahtava määrä kalastusverkkoja käytettäväksi juhlasalin sisustamiseen. Valtavia merenpohjaa kuvaavia pahveja maalattiin myös salin seiniin.

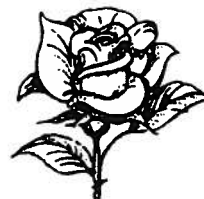
Ohjelmasta Sirkku muisti erityisesti poikien esittämän tanssinumeron, eri kielillä pidetyt puheet ja koulun oman orkesterin soittaman tanssimusiikin, jonka mukaan tanssittiin aamuyöhön. Kun juhlalat olivat lopussa ja vielä juhlasalikin siivottu, niin järjestävän luokan viimei-

laumaa omalla alueellaan, tulee hän sen sieltä myös nopeasti poistamaan välittämättä siitä, mitkä olivat karhujen motivaatiot asettua juuri tuolle alueelle.

Ihmisen toiminnan, ympäristön ja ravinnon hankkimisen lisäksi eläinten sopeutumiseen urbaaniin ympäristöön vaikuttaa itse eläinlaji sekä sen aikaisemmat saavutukset alueiden valtaamisessa. Merikotkan adaptaatiokyky on oleellisesti huonompi kuin rotan, mikä mahdollistaa lajien erilaiset vaatimukset asuinpaikkoihin nähden. Rotta tulee toimeen niin luonnossa kuin kaupunkien kellareissakin, mikä on yhteisenä tekijänä mahdollistanut sen laajan levinneisyyden aina ihmisen riesaksi asti.

On vaikea sanoa, onko eläinten leviittäminen ihmisen rakentamiin asutusköyryihin ja niiden läheisyyteen tarkoituksenmukaista. Sopeutumiskykyä eläimet ovat esittäneet eri tavoin, joten pitääkö lajien antaa jatkaa lisääntymistään ja muodostaa ympäristön vaikutuksesta syntyneille uusille lajeille nimiä kuten cityrusakko tai kaupunkisusi? Darwinin teoriaan lajien synnystä kuuluu teesi, jonka mukaan luonnonvalinta karsii heikot yksilöt joukosta pois hidas- tamasta kehitystä. Ihmisten reviereille sopeutuneet yksilöt ovat esimerkkejä julman maailman karusta luonnonvalinnasta, joka on tällä tavoin muokattu modernimpaan muotoon. Taistelu elin- tilasta jatkuu kovenevin panoksin myös huomenna, sillä luonto hoitaa edelleen valintatehtäväänsä ihmisen koettaessa parhaansa mukaan ratkaista, hyväksyäkö vieras laji omalle alueelle vai ei. Ihmisen alueelle tunkeutuminen on joka tapauksessa kova suoritus.

Parhaat laudatur-aineet 1999

Terhi Toivonen

Tavallisen ihmiselämän ihanuus ja kamaluus

Tänä vuonna tuli kuluneeksi sata vuotta siitä, kun Jakkulan kylä Somerniemellä paloi. Tämän kunniaksi Kaari Utrio ja Manu Kärki päättivät loihkia sen päivän tapahtumat uudelleen silmiemme eteen, jotta me nuoremmat ihmiset emme unohtaisi kotiseutemme historiaa. Näytelmän ensi-ilta oli tulipalon vuosipäivänä, mutta silloin en päässyt näkemään sitä. Yleisön pyynnöstä näytelmä esitettiin kuitenkin uudelleen elokuun lopulla ja silloin päätin mennä minäkin sivistämään itseäni hieman.

Näytelmän esityspaikaksi oli luonnollisesti valittu Jakkulassa sijaitseva Pöökintorppamuseo, joka ennenkin on toiminut kesäteatterin virkaa. Se on miltei keskellä Jakkulan kylää pienen puro-pahasen varrella. Sitä ympäröivät lainehtivat viljapelot ja nykyiset Jakku-

lan asuinrakennukset. Se on aivan kuin oma maailmansa, pala maisemaa vuosisadan vaihteesta, jolloin maalaismiljöötä ei vielä häirinnyt puimurin jyrinä ruispelloissa tai autojen häly maantiellä.

Näytelmä kertoo yhden päivän tapahtumista monen eri ihmisen näkökulmasta. Someron murre, joka tuli luontevasti esittäjien suusta, paikkakuntalaisia kun olivat, antoi oman mehevyytensä tarinalle. Nasevasti toteutettu kerronta ja hurtti huumori antoivat mukavan sävöksen nopeatempoiselle näytelmälle, jonka kesto oli noin 45 minuuttia. Traagisuudessaankin kappale oli todella hauska, mutta myös puhutteleva.

Eniten kunnioitusta projektissa heittäivät näyttelijät, joista yksikään ei ol-

Taistelua ihmisen suosiosta

Maailma on julma paikka. Niin julma, että elämisen perusedellytykset ovat joutuneet aikojen kuluessa kovalle koetukselle useiden lajien keskuudessa. Olemassaolon taistelu kiihtyy päivä päivältä vahvimpien, tarkimpien ja ympäristöönsä parhaiten sopeutuneiden yksilöiden jatkaessa taistelua ainakin seuraavaan päivään.

Ihmislaji on kokenut evoluution alkuajoista lähtien suuria muutoksia. Villieläinten ja älyllisen ihmisen välillä on kuitenkin yksi tärkeä ero: eläinten ollessa enemmän tai vähemmän riippuvaisia ihmisen toiminnasta ihmisen adaptaatiokyky, kyky sopeutua erilaisiin elinympäristöihin, on mahdollistanut lajin pysyvyyden maailmassa.

Eläimille karu luonto muodostuu päivittäin näyttämöksi, jolla kamppailaan elämästä ja kuolemasta; haukka iskee kiinni metsähiireen, joka oli hetkeä aikaisemmin nauttinut viljanjyviä viimeiseksi ateriakseen. Parempien elinolosuhteiden odottaessa jossakin muualla kuin petolintupopulaation keskellä, hiirihydyskunta hakee turvaa ihmisestä majoittumalla tämän elinalueille. Perässä seuraavat tulevaisuudessa urbanisoituvat jänikset, ketut ja muut pienpedot, jotka ovat pakotettuja muuttamaan muualle ravinnonpuutteen vuoksi.

Kaupunkikeskittyneelle ihmiselle luonnon omista kasvateista tuskin on haittaa - aluksi. Mukavaa vaihtelua arkipäivään tuovat niin lintujen uudenlai-

set laulukuorot pihapuissa kuin lenkipolulla edestä metsään ampaissut ruusakkokin. Luonnon laki pätee kuitenkin myös betonimiljöössä: sopeutuminen uuteen ympäristöön mahdollistaa elonjäämisen. Eläinten sopeutuminen kaupunkiolosuhteisiin tarkoittaa käytännössä ihmisten ehdoilla elämistä ja lopulta kesyyntymistä. Ihmisen käsitys viattomia luontokappaleita kohtaan saattaa tosin muuttua vihaisen varislauman nokkiesä miehen sairaalakuntoon Helsingin keskustassa. Karmaisevin esimerkki luonnon arvaamattomuudesta koettiin viime kesänä: ärsyynyt karhu raateli miehen kuoliaaksi lenkipolulla. Ravinnon puutteessa ihmisten roskapönttöjä tonkimaan saapuneet citykontiot eivät nekään ole harvinaisia tapauksia Suomenkaan kaupungeissa. Hätkähdyttävinä esimerkkeinä villieläinten toiminnasta ihmisen alueella ne sen sijaan käyvät.

Ihminen tuskin hyötyy suuremmin kaukaisten lajitoveriensä muuttoliikkeestä omalle reviirilleen. Biologisesti kyseessä on siis toispuolinen hyötysuhde, eräänlainen pöytätoveruus, jossa eläimet pyrkivät hyötymään asutuskittymien ihmisten tarjoamista mahdollisuuksista. Miksi eläinten vaellus kohdistuisi kyliin, kuntakeskuksiin ja kaupunkeihin, jos olosuhteet luonnossa mahdollistaisivat kunkin lajin oman ekologisen lokeron täyttämisen? Muuttoliikkeessä ihmisten ja eläinten muodossa on muitakin yhtäläisyyksiä kuin tulo- ja lähtömuuton, syntyvyyden ja kuolleisuuden perusteella suoritettavat populaation koon laskemiset. Muutto kohdistuu molemmissa tapauksissa seuduille, joiden todella oletetaan ja odotetaan tarjoavan paremmat elinolosuhteet. Lisäksi ympäristön vaikutus ratkaisee pärjääkö laji alueella vai ei. Ainakin ihminen on tähän asti pärjännyt; eläinlajeja sen sijaan tulee kuolemaan sukupuuttoon vielä tulevaisuudessakin.

Majava, joka hakee rakennusaineensa läheisestä halkopinosta, on kenties parhaimpia esimerkkejä villin eläimen sopeutumisesta ihmisen alueelle. Menettelytapa on kaikessa rohkeudessaan ja kekseliäisyydessään suoraan verrattavissa ihmisen toimintaan. Tämän tyyppiset ihmisen kanssa hyvin toimeen tulevat lajit tulevat selviytymään myös ihmisen luontaisilla asuinalueilla. Tosi asia on kuitenkin myös se, että mikäli ihminen ei jostain syystä siedä karhu-

set menivät koulun suihkuun, pukeutivat sen jälkeen "vanhoiksi" ja aloittivat seuraavan koulupäivän, joka siihen aikaan Someron yhteiskoulussa oli paitsi penkkaripäivä, johon abiturientit tulivat lapsiksi pukeutuneina, myös vanhojen päivä, johon seitsemäluokkalaiset tulivat vanhoina ja arvokkaina.

Vuonna -59 Tapio Horila muisteli karonkan näytelmänä olleen Shakespearen Kesäyön unelman; vuonna -62 Tapio ja Kaija Horila esittivät juhlassa harjoittelemansa tanssin ja 70-luvun alkupuolella Kaija Horila kävi ohjaamassa koulun juhlaan mustalaisnäytelmän. Vanhat tanssit kuuluivat ilman muuta juhlaohjelmaan - tosin 60-luvun loppupuolella ja 70-luvun alkupuolella loppuillasta tanssittiin myös rokkia.

Marta ja Eero Pyhänniska muistelivat myös lämpimästi Someron yhteiskoulussa ja Someron lukiossa viettämäänsä karonkkajuhlia. Vuonna 1955 he olivat ensimmäistä kertaa mukana. Juhla kesti aina pitkään: syötiin, tanssittiin, oli näytelmä ja poikien tanssi, musiikkia, puheet ja kronikat. Vaatteet olivat juhlat ja muodin mukaiset - ei teeman, paitsi näyttelijöiden. Yhteen aikaan naisilla piti olla iltapuvut. 60-luvun lopulla ja 70-luvulla vapaammat tuulet vaikuttivat karonkkaa köyhdyttävästi. Juhlaperinne huononi. Provosoitiin tulemalla arkisilla vaatteilla juhliin. Ns. kalsean karonkan jälkeen alkoi 80-luvulla uusi innostus.

Myös Päivi Paappa muisteli 70-luvun omaa karonkkajuhlaansa: Silloin ei pukeuduttu mitenkään erityisesti, saatettiin olla jopa samoissa vaatteissa kuin koulussa. Juhla ei kestänyt kovinkaan kauan; mitään pitkää näytelmää ei ollut eikä myöskään ruokailua; ohjelmassa oli unkarilaisia tansseja.

80- ja 90-luvuilla Someron lukion karonkkaperinne on mitä ilmeisimmin elänyt uutta tulemistaan: juhlien teemaa ja rahoitusta aletaan suunnitella jo syyslukukaudella. Vuodelta 1986 on jäänyt erityisesti mieleen silloisen ilmaisutaitoryhmän esittämä Garcia Lorcan Don Christobal, jossa Nummen Tomi ja Ahlforsin Päivi olivat pääosissa. Kun osia ei riittänyt kaikille, kirjoitti Ari Viuhko tilaustyönä lopuille ilmaisutaidon ryhmän jäsenille Kohiseva koski -näytelmän, jossa pilailtiin perinteisen suomalaisen elokuvan kustannuksella. - Silloin keksivät juhlijat Kaisa Suutelan johdolla tarjota

karonkkavieraille myös ruokaa. Näytelmät esitettiin myöhemmin suurella menestyksellä myös yleisölle.

Sen jälkeen, vuodesta 1987 on karonkkaperinteeksi vakiintunut johonkin aikakauteen tai kulttuuriin liittyvä teema, jonka mukaan aluksi pukeutui lähinnä järjestävä luokka, sitten myös abit ja nykyisin myös opettajat. Vuoden -87 teema oli roomalaiset, keisari Neron pidot, joissa esitettiin kolme eri näytelmää keisarin hyväksyttäväksi.

Erlaisia teemoja ovat olleet aikajärjestyksessä vuodesta 1988 espanjalainen teema Carmen-näytelmineen, 30-luku näytelmänään Piukat paikat, Auringokuninkaan hovi Molieren Saitureineen, muinaisegyptiläiset juhlat, 60-luvun hipit, 20-luvun Cotton Club, Karibianmeren risteily, mustalaisleiri, Draculan kauhulinna 1700-luvun tyyliin, itämainen juhla Aladinin taikalampun ja Ali Baban innoittamana, Robin Hoodin keskiaika ja viime keväänä intiaaniteema Pocahontasin tarinan mukaan.

Erityisesti mieleen on jäänyt koulume ollessa remontissa vanhaan seurakuntataloon rakennettu upea Aurinkokuninkaan hovi ja seuraavan vuoden egyptiläiset pidot, jotka kestivät ja kestivät. Näytelmäksi oli valittu Niilin poika, jonka pituus oli lähes kolme tuntia ja välissä vielä ruokailtiin. Muistan, kun olin oppilaiden kanssa harjoituksissa ja suosittelin jokaisen karsivan joistakin pit-

Opettajien karonkkaohjelmaa 23. 2. 1962. Kaija ja Tapio Horila esittävät tanssiparodian "Kun jatsi oli nuori". Vasemmalla "Tanssiinhaku" ja oikealla "Kun lempi orastaa." Valokuva: Olavi Virtanen.

kistä repliikeistään edes hivenen, niin vain Tapani Virolainen raaski sen tehdä: näyttteleminen oli niin hauskaa. Olimme Leeni Tiirakari ja minä luokanvalvojina aika paljon mukana näytelmän kulussien teossa, ja kun kerran näytelmään tuli pitempi paussi, arvelimme jo, että eräs tietty arkku oli jäänyt tekemättä, mutta eikö mitä: pääosan esittäjä vain sattui juuri silloin käväisemään vessassa. - Yleisöllä ei kuitenkaan ollut mitään hätää pitkäksikään venyneen ohjelman aikana: iloiset egyptiläiset orjapojat leyhyttelivät suurilla viuhkoillaan raitista ilmaa juhlijoiden ympärille.

Näytelmistä on vielä erityisesti jäänyt mieleen 80-luvun karonkassa esitetty Inkeri Kilven Tuntematon potilas, jossa näyttelivät mm. Sanna Simola, Johanna Nummela, Jussi Rodriguez, Simo Puintila ja Serafina Kämi. Näytelmä esitettiin juhlan jälkeen vielä yleisöllekin.

Viime aikoina on yleistynyt käytäntö, ettei juhlan kuliseseja riisuta samana yönä pois, vaan ne saavat jäädä seuraavaksi päiväksi muun koulun ihailtavaksi ja samalla tilaksi, jossa abiturientit saavat seuraavana, penkkaripäivänä, kurssiarostelunsa kakkukahvien kera.

Lukion muututtua luokattomaksi, perustettiin vankkaa, ja nykyisin ilmeisen harvinaista juhlaperinnettä turvaamaan erityinen juhlaperinnekurssi, jolle osallistuvat paneutuvat hartaasti tee-

maan, johon kuuluvat puvut, lavasteet, juhlasalin koristelu, ruoka, kutsut ja tietenkin ohjelma. Leeni, kurssin vetäjänä, sanoi, ettei tiedä mitään hausempaa keskellä talven selkää kuin alkaa valmistella karonkkaa yhdessä oppilaiden kanssa. Cicapou, kehruvalssi, poloneesi ja masurkka löytänevät paikkansa ensi kevättalvenkin karonkassa. Teemaa emme vielä tiedä, mutta voimme vain arvailla...

Lähteet: Somero-lehti, Tapio Horilan, Ritva Järveläisen ja Sirkku Kurkikankaan haastattelut sekä lukion viestintäkurssin oppilaiden tekemät haastattelut tammikuussa 1999.

Egyptiläisaiheisen karonkan 1991 asut olivat huolellisesti valmistettuja. Kuvassa vasemmalta Säde Vainio, Tiina Orava ja Tiina Talvi. Valokuva: Tuula Kämi. Koulun juhlaperinnekansio.

Aki Laurila ja Markku Suomela irrottelevat näytelmässä Piukat paikat vuonna 1988. Valokuva: Tuula Kämi. Lukion juhlaperinnekansio.

Talvella 1999 karonkka oli intiaanihenkinen: lavastet ja puvut sen mukaiset. Kirsi Vainio Pocahontasina. Valokuva: Mikko Virtaperko. Kuva juhlaperinnekansio.

erilleen havaintomaailmasta eli luonnontieteiden alueesta. Ihmisen tietoisuutta on mahdotonta yrittää tutkia luonnontieteellisin keinoin. Aivoja voidaan tutkia ainoastaan ulkoisesti, mutta niiden sisältämiä ajatuksia ja tunteita ei voi saada selville.

Pahuus kaikissa sen muodoissaan on usein nostettu esiin keskusteltaessa uskon ja luonnontieteiden suhteesta. Monissa ihmisissä herättää ristiriitaa Jumalan hyvyys ja maailmassa esiintyvä pahuus. Biologi Riikosen mielestä hyvyys ei näy maailmassa. Hän kuitenkin on sortunut monoteistiseen jumaläkäsitykseen ja ajattelee kaiken pahan tulevan hyvästä Jumalasta. Kuitenkin kristinuskon sisältää vahvasti dualistisen maailmankuvan, jossa hyvä ja paha käyvät kamppailua. Kaikki maailmassa esiintyvä hyvä on siis Jumalasta peräisin ja paha on saatanan tuotosta.

Evoluutiotutkija Richard Dawkins teoksessaan Viesti miljardien vuosien takaa selittää hyvän ja pahan ongelman luonnontieteellisesti. Luonto ei erottele hyvää eikä pahaa, vaan on täysin tunteeton. Luonnon kulkua ohjaavat vain evoluutio ja muut luonnonlait. Ihmisen asemaa Dawkins ei nosta erilleen muusta luonnosta. Hyvä ja paha ovat vain ihmisen tulkintoja luonnon tapahtumista. Tutkija suhtautuu ivallisesti papin kirjoitukseen, jossa todetaan hirvittävän liikenneonnettomuuden todistavan elävämme todellisten arvojen maailmassa.

Evoluutioteoria oli ensimmäinen teoria, joka tieteellisin perustein järkytti ihmisten maailmankäsitystä. Jo aikaisemmin, renessanssin ja valistuksen aikana, oli perinteistä jumalakeskeistä maailmankuvaa yritetty kumota, mutta evoluutioteoria oli ensimmäinen oppi, joka pohjautui luonnontieteisiin. Teoria asettikin uskonnon ja luonnontieteiden välille pysyvän ristiriidan.

Ihmiset suhtautuvat eri tavoin luonnontieteiden ja uskon suhteeseen. Riikonen edustaa epävarmalla ja epäilevällä tulkinnallaan keskimääräistä suhtautumista kysymykseen. Dawkins on puolestaan siirtynyt ääripäähän jättämällä uskon kokonaan huomiotta tukeutumalla pelkästään evoluutioteoriaan. Toista ääripäätä edustavat kirkkouskonnolliset ryhmät, jotka vastustavat kaikkea tiedettä ja kehitystä pitäen niitä uskontonsa uhkaajana.

Uskonto nähdään usein pysyvänä

järjestelmänä, joka ei voi eikä saa muuttua maailman muuttuessa. Kuitenkin nykyiset uskontomme ovat ihmisen historiassa varsin uusia ja ne ovat lisäksi muuttuneet vuosisatojen saatossa varsin paljon. Uskonto on muuttunut muuta yhteiskuntaa hitaammin ja täten antanut ihmisille turvallisen vaikutelman pysyvyydestä ja ikuisesta järjestelmästä. Luonnontieteet ovat kehittyneet lähes eksponentiaalisella kasvuvauhdilla viimeisten vuosisatojen aikana ja samalla ulottaneet tutkittavat kohteet perinteisesti uskonnon jäsentämille alueille. Uskonnollisten ilmiöiden selvittäminen tieteen avulla on vähintäänkin harhaanjohtavaa, mutta myös Raamatun käyttäminen luonnontieteiden tai historian oppikirjana on vastoin alkuperäistä tarkoitusta. Hyvänä esimerkkinä toimii entisen arkkipiispan Juha Vikströmin ajatus luomiskertomuksen merkityksestä. Hänen mielestään luomiskertomus kuvaa ihmisen ja Jumalan suhdetta, vaikka sitä on usein käytetty kuvaamaan maailman syntyä luonnontieteellisessä merkityksessä.

Biologi Riikonen toteaa osuvasti perustellen, että uskonnolliset kokemukset ovat väistämättä subjektiivisia. Tästä voisi päätellä, että luonnontieteet tarjoaisivat objektiivisen mahdollisuuden tarkastella maailmaa. Kutenkin luonnontieteisiin sisältyy myös aina subjektiivisuutta. Monet fysiikan lait ovat sovimuksenvaraisia perustuen ihmisen tekemiin havaintoihin. Niiden toimivuus antaa vaikutelman absoluuttisesta syyseuraus-suhtein järjestäytyneestä maailmasta. Kuitenkaan lait eivät selitä sitä, miksi niin tapahtuu ja mikä on ilmiön perimmäinen tarkoitus. Geenitutkija Dawkins pitää DNA:n periytymistä koko elollista maailmaa hallitsevana tekijänä. Kuitenkaan tiede ei voi selittää, mikä tarkoitus DNA:n ohjaamalla järjestelmällä on. Uskonnon tehtävä on antaa vastaus siihen.

Riikonen esittelee artikkelissaan suomalaisten korkeita uskonnollisuutta kuvaavia lukuja. Prosenttiosuudet ovat kovin epämääräisiä ja helposti väärin tulkittavissa kertoessaan, että 80 % kansasta pitää itseään kristittyinä, 73 % uskoessa Jumalaan ja että vain 45 % kansasta on mielestään uskovia. Uskonnollisuuden mittaaminen osoittaa jälleen kerran, miten vaikeaa on lähestyä uskontoa tieteellisestä näkökulmas-

ta. Luvut kuitenkin kertovat, että pohjoisessa huipputekniikan maassakaan uskonto ei ole jäänyt vanhanaikaiseksi. Tekniikan kehitys ja korkea elintaso eivät korvaa uskonnosta haettavia arvoja.

Uskonnollinen ja luonnontieteellinen maailmankatsomus eivät ole toisilleen vastakkaisia. Niiden vastakkainasettelu on keinotekoista ja vailla perusteita. Koska ihminen ei pysty täysin ymmärtämään uskoa eikä luonnontieteitä, niin jännitteiden syntymiselle on otolliset edellytykset. Sekä uskonto että luonnontieteet auttavat meitä ymmärtämään maailmaa, mutta antavat eri näkökulman. Maallisen ja hengellisen maailman voi yhdistää, mutta niitä ei pidä erottaa.

Lähteet: Petri Riikonen: Istuuko usko evoluutioon? Tiede 2000 1/1998. Richard Dawkins: Viesti miljardien vuosien takaa. Suom. Risto Varteva, 1995.

Uskonto ja luonnontiede - syntyköristiriita?

seltä sijalta tavoittamaan muita. Tuomisen ennätykset eri matkoilla olivat esteiden lisäksi 800 m 1.56,6; 1000 m 2.31,2; 1500 m 3.56,6; 2000 m 5.33,8; 3000 m 8.28,2; 5000 m 15.00,8 sekä 400 m aidat 57,2.

Vastaavasti Somerolla vaikutti vuosina 1938-39 sellainen kansallisen tason urheilunimi kuin Kauko Simola (synt. 1914). Simola toimi Somerolla silloin nimismiespiirin tehtävissä. Hän edusti kuitenkin somerolaisseurojen sijaan kasvattajaseuraansa Turun Urheiluliittoa. Simolan ennätykset olivat 11,0 100 metrillä, 22,7 200 metrillä ja 703 pituushypyssä.

1930-luvun lopulla nousi esille vielä Esan Kalle Merivirta, joka työnsi kuulaa 12.85 ja heitti kiekkoa 37.80. Nuorten urheilutoiminta oli tällöin vilkasta. Esimerkkinä 18-vuotias Leo Koskinen (synt. 1921), joka teki v. 1939 ikäisekseen mainiot tulokset 12.21 kuulassa ja 33.33 kiekossa. Myöhemmin 50-luvulla tämä helsinkiläistynyt poliisimies teki sen aikaisen kansallisen tason tuloksia, ennätys kuulassa 14.94 (1957) sekä moukarissa peräti 53.09 (1960).

Iloinen 30-luku päättyi sitten aivan toisenlaisilla kilpakentillä, joilla käytiin todellinen maaottelu. Monien somerolaisten urheilijanuorukaisten kunnia-asiana muiden mukana oli ottaa siihen osaa. Valitettavan usea urheilija ei kuitenkaan tämän jälkeen palannut enää urheilun kilpakentille. Alkanut sota lopetti hyvin alkaneen urheilutoiminnan Somerollakin puoleksi vuosikymmeneksi. Urheiluharrastus oli sodan jälkeen aloitettava taas monilta osin alusta.

Lähteet: :Risto Irola: Someron Esan 50-vuotishistoriikki, Timo Rannikko: Someron Voiman 50-vuotishistoriikki, Somero-lehden vuosikerrat sekä omat kokoelmat.

Ihmistä on koko historiallisena aikana lumonnut uskonnollisuus. Jo varhaisemmissa kulttuureissa ihmisillä oli palvonnan kohteita, ja uskonto liittyi kiinteästi yhteen koko yhteiskunnan järjestyksen kanssa. Usko sääteli ja jäsensi ihmisten elämää sekä tarjosi vastauksia välttämättömiin ilmiöihin. Uskon lisäksi uteliaisuus tuntematonta kohtaan on ollut ihmiselle tyypillinen piirre. Luonnonilmiöitä on haluttu selvittää itse tutkimalla. Uteliaisuus synnytti nykyiset luonnontieteet, jotka ovat kehittyneet antiikin ajan filosofian pohdiskeluista nykyajan huipputekniikkaan. Näyttää siltä, että luonnontiede tarjoaa ihmiselle paljon enemmän kuin uskonto.

Tiedetoimittaja, biologi Petri Riikonen kirjoittaa Tiede 2000-lehdessä uskon ja tieteen yhteensovittamisen vaikeudesta. Riikonen ei osaa selittää johdonmukaisesti tieteen ja uskonnon välistä suhdetta. Hänen näkemyksensä mukaan Jumala ei ole "aukkojen jumala", joka piileksii ihmisen saavuttaman tiedon ulkopuolella. Biologi tarkoittaa, että Jumala on meidän saavuttamattomissa, ikään kuin eri ulottuvuudessa. Luonnontieteet eivät siis voisikaan ulottaa jäsentäviä lonkeroitaan Jumalan alueelle. Erikoista Riikosen mielipiteissä on ihmisen tietoisuuden selittäminen hermofysiologian ja evoluution avulla. Johdonmukaisempaa olisi jakaa ihmisen tietoisuus

Muistoja vuosiltani kunnantoimistossa

Pirkko Kutila 7. 12. 1984.

Kuva Lahja Aukion.

En tiennyt Somerosta tuskin nimeäkään, kun syksyllä 1958 luin Maa-laiskunta-lehdestä, että Someron kunnantoimistossa on avoinna vanhemman toimistoapulaisen virka, mutta nuoruuden innolla katsoin itseni juuri sopivaksi tähän "vanhemman" virkaan. Aikanaan tulikin E. P. Kulkin allekirjoittama ilmoitus valinnasta. Silloin oli hakijan markkinat, virkoja oli auki sivukaupalla kunnissakin. Somero kai tuntui parhaimmalta, täältä tuli sopivasti etäisyyttä kotiin Uuteenkaupunkiin, mutta ei liikaa.

Vähäinen muuttokuormani oli mukana, kun 3. päivänä marraskuuta tulin ensi kertaa synkkää ja kuraista Härkätietä pimeässä illassa, kaatosteessa. Usko matkan loppumisesta alkoi jo uhkaavasti hiipua, kunnes vihdoinkin ohitimme lääninrajakivet komeine vaakunoineen. Jokunen valokin alkoi pilkottaa pimeyden keskellä ja linja-autopysäkilläkin oli kaksi odottajaa, mutta heiltä kuulimme olevamme Pitkäjärvellä ja että Somero on jossain matkojen päässä. Karttaa olimme tutkineet päivänvalossa tunteja sitten ja nyt ihmettelimme, oliko siinä välissä tämanniminenkin paikkakunta. Autonkuljettajani ja minä olimme näet tottuneet pieniin kuntiin Varsinais-Suomessa, jossa kirkko-

jen väliä on korkeintaan kymmenen kilometriä ja kirkonkylä ainoa taajama.

Mutta tulihan niitä valoja taas. Hy-pätesäni auton hytistä jalkani juuttuivat johonkin, ja silloin tutustuin ensi kertaa kuuluisaan somerolaiseen saveen. Oltiin linja-autoaseman kohdalla. Päätie oli juuri savettu ja vettä satoi kaatamalla. Pääsin irti savesta ja löysin kaksi ihmistä, joilta varmuuden vuoksi kysyin, missä olen. Kysymys hämmästytti heitä, mutta sama vaikutus oli vastauksella: "Joensuussa." Koska maantiedon tietoni sentään estivät minua uskomasta tulleeni Itä-Suomeen, asia selvitettiin. Nyt piti saada selville kunnantalon sijainti, mutta vastaus oli jälleen kummallinen: "Somerolla ei ole kunnantaloa." Lähes itku kurkussa sain ilmoille Esko Kulkin nimen ja vastaukseksi, että Kulkit asuvat paloaseman vieressä ja että paloasema on kirkonmäellä päin.

Helmi Laineen, Tuovi Kulkin sekä Kulkin vilkkaiden poikien avustuksella saatiin selville, että ilmoituksessa luvattu virkasuhdeasunto sijaitsi Aholassa. Sinne jo osasimme ja siellä tapasimme ensimmäiset somerolaiset, jotka olivat osanneet odottaa minua. Veikko Lehtonen ja hänen äitinsä Ida toivottivat minut tervetulleeksi. Siitä alkoi minun somerolaisuuteni, jotka osittain vieläkin jatkuu.

Ahola, se alkuperäinen, oli komea kaksikerroksinen puurakennus nykyisin Aholaksi kutsutun kunnanlääkärintalon takana. Tämänkin talon kohtalona oli aikanaan joutua "suuremman ja kauniimman" eli kunnantalon, nykyisen kaupungintalon, alle. Asunto oli keittiö ja kamari yläkerrassa, missä asuivat myös Veikko ja Ida Lehtonen sekä viikonloppuisin myös Veikon serkku Tapani, josta sittemmin tuli mieheni. Alakerrassa asuivat terveysisä Katri Holmström sekä kunnankätilä Airi Hongisto miehenensä Antin kanssa. Kamarissani oli uuni lämmitystä varten ja keittiössä puuhel-la sekä seinässä vesihana ja sen alla puolipöytä viemäriallas. Siinä sisämu-kavuudet. Pihan perällä olivat sitten muut mukavuudet: ulkokuone, puuhuone ja sauna.

Paloasema 1950-luvun alun asu-saana, koska kirjastokin on ollut vielä siellä yläkerrassa. Ovi johti minun aikani taksoitustoimistoon, mutta sitä ei juurikaan käytetty. Oikealla vanha kunnantalo, jossa oli minun aikani tässä maantien puoleisessa päädyssä rakennustoimisto. Toisessa päässä asuivat Kulkit. Kuva kirjoit-tajan.

Ensivaikutelma Somerolta siis oli metsäinen, synkkä, valoton ja harvaan-asuttu, mutta jo ensimmäisen päivän valkeneminen toi muutoksen. Olin luultu tulleen kaupunkipaikasta maalaiskylään, mutta totesinkin tulleen vilkkaaseen keskukseen, jossa oli ihmisiä, kauppia ja autoja ihan ihmeeksi asti. Kauppojen runsaus ja monipuolisuus yllätti ja taksitkin olivat ihan eri vuosikymmeneltä kuin kotikaupunkini pirssi-autot. Puhumattakaan komeista linja-autoista, joita tuntui menevän ja tulevan yhtämittaa. Linja-autoliikenne eli silloin kukoistuskauttaan ja koska uutta ohikulkutietä Forssan kautta ei vielä ollut, kaikki Hämeenlinnan ja Lahdenkin vuorot kulkivat Someron kautta. Kotikaupungissani oli siihen aikaan alle 5000 asukasta ja se sijaitsi pussinpe-rällä meren rannalla, Somerolla oli yli 11 000 asukasta (ilman Somerniemeä), pinta-alaa paljon ja täältä pääsi joka suuntaan. Siinä se huikea ero. Vain rautatie puuttui.

Kunnanvirastokin löytyi sieltä palo-aseman yläkerrasta, käynti vaatimattomasti pihan puolelta. Sen ulkoiset puitteet eivät juuri muutenkaan häikäisseet. Oli isohko, kolkko eteisaula ja siitä johti ovi kunnantoimistoon, jossa pitkän asiakastiskin sivulla pöytiensä takana istuivat pääkirjanpitäjä Ester Pentikäinen ja apulaiskirjanpitäjä Sylvi Tuominen. Tämän ison tilan takana oli pieni huone, jossa oli kaksi kirjoituspöytää vastakkain ja pari tavallista tuolia asiakkaita varten. Tämä oli kunnansihteeri Esko Kulkin huone, ja siitä tuli hämmästykseni myös minun työhuoneeni. Suuremmasta toimistohuoneesta johti ovi myös suureen kokoushuoneeseen, valtuustosaliin, jonne pääsi myös suoraan eteisaulasta. Täällä 31 valtuutettua kokoontui muutaman kerran vuodessa, kunnanhallitus kerran kuukaudessa ja lukuisat lautakunnat omilla ajoillaan. Kokoushuoneen takana oli vielä taksoitus-toimisto, jossa työskentelivät taksoitus-sihteerinä toiminut naapurini Veikko Lehtonen ja Tuovi Kulkki. Taksoitustoimistoon oli kulku myös suoraan ulkoa, maantien puolelta. Jo ennen eteisaulaa, rappukäytävästä, päästiin sosiaali-toimistoon, missä tulohetkelläni oli kaksi

Someron kunnantoihiston väkeä 1950-luvun alussa. Seisomassa vasemmalla rakennusmestari Niilo Nurmi, Kyllikki Kärki, toim.apul. Sylvi Tuominen, rakennuslautakunnan sihteeri Eino Äijälä, kunnanhallituksen pj. E. N. Mäenpää, kunnansihteeri Veikko Toivola, rva Toivola, toimistoapulainen Veikko Lehtonen, taksoitussihteeri Esko Kulkki, kansanhuollon toimistonhoitaja Impi Suominen, sosiaalisihteerinä Väinö Suuronen. Istumassa vasemmalta toimistojen siivooja Helmi Laine, sosiaali-toimiston toimistoapulainen Helga Virtanen, kirjanpitäjä Ester Pentikäinen, taksoitustoimiston toimistoapulaianen Tuovi Kulkki, sosiaali-toimiston tilapäinen apulainen Martta Suuronen. Kuva kirjoittajan.

viranhaltijaa, v.t. sosiaalisihteerinä Aira Koskinen ja toimistoapulainen Helvi Turunen. Viereisessä puurakennuksessa oli rakennustoimisto ja siellä rakennusmestari Niilo Nurmi, rakennuslautakunnan sihteeri Eino Äijälä ja toimistonhoitaja Impi Suominen. Siinä oli kunnanviraston varsinainen toimistoväki siihen aikaan.

Isoon toimistohuoneeseen kuului pieni käsiarkistotila, joka toimi myös henkilöstön sosiaalitalana. Siellä säilytettiin päällysvaatteet ja keitettiin sähköpannalla kahvia. Sitä juotiin istumalla erilaisilla palleilla. Tunnelma oli kodikas ja kahvi maistui hyvältä, vaikka vesi laskettiin usein vanhojen porojen päälle. Vesi pannuun saatiin ainoastaan vesipisteestä, eteisaulassa olevan vessan hanasta. Vessa oli pieni, alle neliömetrin koppi ilman etuhuonetta ja se oli yhteinen koko henkilökunnalle. Lisäksi sitä käyttivät myös rakennustoimiston väki, luottamusmiehet ja yleisö. Yläveisäiliö täyttyi pihisten hyvin hitaasti, joten useinkaan ei ollut vettä, mitä vetää.

Henkilökuntaa oli vähän, eikä ollut paljon toimistotekniikkaakaan. Puhelin ei ollut vielä automatisoitu, kuten Uu-

dessakaupungissa, ja jokainen puhelu piti aloittaa kammesta veivaamalla. Joensuussa keskusneiti vastasi kunhan ehti, ja häntä pyydettiin välittämään puhelu haluttuun paikkaan. Jos piti soittaa lääninhallitukseen Hämeenlinnaan tai vaikka Helsinkiin, puhelu piti tilata ja se saattoi tulla vasta useiden tuntien päästä. Kunnansihteerillä ja minulla oli yhteinen puhelin, jota varren päässä keikautimme toiselta toiselle, mutta sitä ei käytetty ollenkaan siinä määrin kuin nykyaikana. Kirje oli eniten käytetty asiointien hoitotapa. Postin kulku oli silloin ainakin yhtä nopeaa kuin nykyäänkin ja kirjeet kannettiin kahdesti päivässä. Faxista ei nähty vielä untakaan eikä edes kopiokoneita ollut. Hiilipaperi oli arvossa ja jos piti saada paljon kopioita, oli kirjoitettava teksti monistusvahalle ja monistettava se veivattavalla monistuskoneella, jonka ison väriurummun sisälle siveltiin väriaine pensselillä. Yleensä sitä ei saanut levitetäksi tasaisesti ja tuloskin oli hyvin epätasainen ja suttuinen. Pensselin käyttäjäkin oli lopulta tervamaisessa tahnassa kynärpäitä ja nenänpäätä myöten. Pian kuitenkin hankittiin sähköllä toimiva laite, joka osasi annostella värikin itse ja jopa laskea tekemiensä monisteiden määrän. Se oli hieno peli, ainoa laatuaan koko Somerolla.

Laskukoneena minulla oli juuri käsi-käyttöisestä sähköistetty, veivi vielä laatikossa sähkökatkoksen varalta. Se oli suuri ja painava, kannessa jokaisella numerolla oma vaakarivinsä ja riveissä olevien numeroiden lukumäärä kertoi laitteen kapasiteetin eli kuinka suuria lukuja pystyi laskemaan yhteen ja vähentämään. Laskutoimitus oli näkyvisä vain laskunauhalla ja loppusummaa otettaessa oli painettava lujasti peukalolla numerotankoja paperia vasten, jotta varmasti sai tuloksen ensimmäisellä ja ainoalla kerralla. Kone ei "muistanut" tulosta ja pitkään laskutoimitus oli tehtävä uudestaan, jos paperille ei heti saanut mitään. Kertolaskua varten oli olemassa pieni veivattava "härveli", kätevä käyttää, mutta siinä ei ollut paperitulostusta. Ester sentään sai hienon, mahtavankokoisen laskukoneen, joka osasi laskea yhteen ja vähentää sekä kertoa raskuttamalla annettua tehtävää kauan ja kovalla äänellä. Lopulta se kirjoitti tuloksen nauhan sivulle pystysuoraan, ja sitä piti käydä lukemassa nousemalla tuolistaan pöydän sivulle. Tä-

kin lopahti varsin pian, kun seuran johdohahmo Hilden-niminen Suutelan kauden apulainen muutti pois paikkakunnalta. Sen jälkeen yritettiin jälleen Alkuseuran henkiinherättämistä, mutta sekin jäi vain yritykseksi.

Vuoden 1932 lokakuun 23. päiväksi oli sitten Someron työväenyhdistyksen taloon kutsuttu koolle Someron Voiman perustava kokous. Olli Ruottinen oli kokoonkutsuja ja hänestä tuli myös seuran ensimmäinen puheenjohtaja. Voima liittyi pian perustamisensa jälkeen TUL-järjestön jäseneksi.

Vuonna 1930 Someron Yhteiskoulun arpajaisten päiväjuhlan yhteydessä järjestettiin merkittävä kilpailutapahtuma, johon osanottajia oli ensi kerran saapunut Forssasta saakka. Samana kesänä Esa järjesti ensimmäiset piirikunnalliset yleisurheilukilpailut Somerolla, joiden osanottajiksi oli tullut sen ajan parhaita urheilijoita eri puolilta silloista Hämeenlinnan piiriä. Somerolaisista voittoon ylsi tuleva juoksijakyky Kalle Vikstedt (synt. 1907) 3000 metrillä saavuttaen lupaavan ajan 9.42.

Seuraavan vuoden piirikunnallisissa kilpailuissa Kalle Vikstedt voitti jälleen 3000 metriä, nyt ajalla 9.28. Yleisen 3-ottelun, joka oli tuohon aikaan varsin suosittu kilpailu, voitti Martti Manni (synt. 1909). Seuraavina vuosina niin Vikstedt kuin Mannikin kilpailivat voitokkaasti monissa eri kilpailuissa Somerolla ja piiritasolla. Menestystä tuli myös varsin kovatasoisissa suojeluskuntien piirikilpailuissa.

Vikstedt juoksi ennätysikseen 1500 m 4.14,7; 3000 m 8.58,2 sekä 5000 m 16.38,4. Varsinkin 1500 metrin ja 3000 metrin ajat olivat valtakunnallisetkin merkittävät. Manni puolestaan teki heittolajeissa hurjat ennätystulokset: kuula 13.27, kiekko 40.46 ja keihäs 57.10. Somerolta ei taida tänä päivänä löytyä yhtään miestä, joka pystyisi näihin Vikstedtin ja Mannin tuloksiin! Vuonna 1932 kirjoitettiin Somerolla taas urheiluhistoriaa. Esan 15-vuotispäivänä järjestettiin ensimmäiset kansalliset rata- ja kenttäurheilukilpailut, jolla nimellä yleisurheilua tuolloin kutsuttiin. Sää oli sateinen ja rata pehmeä, joten huipputuloksiin ei ylletty. Osanottajia oli 70, mutta yleisöä oli säästä huolimatta kentän laidalla tuhatkunta.

Yksi merkittävä 1930-luvun tapahtumasarja oli Someron Esan ja Kosken

Kaiun väliset seuraottelut, jotka aloitettiin vuonna 1934. Ottelussa oli useana vuotena kaksi osakilpailua, yksi kummallakin paikkakunnalla. Ottelut olivat varsin tiukkoja, voitto vaihteli, mutta eroa oli yleensä vain muutama piste. Näissä otteluissa menestyivät somerolaisista Vikstedtin ja Mannin lisäksi erityisesti Vilho Pomppu (synt. 1908) juosten 3000 m 9.35,0, Niilo Seppälä (synt. 1909) juosten 400 m 54,0 (menestystä myös aitaajuoksussa ja pituushypyssä), Mikko Kajaani (synt. 1909) sekä Hovilan veljekset Jouko (synt. 1914) ja Into (synt. 1910).

Into Hovila oli Someron paras seiväshyppääjä ennen sotia ylittämällä 320. Jo tällöin Somerolla virisi kiinnostus ja syttyi innostus tätä vaikeaa lajia kohtaan. Kun sitten Nyströmin veljekset Keijo ja Kauko sekä Nikulan veljekset Eero ja Pentti sotien jälkeen jatkoivat tästä, on laji kulkenut Somerolla yhtä voittokulkua. Jouko Hovila teki taas parhaat tuloksensa pika- ja aitamatkoilla sekä kuulassa (12.58).

Mikko Kajaani oli myös varsin monipuolinen urheilija. 100 m taittui alle 12 sekunnin ja 110 m aidat aikaan 18,0 (matalia aitoja juoksi hän ja moni muu paljon paremminkin). Kajaani hyppäsi korkeutta valtakunnallisestikin huipputuloksen 178 ja pituutta 622 sekä työnsi myös kuulaa 12.72. Merkittävimmät urheilulliset ansionsa tämä opettajaksi kouluttautunut esalainen teki sitten 40-luvulla opiskelemalla urheilun valmennusoppeja sekä kirjoittamalla useita valmennusoppaita maan tulevien huippu-urheilijoiden avuksi.

Somero on aina ollut piirien reuna- aluetta ja harvat olivat ne urheilijat, jotka täältä vielä 1930-luvulla lähtivät piiritasolle kilpailemaan. Hämeenlinnaan opiskelemaan lähtenyt Kajaani oli yksi heistä. Kulkuyhteydet olivat huonot ja niin urheilutoiminta pyöri pääasiassa oman pitäjän rajojen sisällä. Naapurikunnissa käytiin jonkin verran ja seuraottelut olivat tärkeitä kuten Esan ja Kaiun osalta jo todettiin.

Someron Voima sai kilpailutoimintansa käyntiin v. 1934, jolloin seuran urheilijat alkoivat myös käydä naapurikunnissa. Eräs ensimmäisistä oli Yrjö Mantere, joka sijoittui Kiikalassa pidetyssä 5-ottelukilpailussa toiseksi. Mantere oli myös hyvin monipuolinen urheilija, joka juoksi 100 m alle 12 sekunnin

ja hyppäsi myös seivästä yli 3 metriä. Voima aloitti vuonna 1936 seuraottelut Vaulammin Kiusaa vastaan. Kiusa oli eräänä kertana valinnut somerolaisten kiusaksi sikäläisen valtilajin - moukarinheiton. Somerolaiset eivät ennen olleet nähneetkään moista vekotinta. Mutta kuinkas kävikään: Yrjö Mantere voitti tuon kilpailun vajaan 30 metrin heitollaan! Voimalla oli tuohon aikaan myös varsin hyvä keski- ja pitkämatkan juoksijaksikko, joka kilpaili voitokkaasti myös piiritasolla. Onni Saneri (synt. 1912) oli Voiman ensimmäinen piirinmestari. Sulo Laine puolestaan saavutti pm-hopeaa. Sanerin ennätykset olivat: 1500 m 4.20,0; 3000 m 9.27,0; 5000 m 16.29,8 ja 10000 m 35.47,6. Laine puolestaan saavutti 800 metrillä ajan 2.05,6, 1000 metrillä 2.46,4 ja 1500 metrillä 4.16,8. Kolmas kova voimallinen tuohon aikaan oli Markus Alen, joka heitti keihästä 53.50.

Markus Alen. Kuva Niilo Fonsellin.

Silloisen Somerniemen alueelta syntisin ollut, mutta jo nuorena naapuripitäjään Koskelle muuttanut Kaarlo Tuominen (synt. v. 1908) kehittyi 1930-luvun aikana kansainväliseksi huipuksi, jonka kohokohtana olivat Berliinin olympialaiset. Tuomisen paraatilaji oli 3000 metrin estejuoksu, jossa hän saavutti olympiahopeaa ajalla 9.06,8 eli hävisi kullan vain 3 sekunnilla ME:n juosseelle Volmari Iso-Hollolle. Tuomisen juoksun arvoa nostaa, että hän teki "Virenit" eli kaatui ensimmäiseen vesihautaan ja lähti siinä vaiheessa viimei-

Vaahteran 5000 metrin virallinen ennätys oli 16.09.5. 1500 m hän juoksi 4.23,0, mutta edustaessaan jo Esaa v. 1919 hän voitti Hämeenlinnan piirin mestaruuden ilmeisesti jonkin verran paremmalla ajalla. Tuo aika ei ole kuitenkaan tallentunut jälkipolville, sillä sen aikaisissa lehtitiedoissa kerrotaan, että juoksun pöytäkirja oli kadonnut juoksun jälkeen, eikä koskaan tullut perille edes piiritoimistoon!

Juuri Suomen itsenäisyyden alla syyskuun 4. päivänä 1917 perustettiin sitten Voimistelu- ja Urheiluseura Someron Esa. Kokous pidettiin nykyisen paloaseman paikalla sijainneessa nuorisoseurantalossa (myöh. kunnanvirasto), jonka silloinen vahtimestari suutari Lehminen oli luovuttanut työhuoneensa kokouksen pitopaikaksi. Kokouksen puheenjohtajana toimi Säästöpankin kamreeri Sulo Soini ja seuran ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Oskari Knaapi. Esa liittyi jäseneksi Suomen Voimistelu- ja Urheiluliittoon SVUL:oon. Vuosien 1918-19 urheilulliset tapahtumat jäivät kuitenkin melkoisen vähin silloisten yhteiskunnallisten olosuhteiden vuoksi.

Esan ensimmäisiä menestyneitä urheilijoita Vaahteran lisäksi oli Kustaa "Pentinisä" Nikula, joka jo ennen Esan perustamista oli ollut monien juoksukilpailujen voittaja Somerolla ja lähiympäristössä. Nikula juoksi 3000 m mainioon aikaan 9.01, mutta tiejuoksussa, eikä aikaa näin ollen ole kirjattu virallisiin tulostilastoihin. Tuohon aikaan Somerolla ei ollut vielä virallista urheilukenttää juoksuratoineen, vaan kilpailuja käytiin teillä ja mm. Nuorisoseurantalon pihalla. Murtomaa- ja tiejuoksut olivat hyvin yleisiä kilpailulajeja tuohon aikaan.

Kilpailujen pitäminen lisääntyi 1920-luvun alussa voimakkaasti. Esan toiminta oli päässyt käyntiin ja Ponnistuksen toiminta oli varsin vilkasta. Somerniemien Kauramaässä järjestettiin vuonna 1920 suuret urheilukilpailut, joissa mukana oli runsaasti osanottajia. Siellä oli mukana mm. vuonna 1911 Länsi-Uudenmaan urheilukuninkaan arvon saavuttanut Taneli Veikkola sekä tuleva kyky Einar Ellmann.

Vuonna 1921 pidettiin ensimmäiset seitsemän pitäjää käsittävät urheilukilpailut. Mukana Someron lisäksi olivat Koski, Kuusjoki, Mellilä, Marttila, Loimaa

Sulo Laine tutkimassa urheilulehteä sylvänäläisen isäntänsä Aarne Juoten kanssa. Kuva vuodelta 1932. Kuva Veera Laineen.

ja Ypäjä. Urheilukenttä Somerolle saatiin sitten vuoteen 1925 mennessä, jolloin Somerolla järjestettiin jo useita kilpailuja, mm. urheilukuningaskilpailut, joissa kuninkaaksi kruunattiin Einar Ellmann. Silloinen urheilukenttä sijaitsi Suojeluskuntatalon vieressä lähellä nykyistä toria, josta vielä kertoo kadunnimi Urheilutie.

1920-luvulla urheiluseurojen rinnalla myös monet järjestöt alkoivat pitää omien kesäjuhliensa yhteydessä urheilukilpailuja. Kaikkein laajinta oli suojeluskuntajärjestön kilpailutoiminta, joka ulottui kylä- ja pitäjätasolta aina piiri- ja val-

takunnantasolle. Mutta kilpailuja järjestivät kyläkunnissa myös maamiesseurat, pienviljelijäyhdistykset, nuorisoseurat sekä työväenyhdistykset. Oli varsin tavallista, että kylässä kuin kylässä oli kesäjuhla monipuolisine ohjelmineen. Juhlat alkoivat yleensä urheilukilpailuilla ja sitten seurasivat työnäytökset, arpajaiset, ilmatat erilaisine ohjelmineen (mm. näytelmät) ja lopuksi oli tanssit. Tämä perinne syntyi 1920-luvulla ja eli 1930-luvulla varsin vilkkaana.

Työväenyhdistys perusti vuonna 1922 jälleen oman urheiluseuran, jonka nimeksi tuli Pyrkivä. Toiminta kuitenkin

Someron kunnanvaltuusto vuosina 1961- 1964. Seisomassa vasemmalta Eero Helkiö, Eelis Vaittinen, Aarne Heinonen, Arvi Gustafsson, Viljo Iivonen, Niilo Seppälä, Toivo Vaha, Arvo Väre, Pietari Keskinen, Juhani Älli, Vilho Seppänen, Esko Kulkki, Herman Pettersson, Lasse Luoma, Oiva Jalava, Sipi Tuohimäki, Jalmari Raulo, Eino Mäki, Nestori Mäenpää, Heikki Tiensuu, Olavi Vainio, Arvi Pietikäinen. Istumassa vasemmalta Albert Uutela, Nikanor Piekkala, Nikolai Mäenpää, Urpo Ahola, Uuno Aaltonen, Helga Virtanen, Helvi Narvio ja Veikko Palsa. Kuvasta puuttuvat Viljo Lakkamäki ja Hulda Soini. Kuva kirjoittajan.

mäkin aikansa ihme oli meidän kaikkien muiden kateuden kohde. Kirjanpito oli luonnollisesti täysin käsityötä. Ester kirjoitti oikealla mustekynällä kaikki tapahtumat ja tilinpäätöslaskelmat suuriin kirjoihin.

Työpaikkani oli erinomainen aitiopaikka, josta näki ja kuuli kaiken, mitä Somerolla kunnallisella tasolla siihen aikaan tapahtui. Työhuoneessani käytiin monenlaisia keskusteluja kunnan viranhaltijoitten ja luottamusmiesten sekä asiakkaiden välillä. Siellä kävivät hoitamassa virka-asioitaan ja yksityisasiotaan lähes kaikki paikkakuntalaiset ja monet ulkokuntalaisetkin. Toimistossa vieraili monia tärkeitä ja vähemmän tärkeitä ihmisiä, esimerkiksi Uolevi Raade ja vaimonsa Toini kävivät joka kesä, sillä kunnansihteeri kai hoiti joitain Rosa Järnströmin asioita. Puhelinkeskusteluissakin olin "kuulolla" ja tietenkin keskustelimme asioiden hoitamisesta työhuonetoiverini kanssa. Näin paljon ihmisiä ja opin monia asioita ja olin tavallaan urani "huipulla", sillä toimin myös toimiston asiattytönä. Koska kävin asunnollani ruokatunnilla, hoitelin samalla myös postin viennin, arvonpostin ja pakettien haun, vein laskut pankkiin ja toin tosittet tullessani. Silloin laskut toimitettiin pankkiin maksumääräyksellä varustettuna ja pankki hoiti pankkisiirtojen kirjoittamisen sekä ensikassankirjan laatimisen. Korvauksista ei ollut silloin puhuttakaan. Usein piti saada tilintar-

kastajien allekirjoitus ja heitä oli aina-kin Viljo Lakkamäki, Paavo Numminen, Heikki Torkkola ja Matti Soini. Verohoj-taja Lunnakselle oli myös joskus asiaa, samoin nimismies Keturille ja monille muillekin. Minua aina vähän jännitti mennä heidän työpaikoilleen, mutta leppoisia vanhempia miehiä olivat kaikki, paitsi Matti Soini, joka oli nuorempi ja tärkeäkö.

Opettajat, varsinkin johtajaopettajat, tulini tuntemaan toimistossa, mutta myös kirjeenvaihto oli vilkasta kouluille. Toimin postittajana ja kouluille lähetettiin erilaisia tiedotuksia sekä laskuja hyväksyttäväksi. Tästä syystä koulujen nimet tulevat vieläkin mieleeni aakkosjärjestyksessä: Hirsjärvi, Häntälä, Isoniitty jne. Kouluja oli silloin kaikkiaan 20. Aakkosjärjestys piti osata, ettei jättänyt vahingossa yhtään koulua tiedon ulkopuolelle.

Arvovaltaisin tapaaminen tuli yllättäen. Kunnansihteeri ei ollut työpaikallaan, kun näin vieraan, tumman miehen tulevan suoraan eteisaulan ovesta ison toimiston poikki meidän huoneeseemme. Hyvän päivän toivotuksen jälkeen jäin odottamaan tulijan asiaa, jolloin mies sanoi jäätävällä äänellä: "Ettekö tunne minua, minä olen maaherra Jorma Tuominen." En silloin todellakaan vielä tuntenut Hämeen läänin maaherraa. Selvisi, että joku kokous tai toimitus oli sovittu pidettäväksi Somerolla, mutta joko tiedonkatkos tai väärinkäsi-

tys oli aiheuttanut sen, ettei paikalla ollut enempää kunnansihteeriä kuin valtuuston tai hallituksen puheenjohtajaakaan. Soittelin hermostuneena maaherran seistessä vieressäni (en kai muistanut pyytää edes istumaan tai hän ei tuohduksissaan halunnut istua) yrittäen saada Kulkkia tai puheenjohtajia kiinni. Kaikki olivat poissa: Esko ei ollut "kunnossa", Eino Mäki oli pellollaan ja Urpo Ahola leipätyössään Maakansan toimituksessa Helsingissä. Niin herra maaherra käännähti kannoillaan ja lähti sen tien Somerolta. Tarinan loppua en muista, kai sen joku selvitti. Tapaus oli silti skandaali, sillä siihen aikaan maaherroja kunnoitettiin enemmän kuin nykyään tasavallan presidenttiä. Arvoitukseksi jäi, kuinka hän omajalkaisesti asteli ylös toimistoon, vaikka hänellä tietenkin oli autonkuljettaja mukanaan ja hän jo tiesi, ettei häntä ollut odotettu.

Esko Pellervo Kulkki oli siis esimieheni ja lähin työtoverini. Ikäeromme ja vähäinen virka-asemani ei estänyt häntä isälliseen tapaan heti alusta lähtien ottamasta minua tasavertaiseksi työtoverikseen. Esko oli esimieheksi liian pehmeä ja kiltti. Hän oli älykäs, lämmin, huumorintajuinen, liiankin avoin, empaattinen ja positiivisen elämänasenteen omaava ihminen. Kaiken, mitä hänelle tapahtui, hän miltei lapsellisen avoimesti halusi heti jakaa. Tutustuin häneen oikein hyvin viiden vuoden ai-

kana. Monet olivat ne runot, jotka kuu-
lin hänen lausuvan ulkomuistista. P.
Mustapään runot ja erityisesti Läckisep-
pä Lindblad olivat hänen mielirunojaan.
Nortamon jaarituksista hän esitti Anto-
nim bäevän aina Antonin päivänä tam-
mikuussa. Muistan vieläkin elävästi ne
esitykset ja osaan kuvitella, kuinka "kaf-
fepan lens, jumal tiäs mihi, piik seisos
silmä riipi raapim bääs eik saans sana-
ka ulos suustas ja kaikk aknat talos kra-
pisivap palasiks". Itsekin hän kirjoitteli
runoja, istui vain kirjoituskoneen ääreen,
alkoi kirjoittaa ja pitkäkin runo oli het-
kessä valmis. Paljon muutakin hän kir-
joitti, monenlaista ja monelta alalta,
asiaa ja pakinaa mm. Somero-lehteen.
Monia kieliäkin hän osasi, ainakin ruot-
sia, englantia, saksaa, jossain määrin
italiaa ja espanjaa sekä sujuvasti rau-
man kieltä. Esperantoksi hän oli kirjai-
teltut jo 30-luvulla australialaistytölle ja
oli ollut menossa tätä tapaamaankin,
mutta talvisota oli tullut väliin. Oliko
hänen tulossaan Somerolle jotakin te-
kemistä Someron esperantistien kans-
sa, en muista kuulleen. Kielitaidon hän
kuitenkin oli hankkinut käymättä päivää-
kään oppikoulua, mutta hän oli opiskel-
lut yksityisesti ylioppilaaksi ja suoritta-
nut työn ohella yliopistotutkinnon.

Kulkkia kiinnosti erikoisesti tulevai-
suus. Hänellä oli tapana sanoa, että tu-
levaisuudessa kaikki maailmassa on
mahdollista. Hän mietti kaikenlaisia vi-
sioita, mitä tulevaisuus tuo tullessaan.
Avaruus kiehtoi häntä ja hän uskoi ih-
misen valloittavan avaruuden, vaikka
silloin ei vielä kuussakaan ollut käyty.
Ihmisen kuolemattomuuden hän järkeili
niin, että ihmisen henki siirtyy avaruu-
teen ja jatkaa siellä kulkuaan aina ää-
rettömyyteen asti. Hänen visioissaan
kaikki historian tapahtumat ovat avaruu-
dessa matkalla ja jos pystyisi kulkemaan
valoa nopeammin, ne voisi saavuttaa ja
näin nähdä vaikkapa tähden syttymisen
Jeesuksen syntymän merkinä tai Ne-
ron sytyttämän Rooman palon tulenlies-
kat.

Kuten niin monen hienon ihmisen,
myös Eskon ongelmana oli alkoholi. Sil-
loisella ymmärrykselläni en pystynyt ar-
vioimaan, mitä haittaa hänen ongelmas-
taan oli kunnan toiminnalle. Ehkä joi-
tain suurten linjojen viivanvetoja jäi te-
kemättä, vaikka silloin ei tehtykään mi-
tään 5-vuotissuunnitelmia eikä muita-
kaan ennustuksia. Talousarvio tehtiin

vuodeksi ja tilinpäätöksen jälkeen kat-
sottiin, miten oli käynyt. Niin yksinker-
taista se oli. Kunnansihteerinkin työ
koostui pääasiassa tavallisista toimis-
torutiineista ja ne eivät koskaan kärsi-
neet eikä tekemättömien töiden pinoja
syntynyt. Jos hän oli joskus aamupäi-
vän väsyneenä kotona tai lähti iltapäi-
vällä pitkälle lounaalle, työn tahti työs-
sä ollessa korvasi kyllä ajan menetyk-
sen. Hän käsitteli itse postin, kirjoitti
esityslistat ja pöytäkirjat sekä siihen ai-
kaan vilkkaan kirjeenvaihdon omalla kir-
joituskoneellaan, joka oli koko toimis-
ton ainoa sähkökone. Joskus hän tuli
käyttäneeksi kunnan edustustiliä Some-
ron ensimmäisessä anniskeluravintolas-
sa, juuri avatun Somerhovin Härkäkel-
larissa, ja huomasi myöhemmin mieli-
pahakseen, ettei tiennyt, kuka seuru-
eesta oli se, jolle piti edustaa. Tässä
hänen heikkouttaan ja hyväsydämyssyt-
tään käytettiin julkeasti väärin. Nöyrästi
mutta nerokkaasti hän sitten selvitteli
laskua kunnanhallituksen puheenjohta-
jalle, jolta hänen oli saatava omalle
maksumääräykselleen hyväksyminen
teoriassa etukäteen, mutta käytännös-
sä jälkikäteen.

Kunnanhallituksen puheenjohtajia
mahtui minun vajaaseen viiteen vuote-
ni peräti kolme, kaikki eri puolueista.
Aarne Heinonen oli helmikuun loppuun
1959, E.N. Mäenpää jatkoi vuoteen
1961 ja siitä eteenpäin oli johdossa Eino
Mäki. Tuulinen paikka se siis oli silloin-
kin. Emil Nikolai "Niku" Mäenpää piti
vaimonsa kanssa pientä sekatavara-
kauppaa Vanhantiellä. Niku oli kiltti peh-
momies, joka katsoi ylöspäin Esko Kulk-
kia, eikä Eskolle ollut vaikeaa saada Niku
puolelleen. Samaa puolueettakin he
edustivat, taisi sekin jotain merkitä. Ti-
lintarkastuspäivinä nämä toverukset is-
tuivat kuin pikkupojat ja odottivat mah-
dollista puhuttelua. Mäenpään persoo-
naa kuvaa hyvin sekin, että hän oli meille
kaikille Niku, vaikka en muista että luot-
tamusmiehistä olisi kenestäkään muus-
ta käytetty lempinimeä. Hulda Soini oli
poikkeus, hän oli vain Hulda, mutta eh-
dottoman arvokkaasti, erotukseksi po-
jastaan, josta taas käytettiin koko ni-
meä Matti Soini. Ajan tavan mukaan en
minä kuitenkaan nuorena henkilönä
Nikuakaan sinutellut.

Seppä Aarne Heinosella, Rafael Paa-
sion hyvällä ystävällä, oli talo ja paja toi-
mistoa vastapäätä toisella puolella tie-

tä. Heinonen oli jämerä, kokenut polii-
tikko, joka osasi ja uskalsi ottaa kantaa
ja sanoa tarvittaessa ei, mutta hänkin,
jos ei suorastaan kunnioittanut, niin ai-
nakin piti paljon Eskosta ja he pääsivät
helposti yhteisymmärrykseen. Maanvil-
jelijä Eino Mäki Vilukselasta oli edeltäji-
ään huomattavasti nuorempi ja edusti
suurinta valtuustoryhmää, siinä ero.
Mäellä oli paineita olla uusi luuta ja hän
koetteli sekä Eskon että omia rajojaan.
Ystäviä heistä ei tullut, muttei vihamie-
hiäkään. Mäen aikana oli jo yleisemmin
tiedossa Eskon ongelma ja siitä syntyi
erikoistilanteita. Mäen hiukan tuikean
ulkokuoren alla oli kuitenkin lämmin ih-
minen, jonka kanssa ystävystyinkin. Hän
kävi meillä ja olimme kutsuttuna hänen
kodissaan. Joulukorttiystävyyts säilyi hä-
nen kuolemaansa saakka.

Vuoden kuluttua virasta erottuani
sain kesällä 1964 suruviestin: Esko on
poissa. Mikäli kaatumaisillaan oleva kivi
ja hoitamaton hautapaikka Someron
hautausmaalla jostakin kertovat, hän on
nyt 35 vuotta myöhemmin ollut jo kau-
an unohdettuna. Tästä suruissani halu-
sin muistella minulle niin unohtumaton-
ta ihmistä, koska hän jos kuka sen an-
saitsee.

Toiset silloiset työtoverini jäivät täs-
sä vain pienelle maininnalle, mutta kai-
kilta heiltä sain paljon ohjeita ja yleistä
elämisen taitoa, jonka arvo on vain
noussut vuosien myötä. Hyvin viihdyin
Somerolla, mutta elämä kuljetti eteen-
päin ja nyt olen taas täällä pussinperäl-
lä Uudessakaupungissa. Somero ja so-
merolaiset ovat kuitenkin yhä elävinä
muistoissani. Someron murre on jäänyt
lähtemättömästi mieleeni ja kuuntelen
sitä mielelläni Somerolla käydessäni,
sillä siinä on jotakin sellaista "kivaa",
mitä ei ole omassa murteessani. So-
merolta sain mukaani myös kolme syn-
typeräistä somerolaista, mikä suuresti
vaikuttaa muistojen säilymiseen. Lopuk-
si kuin joulurauhaksi toivotan kaikille
kaupunkilaisille riemullista joulujuhlaa ja
kaupungille menestystä tulevalle vuosi-
tuhannelle.

summia tai myöhemmin myös hopeisia
mitaleja. Hokkasen toimesta Someron
parhaat murtomaajuoksijat Kustaa Ni-
kula (synt. 1891) ja August Koskinen
lähetettiin myöhemmin kilpailemaan
paikkakunnan ulkopuolelle. Hämeenlin-
nassa he juoksivat maan parhaimmis-
ton seurassa, mukana olivat mm. sel-
laiset kuuluisuudet kuin Tatu Kolehmai-
nen ja Ville Kyrönen, molemmat ME-
miehiä.

Näihin aikoihin ryhdyttiin paikkakun-
nalle suunnittelemaan myös omaa ur-
heiluseuraa. Sellainen saatiinkin aikaan
ja seuran nimeksi valittiin kuvaavasti
Alku. Seura toimi työväenyhdistyksen
alaosastona, mutta sen toiminta ei kui-
tenkaan laajentunut juuri alkua pidem-
mälle vaan hiipui hetken ja sammui ko-
konaan kymmenessä vuodessa.

Pian perustettiin paikkakunnan toi-
seksi seuraksi Ponnistus, joka toimi lä-
hinnä Somerniemen (Kaskiston) ja ete-
läisen Someron alueella. Sen riveissä
alkoi kasvaa innokkaita ja menestyviä
kilpailijoita. Ponnistuksen parhaista
yleisurheilijoista mainittakoon mm. Veik-
kolan urheilijasuvusta Taneli (synt.
1885), Nestori (synt. 1898) ja Kalle
(synt. 1900), Martti Vainio (synt. 1901)
sekä Einar Ellmann (synt. 1902), jotka
juoksivat esim. 400 m välille 54,0 -
54,8. Nestori Veikkola oli parhaimmil-
laan 1500 metrin matkalla, jossa hän
saavutti sen aikaisen mittapuun mukaan
erittäin kovan ajan 4.19,0 vuonna
1922.

Einar Ellmann oli monipuolinen ot-
telijatyyppi, joka voitti v. 1925 Some-
ron urheilukuninkuuden. Ellmannin par-
haat tulokset olivat 100 m 11,9; 400
m 54,0; 1500 m 4.26,0 (joidenkin tie-
tojen mukaan jopa 4.19,0); korkeus
175; pituus 632; kuula 12,60; kiekko
37.60 ja keihäs 50.18. Tänä päivänä-
kään ei Somerolta löydy montaa mies-
tä, jotka yksittäislajeissakaan tekisivät
tällaisia tuloksia saati, että sama mies
ottelijana tekisi vastaavan sarjan. Lisäksi
täytyy muistaa, mitkä olivat olosuhteet
kenttien kunnon ja välineiden osalta sil-
loin ja mitkä ne ovat nyt.

Ellmann oli ammatiltaan seppä. Mie-
hestä kerrotaan, että hän oli yksinäinen,
omissa oloissaan viihtyvä persoona, joka
ei juuri välittänyt muiden seurasta. Hän
vain tuli kilpailuihin, viskasi takkinsa
kentälle, lähti kilpailuun ja jätti muut heti
taakseen. Urheilukuningas Ellmannin

*Kaarlo Vikstedt.
Kuva Marketta Vikstedtin.*

muistoksi Someron nykyisen urheiluken-
tän laidalle pystytettiin 1960-luvulla
muistomerkki. Monet ovat muistomer-
kin vuosien varrella nähneet tietämättä
ja tuntematta tarkemmin, mitkä ovat
olleet sen sankarin saavutukset.

Someron urheiluelämä 1910-luvun
puolivälin paikkeilla ei vielä ollut kovin
vilkasta. Alun toiminta ei lähtenyt kun-
nolla alkuun ja Ponnistuksen toiminta-
kaan ei ollut vielä päässyt vauhtiinsa.
Somerolta lähti kuitenkin jo yksi juoksi-

ja kansallisille kilpakentille: Knut Vaah-
tera (synt. 1892). Hän edusti ensin
oman seuran puuttuessa Jokioisten
Koetusta ja myöhemmin Esan perusta-
misen jälkeen Someron Esaa.

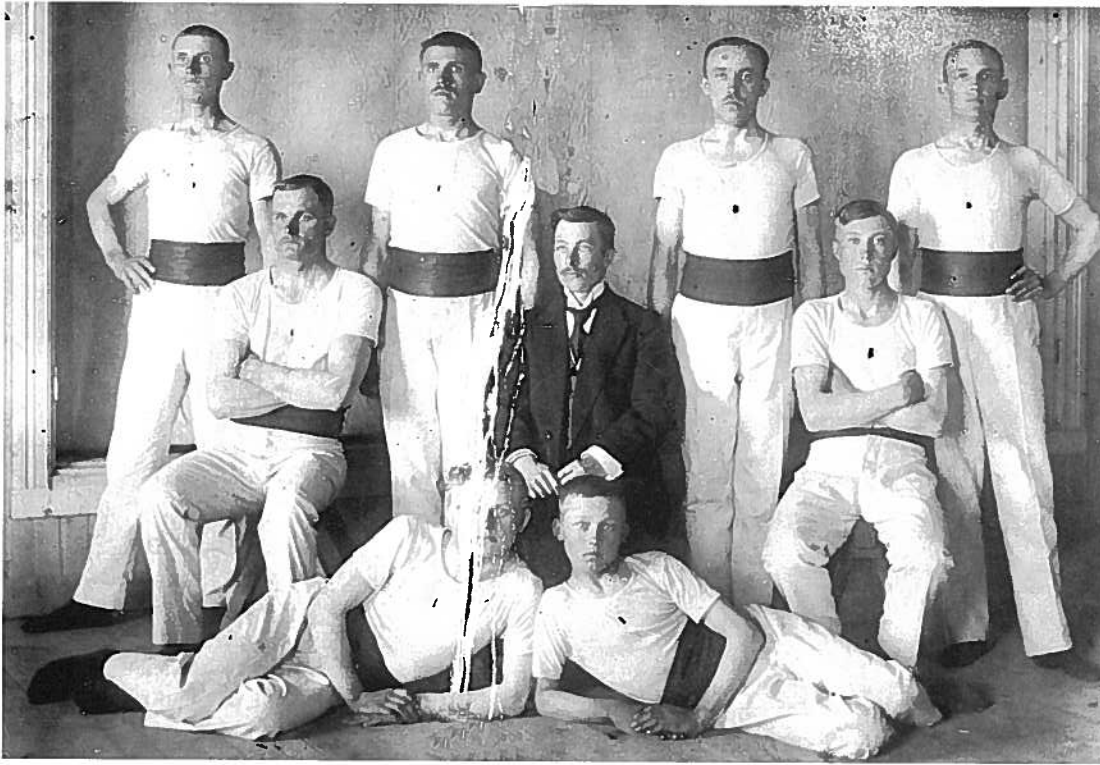
Vaahtera juoksi matkoja 1500 met-
ristä 5000 metriin. Kilpakumppaneina
oli noina vuosina (1915 - 1920 -luvun
alku) mm. silloinen ME-mies "Mäntsä-
län ori" Einari Anttila, tuleva juoksijoi-
den kuningas Paavo Nurmi sekä Tam-
melasta kotoisin ollut August Mäkilä ja
ilmeisesti myös Kolehmaisena veljekset.
Vaahtera on päässyt myös Sulo "Sime-
oni" Kolkkan kuuluisaan urheilukirjaan
"Maantieltä Maailmanmaineeseen"
(1936), jossa Kolkka kirjoittaa Vaahte-
ran juoksusta mm.:

"5000 m - 10000 m matkoilla tu-
lostaso jäi 1916 perin alhaiseksi. Itse
asiassa 'suven saavutuksen' juoksi mer-
killinen tähdenlento Knut Vaahtera Jo-
kioisten Koetus -seurasta. Turun syys-
kilpailuissa 3 mailin matkalla tämä pie-
nikokoinen mies lähti heti laukauksen
pamahdettua niin kiireesti, etteivät Tala
ja Mäkilä välittäneet häntä seurata.
Katselijat, heidän joukossaan tämänkin
kirjoittaja, arvelivat juoksijaa hullutteli-
jaksi, mutta Vaahterapa pitikin puolen-
sa kaikkien hämmästykseksi loppuun
saakka. 2 km:n kohdalla hänellä oli jo
lähes 100 m etumatka, maalissa yli
sadan metrin taival hyvänään ja aika-
sakin 15.06,4 vallan yllättävän hyvä
vastaten n. 15.35 5000 metrillä."

Onni Sanerin palkintokaappi. Kuva otettu 26. 2. 1957. Valokuva Thelma Sanerin.

Someron yleisurheiluharrastuksen alkuvuosikymmenet

Somerolainen voimisteluryhmä 1920-luvulla. Seisomassa vasemmalta Markus Edel, Oskari Mäkelä, Aarne Pietto ja Markus Viden. Istumassa vasemmalta (?) T.H. Oksanen ja Jalmari Sulkinoja. Edessä vasemmalla Frans Larpa ja Oskari Larpa. Kuva Antti Mäkelän.

Uuden vuosisadan 1900 alkuvuosi na urheiluharrastus alkoi voimakkaasti levitä koko maailmassa, olivathan muinaiset antiikin olympiakisat herätetty nyt nykyaikaisina uudelleen eloon v. 1896. Suomessakin urheilun harras-

tus lähti nopeasti etenemään, ensin kaupungeissa, mutta varsin pian myös maaseudulla. Myös Somerolla otettiin heti 1900-luvun alkuvuosina ensimmäiset askeleet urheilun jalossa harrastuksessa.

Ensimmäiset kilpailut käytiin hiihdossa, mutta maastajuoksu tuli kesäisenä lajina pian sen rinnalle. Kerrotaan, että Someron ensimmäiset maastajuoksupilpailut järjesti leipuri Hokkanen, joka kilpailujen palkintoina jakoi pieniä raha-

Kustaa Nikula. Kuva Kalle Nikulan.

August Koskinen. Kuva Eine Koskisen.

Knut Vaahtera. Kuva Kerttu Virtasen.

Luukkalan Mammat

Luukkalan Mamma Aino-tyttärensä kanssa kesällä 1938. Kuva Eeva Kuisman.

aan Ruotsista. Hänen Aino-tyttärensä syytti nauraen isäänstä omasta "hiukka mustilasest näöstäs".

Mamma totesi piankin, että jos he halusivat "pyssyyt talos", hänen oli pidettävä "jootä". "Pappa on lasinpuhaltaja, ei se ol mikkään maanviljelijä", totesi Mamma, ja hän tiesi tarkalleen miten saada apua, jos hän sitä tarvitsi. Vuoden 1930 tienoilla Mamma oli keran säästöpankissa, jonka johtajana oli isäni Toivo Soini. Toimitettuaan pankkiasiansa Mamma sanoi isälleni, jonka hän oli tuntenut Vinnin Toivona tämän ollessa pojannaskali: "Men sää tonnen pakariin ja osta mul kaks issoo kääntty, niin mun ei tarte ottaa hevostain sinne, kun se on tosa pankin puamis." Mamman oli opittava selviämään omin avuin, sillä Luukkalan kirouksena oli sairaus, tuberkuloosi, joka vei Pappan ja suuren lapsilauman toinen toisensa jälkeen. Muutamat lapset elivät kauemmin toisten sortuessa jo nuoruudessa. Oli kausia, jolloin Luukkalassa oli hautajaiset joka toinen vuosi. Oli aivan ihme, että tauti säästi Mamman ja Aino-tytären.

Suomalaisen kirjallisuuden tyypillisiin henkilökuviin kuului sen varhaisvuosina lujatahtoinen talon emäntä, jonka juuret olivat syvällä maassa ja suhde ympäristöön pidättyvä, ehkäpä hieman torjuvakin. Somerolla tuo asenne tuntui sanovan "viaraal": "Älä tul liika likitten." Lapsuuteni Somerolla tuo hahmo oli mielestäni henkilöitynyt Terttilän Luukkalan Mammassa.

Tietämäni mukaan Luukkalan Mamma oli Kultelan Lukumiehen tytär ja siis syntyperältään vankka somerolainen. Muistaakseni Mamman ristimänimet olivat Maria Matilda ja liikanimi Pelenius, mutta nimi ei ollut ollenkaan tärkeä, sillä kaikki tunsivat hänet Luukkalan Mammana. Liikanimen oli Mamma saanut aviomieheltään Rikhard Peleniukselta, kuvan mukaan hieman ulkomaalaiselta näyttäneeltä Kiikalan lasitehtaan lasinpuhaltajalta, jonka perhe oli alku-

Luukkalan päärakennus alkuperäisessä asussaan. Oikealla paperitehtaan lumppukoppi, joka hajotettiin 1947. Kuva Eeva Kuisman.

Huolimatta lapsen menetyksestä toisensa jälkeen Mamma halusi lähettää Ainon Salon yhteiskouluun. Hän hommasi tytölle ”koulukortteerin”, lastasi perunasäkin, sian kinkun, voikilon ja laatikon ruisleipää hevosen rattaille ja pani rengin ajamaan tytön Saloon, jossa koti-ikävä vaivasi Ainoa niin kovasti, ettei hän edes jaksanut ajatella läksyjä. Hän tiesi tarkalleen, minä viikonpäivänä Luukkalasta tuli hevonen markkinoille ja pakkasi kirjansa ja vaatteensa ”vaneeriaskiin” - sen ajan matkalaukkuun - ja paineli torille. Siellä hän löysi Luukalan hevosen, hyppäsi rattaille ja palasi kotoisille kulmille. Siihen päättyi tytön koulu-ura.

Teini-ikäisenä Ainoa vaivasi ”veren heikkous”, ja se huolestutti Mammaa. Hän kevensi sydäntään ”hioromasau-nas” kulmakunnan kätilölle, torpparin vaimolle, joka auttoi monta lasta tähän maailmaan. Tämän diagnoosi oli: ”Silt ov varmaan lyäjä hukkunu.” Mitä tehdä? Lapsenpäästäjän mukaan ainoa parannuskeino oli ”lyäjän” löytäminen. Sitä varten lämmitettiin ”lyämäsauna”. Aino pantiin lauteille pitkälleen ja lapsenpäästäjä rupesi etsimään ”lyäjää” hieromalla pallean seutua painamalla peukalonsa yhä syvemmälle tytön rinnan alustaan. Kun tätä oli jatkunut jonkin aikaa, meni valtavasti hikoileva potilas tajuttomaksi eikä kätilön auttanut muu kuin lopettaa ”lyäjän” etsiminen. Vaikkei ”lyäjää” löytynytäkään, tyttö ”riskautui” vähitellen, ja hänen elämänsä ilmestyi nuori mies pelastavan enkelin muodossa Salon markkinareisulla.

Tapana oli, että miehet ottivat ”markkinaryypin” ja sen rohkaisemana ryhmä Someron poikia rupesi puhumaan ”ruakottommii” ja laulemaan:

”Ennem mää makkaan saunan parvesa, vaikka on kova hiki, ennenku semmotten liikan viäressä, joka ei laske liki.”

Eräs ryhmän pojista rupesi ahdistelemaan Ainoa, jolloin paikalle ilmestyi salskea ja kookas nuori mies ”toistpu-alt Salloo” lohduttaen suojattiaan: ”Ei tarvi pelkä ollenka, kyl mä varjelen!” Tuo varjelu oli niin vaikuttava, että se johti pysyvään suhteeseen ja Luukalan Aino solmi avioliiton ”Marppöölän” Kyöstin kanssa.

Nuoripari meni tavan mukaan Someron kirkkoon kuulemaan ensimmäistä kuulutusta - silloin luettiin kuulutuk-

set kolmena peräkkäisenä sunnuntaina. Rovasti Karanen luki ”pöntöst” tähän tapaan: ”Kristilliseen avioliittoon kuuletetaan ensimmäisen kerran talollisen poika Kustaa Hilarius Lumme Sauvon Martbölestä Sauvon-Nauvon-Angelnien seurakunnasta ja tilallisen tytär Aleksandra Pelenius tästä seurakunnasta.” Sulho katsoi morsiantaan ja kysyi kuiskaten: ”Kukas toi oike o?” Morsian vastasi: ”Ol vai ny, kyl mää sit selvään tän asjan.” Aivan kuten Kyöstin (joka käytti Kustaan sijasta Kyöstin nimeä) liikanimi oli Lumme, Ainon liikanimi oli isänsä mukaan Pelenius, mutta pahaksi onneksi rovastille oli sattunut erehdys ja hän oli pannut kuulutuskirjaan

”Santran”, Aino Sofian sisaren, nimen.

Elämä näytti ruusuiselta nuoren aviomiehen rakennuttaessa Martböleen uuden kauniin päärakennuksen ja Ainon synnyttäessä Matti-pojan, mutta Luukalan kiros vei Matin jo puolivuotiaana; hän kuoli aivokalvontulehdukseen. Jonkun ajan kuluttua perheeseen oli tulossa toinen lisä, mutta raskaus päättyi ennenaikaisesti ja se oli vähällä vie-dä myös odottavan äidin. Lääkärin mukaan tuberkelibasilli oli synnä tulehdukseen, joka vei lapsen jo ennen syntymää.

Ainon sisarusarjan harveneminen ja hänen äitinsä vanheneminen loivat tilanteen, jossa Aino ja hänen aviomie-

Aino ja Kyösti Lumme. Kuva Aino Rauniomäen.

Temppeleitä oli melkein joka kadulla, ja kultaisia Buddhan patsaita oli satoja. Kuva Salme Nurmen.

Uivilla markkinoilla myyjät ja tavarat ovat veneissä. Tavaraita esitellään pitkien keppien avulla. Kuva Salme Nurmen.

lautalla majapaikassa. Tämä oli ihan viidakkoa. Ei ollut sähköä eikä teitä. Kävimme viidakossa katsomassa pieniä burmalaisia pakolaisia. Heillä oli pikkuiset talot pitkien puukeppien päällä. Sitten niillä oli pieniä kanoja ja iso norsu. Aamulla neljän aikaan norsu tuli juomaan vettä joesta. Se tönäisi lauttaa niin lujaa, että se oli vähällä irrota ja lähteä seilaamaan. Illallisella söimme öljylamppujen valossa. Oli ihan joului-nen tunnelma. Aamulla ajeltiin pitkähäntäveneellä parisen tuntia Kwai-jokea ylöspäin. Puhvelilauma ja munkit olivat joessa peseytymässä ja apinat loikkivat puissa. Lounaan jälkeen lähdettiin paluumatkalle. Poikettiin myös Kwai-joen siltamuseossa. Siellä oli seinät täynnä valokuvia luurangonlaihista vangeista. Tuhansia vankeja kuoli siltatyömaalle.

Silloin kun emme olleet retkellä, ajelimme tuk-tukilla tukka hulmuten. Se on kolmipyöräinen ajopeli, jossa ei ole sei-niä, vain katto. Sillä on hauska ajella liikennerruuhkassa. Kerran kuski kuljetti meitä toista tuntia kiinalaiskortteleissa, eikä lasku ollut kuin 8,5 Suomen markkaa. Kävimme myös ostamassa silkkiä ja tilasimme silkkipukimia. Kaduilla oli tuhkatieheään t-paitojen ja rolexien kaup-piaita.

Toisen viikon vietimme Pattayassa. Uitiin meressä ja vesipuistossa. Siellä-kin oli monenlaista myyjää ja hierojaa. Koko vartalon hieronta maksoi 17 mk, samoin käsi- ja jalkahoito, yhteensä 17 mk. Käytimme kaikkia palveluja hyväksemme kunnes tuli aika pakata matkalaukut ja lähteä takaisin Suomeen. Kone lähti 6.50 ja oli perillä kello 13. Kotona oli melkein saman verran pakkasta kuin Thaimaassa lämmintä. Ulla oli meitä vastassa lentokentällä. Vaikka matka oli hauska ja mielenkiintoinen, kotiin oli sentään hyvä palata.

Matkalla Thaimaassa

Me kolme naista, Välttilän Annikki, Nurmen Jaana ja minä, olemme olleet usein matkoilla milloin missäkin maapallon maassa. Marraskuun 22. päivänä vuonna 1989 olimme lähdössä Thaimaahan. Edellisenä yönä oli satanut lunta ja sitä tulikin paljon. Tein aamulla kovin lumitöitä. Kymmenen aikaan Annikki ja Ulla tulivat hakemaan minua. Autoja oli vähän väliä tien ohessa. Olivat kai liikkeellä kesärenkailla. Kehätiellä oli iso ruuhka. Rekka oli tiellä poikittain. Meno oli hidasta. Päästiin lopulta lentoasemalle ja koneeseen.

Lensimme Moskovan, Pakistanin, Delhin ja Kalkutan yli. Himalajalla oli kova myrsky ja kone keikkui aika lailla. Bangkokiin saavuimme viiden maissa ja saimme heti leit kaulaamme. Sitten ajettiin hotelliin. Liikenne oli valtava. Jouduimme monta kertaa pysähtymään välillä. Katselimme kuinka pikkupoika nyppi täitä toisen pojan päästä.

Huone saatiin kello 21 ja painuimme heti nukkumaan. Aamulla ihmettelimme Bangkokin liikennehuuhkia. Liikennevaloja ei ollut kuin jossain suuremmissa risteyksissä. Jos yritti toiselle puolelle katua, sai odottaa puolikin tuntia, että pääsi puikkelehtimaan autojen välistä kadun yli. Katujen varsilla oli paljon pieniä keittokatoksia, joista sai ostaa suuhun pantavaa. Kansa käy syömässä ulkona, koska kotona ei ole keittomahdollisuutta.

Seuraavana päivänä lähdimme kaupunki- ja temppelikierrokselle. Temppeleitä oli melkein joka kadulla ja kultaisia Buddha-patsaita oli satoja. Kultaisen Nirvanan temppelissä oli 45 metriä pitkä Buddha makuulla. On siihen mennyt kultaa jokunen kilo. Yhdessä temppelissä oli 80 Buddhaa rivissä. Yhtenä päivänä menimme Bangkokin suurimpaan temppeliin. Siellä oli suuri Smaragdi-Buddhan patsas. Istuimme lattialla paljain jaloin. Buddhalle ei saanut näyttää jalkapohjia. Kuningas vaihtaa sille vaatteet kolme kertaa vuodessa. Ensimmäinen kuningas pyyhki sen pumpulilla, joka on kastettu munkin siunaamaan veteen. Loput vedestä pirskotetaan ihmisten päälle. Valtavasti on laitettu ra-

Annikki Välttilä, Jaana Nurmi ja Salme Nurmi Thaimaan yössä. Kuva Salme Nurmen.

haa loistoon ja kansa elää köyhyydessä. Kun lähdimme temppelistä, näimme kaksi kuninkaan kultaista venettä. Niissä oli monta kymmentä soutajaa. Ne harjoittelivat kuninkaan syntymäpäivän juhlallisuuksia varten. Syntymäpäivä oli 5. 12. ja televisiosta tuli koko päivän ohjelmaa syntymäpäiväjuhlista. Hän sai paljon lahjoja ja kansa kumarsi maahan saakka.

Seuraavana aamuna kävin ottamassa valokuvan Henkien Talosta. Hengille oli laitettu monenlaista syötävää. Oli kanaa, paistia, munia, hedelmiä ja juotavaa. Thaimaassa on sellainen laki, että Henkien Talo täytyy rakentaa joka taloon ja hotelliin. Munkki näyttää paikan, mihin se rakennetaan. Munkit ovat hyvin köyhiä. He saavat omistaa vain kolme tavaraa: keltaisen kaavun, pussin, johon he kerjäävät aikaisin aamulla päivän riisinnoksen, ja siivilän, jolla he sihtaavat veden, ettei mitään elollista jou-
tuisi suuhun.

Yhtenä päivänä kävimme uivilla markkinoilla. Myyjät ja tavarat olivat ve-

neissä. Myyjät esittelivät tavaroitaan pitkien keppien avulla. Joen varrella oli pieniä bambumajoja ja paljon lapsia. Lapset uivat kiinni meidän lotjaamme ja naiset pesivät rannalla pyykkiä ja laitoivat ruokaa. Vesi otettiin joesta. Se oli varmaan hygienistä.

Sunnuntaina menimme Rose Gardeniin. Siellä oli satoja orkidealajeja, lootuksia ja ihmeellisiä puita sekä kukkia. Siellä oli myös norsuja, papukaijoja ja kukkoja. Ne esittelivät taitojaan ja joku ratsasti myös norsulla. Kukot tappelivat niin, että höyhenet pölyivät.

Maanantaina lähdimme kohti Kwaijokea. Ensimmäinen menttiin kaksi tuntia bussilla ja sitten toiset kaksi tuntia tupaten täydessä junassa. Mekin jouduimme seisomaan koko matkan. Ajoimme sen kuuluisan Kwai-joen sillan yli. Silta oli rakennettu pitkien puuparrujen päälle. Se ritisi ja ratisi kovin. Onnellisesti päästiin joen yli ja asemalle.

Sitten ajettiin joen rantaan ja matka pitkähäntäveneellä alkoi. Ajoimme 45 minuuttia ja sitten olimme bambu-

hensä joutuivat viljelemään kahta maatilaa, toista Sauvossa ja toista Somerolla. Näitä pariskunta hoiteli "vuorotuu-riin". Välistä Aino oli Sauvossa ja aviomies Somerolla tai päinvastoin. Sauvon tila oli harjoittelutila, jossa oli agronomian opiskelijoita ja maanviljelys-, talous- ja karjakkokoulujen oppilaita harjoittelijoina. Heidän joukossaan oli Pohjanmaalta kotoisin ollut totinen ja luotettava nuori mies nimeltään Vilho Oja-Uuro, paremmin tunnettu Uurona. Aino hoiteli Martböleä yhdessä Uuron kanssa ja Kyösti Luukkalan Mamma kanssa. Vähitellen vakiintui kuitenkin elämänmuoto, jossa Kyösti viljeli Martböleä ja Aino Luukkalan yhdessä Uuron kanssa.

Luukkalan Mamma rupesi tuntemaan vuosien painon hartiollaan ja ajatus taloista ja niiden kohtaloista askarrutti mieltä, vaikkei hän niistä puhunutkaan. Eräänä päivänä vanhempani Hulda ja Toivo Soini poikkesivat Luukkalaan Ainoa tervehtimään ollessaan kulmakunnalla sukupolven vaihdon aiheuttamia kaupunkirajoja tekemässä. Äitini selvitettyä tervehdyksen jälkeen syytä heidän pikavisiittiinsä tokaisi Mamma: "Meilä tehrään kirjak kans!" Vanhempieni tiedusteltua oliko hän tosissaan selitti Mamma: "Net kirjat tehrään tässä paikas!" Kirjoituskone noudettiin Teräsen Aksun (Someron ensimmäisiä vuokra-autoilijoita) auton istuimelta. Kaupakirja tehtiin ja allekirjoitettiin, ja niin siirtyi talo äidiltä tyttärelle. Mamma kertoi jälkeensä Ainoille, että asia oli ollut kauan hänen mielessään: "Kun toi Soinin rouva sanos sanas, mää täsin, et Herra sen lähetti." Tämän jälkeen saattoi Mamma ryhtyä tynesti odottamaan hetkeä, jolloin hän näkisi taas rajan taakse siirtyneet Pappan ja lapset.

Eräänä kauniina kevätpäivänä toisen maailmansodan aikana Mamma ja Aino katselivat Luukkalan ikkunasta ja tote-sivat luonnon vihertymisen ja vuoden-aikojen vaihtelun seuraavan omia järkkymättömiä lakejaan, vaikka maailman tilanne näytti niin epävakaiselta. Mamma osoitti syreenien lehtisilmujen aukeamista ja huomautti: "Kun not sireenit kukostaa, niin muu ei enää ol." Hänen äänessään ei ollut sentimentaalisuuden häivääkään ja hän olisi yhtä hyvin voinut ilmoittaa: "Tars mennä Honkavaaran puariin jästin ostoon ja hak-

keet posti kans." Niin sitten kävi, että suuren syreenipensaan ruvetessa kukkimaan Mamma nukahti ikkuseen uneen siinä varmassa uskossa, että Pappa ja lapset jo odottivat häntä taivaan pää-lyportilla. Mamma kuoleman jälkeen Ainosta tuli Luukkalan Mamma ja Kyöstistä Pappa.

Toisen maailmansodan tapahtumat koskettivat kaikkia ja myös Luukkalan asukkaita. Miespuolisesta työvoimasta oli puutetta ja Kyöstikin, vaikka hän jo oli keski-ikäinen, kutsuttiin asepalvelukseen. Hän toimi muonitusjoukkojen vääpelinä Hangon rintamalla. Sodan jälkeen sekä Luukkalan että Martbölestä lohkaistiin evakkojen tiloja, mutta Luukkalaan jäi vielä runsaasti peltöhehtaareja ja Martböleen metsää. Aino hoiteli Luukkalan yhdessä Uuron kanssa ja Kyösti Luukkalan Mamma ja Kyösti jatkoivat kotiuuduttuaan Martbölen viljelyä.

Lienevätkö perintötekijät vaiko sota-palvelus vaiko niiden yhteinen vaikutus ollut syynä Kyöstin muuttamiseen kovin rauhattomaksi. Hänen Amanda-sisarensa oli joutunut hakemaan apua psykologiseen sairauteen jo aikaisemmin. Kyösti sanoikin: "Kyl Mantust ain tiätä et se om Märys ollu." Sinne Aino joutui viemään Kyöstinkin, ja veljeni Matti Soinin istuessa ensimmäisiä kärejiään Somerolla hän joutui julistamaan Kyöstin hoidon alaiseksi. Ilmeisesti asepalvelus oli seikka, jota Kyösti ei pystynyt jättämään mielestään ja puhui siitä lakkaamatta. Niinpä Ainoon kerran mennessä sairaalaan tapaamaan miestään hän ei löytänyt tätä osastolta, jolloin pari potilasta huuteli selitykseksi: "Vääpeli on huusis."

Kyöstin sairautta lieenee pitkittänyt myös hänen rakennuttamansa Martbölen rakennuksen palo, vaikkei hän enää asunutkaan siellä muutettuaan Luukkalaan, jossa pariskunta vietti vanhuuden päiviään. Lääkkeiden avulla Kyöstin terveys pysyi melko hyvänä ja hän ja Aino näyttivät nautivan hiljaiselosta.

Eräänä aamuna Kyösti tunsu huonovointisuutta. Huolestuneena Pappan tilasta Salli-karjako rupesi keittämään perunapuuroa, Pappan mieluiseksi, arvelleen, että tämä siitä "riskantuisi". Näin ei kuitenkaan käynyt, ja Kyösti sai ankan halvauskohtauksen ja nukahti ikkuseen uneen Sallin yhä puuroaan keitellessä.

Kyöstin kuoleman jälkeen Aino eli vielä muutamia vuosia luotetun apula-

joukon harvetessa ja uskollisen Aliina-keittäjänsä joutuessa vanhainkotiin hoidettavaksi. Uuron auttavat kädet olivat kuitenkin tukemassa Ainoa hänen viimeisinä aikoinaan.

Huolimatta niin monista kovista kohduksista elämänsä aikana Ainon huumorintaju oli piirre, joka jäi hänestä selvimmin mieleeni. Jo "likkain rippikou-lus" hän oli saanut kaverit tirskahtelemaan matkiessaan rovasti Karasen harvaa ja painokasta tapaa lukea mielivirtensä alkua: "Kuin vesilintu lahdella käy alle veden pinnan ja huuhdottuaan sul-kansa taas nostaa puhtaan rinnan, niin uudistuupi sielukin sanassa selkiässä ja asuvansa tuntee olossaan oikiassa."

Vaikka rovasti hoitelikin tilanteen hienosti ja rankaisi tyttöä huomauttamalla: "Se oli hyvin luettu, Aina Sofia lukee sen uudelleen." Siitä ei tytön huumorintaju kuitenkaan lannistunut.

Toisen maailmansodan aikana äitini pyöräili eräänä kesäisenä lauantaipäivänä pankkipäivän jälkeen Luukkalaan Ainoa tervehtimään. Kun oli istuttu kahvipöytään, pihalle ajoi asioitsija O. V. Nurmi tulipunaisella linjurillaan, Suutelan linja-autoyhtiön vanhalla bussilla, jolla Nurmi kuljetteli sotilaspoikia urheilukilpailuihin ja muihin tilaisuuksiin. Nurmi astui kiireisesti Luukkalan keittiöön ja kysyi sieltä kahvipannua noutavalta Ainolta: "Onks tullu jo?" Aino tiesi hyvin, että Nurmi halusi tietää, oliko Eeva Hellman, silloinen Turun lääninsairaalan ylimäntä ja myöhemmin somerolainen Eeva Hellman-Kuisma, saapunut viikonlopuksi Luukkalaan, kuten hänellä usein oli tapana. Aino vastasi: "Juu, on tullu ja istuu kaffipöyräs parhaillas. Nurmi menee vaan sinne ruokasalin puola ja mää tuan pannun." Nurmen aukaistua ruokasalin oven ja nähtyä äitini hänen suunsa lokahti auki. Hän kääntyi kantapäillään ja oli lähdössä, kun Aino tuli keittiöstä ja ohjasi hänet kahvipöytään.

Nurmi oli kujeesta niin kiukkuinen, että juotuaan kupillisen kuumaa ja istuttuaan täysin sanattomana sanoi lähtevänsä takaisin Joensuuun. Mutta Aino sanoi: "Ei tässä simmonen kiiru ol. Kun on kaffi juotu, Nurmi viäkin sit ton Soinin rouvan Joensuuun." Kahvin jälkeen Nurmi sitten heitti äitini polkupyörän ja pussillisen Ainon antamia uusia perunoita autoon ja käänsi Honkavaaraan kulmassa mennessään niin lujaa

vauhtia, että maantie põlisi. Äitini totesi, että se oli hänen elämänsä hurjin kyyti pyörän heittelehtiessä tyhjässä auton korissa ja perunoiden kieriskellessä seinästä seinään.

Ainoa vaivasi ajoittain sairaus, mutta hän yritti aina löytää elämästä valopiikkuja. Suurena murheena olivat hänen hampaansa, joiden lopullisen kohdalon hän kertoi minulle: ”Tiätääks Liisa, nyt meni se paras hammas ja sen tartti viäl sit jäää pehmuseel leipään.” Hänen oli pakko laitattaa tekohampat, joiden ajattelemisenkin sai hänet huonovointiseksi. Yläeuasta tuli sopiva, mutta alaleuka oli kiusankappale, jonka hän poisti useasti vastatessaan puhelimeen. Se meni hänen mielestään puhuessa ”vinksin vonksin”. Ystävällisen hammaslääkärin soitellessa ja tiedustellessa hampaiden sopivuutta Aino vastasi: ”Kyl net hyvin soppii” alaleuan irvistellessä hänelle pöydän kulmalta.

Aino hoiteli Luukkalan hyvin Uuron avulla. Vaikka Aino oli tarkka ja osasi ”vettää markan soikjaks” kuten äitinsäkin, korjaili hän Luukkalan päärakennusta niin, että se oli hänen elämänsä loppupuolella valoisa ja kaunis koti. Vaikkei Ainolla ollut koskaan ”piänen rahan puutet”, hän murehti toisinaan, etteivät viljarahat tulleet ajoissa apulannan maksuun ja huomautti äidilleni:

”Mun tarttee lainata itteltäin.”

Ainon elämä koostui pienistä iloista ja suurista suruista, mutta vain kerran muistan hänen antaneen aavistaa niitä haavoja, joita niin monen läheisen enenäkainen poismeno oli aiheuttanut. Aino ja Kyösti ja vanhempani tekivät eräänä kesäisenä sunnuntaina toisen maailmansodan aattona automatkan Aulangolle ja ottivat veljeni ja minut mukaansa. Matti-veljeni valloittava persoonallisuus, joka ilmeni nuoren koulupojan innostuksena kaikkeen näkemäänsä ja kuulemaansa, sai äkkinäisen varjon laskeutumaan Ainon kasvoille, ja hän totesi äänessään haikeutta: ”Meilläkin olis ollu Matti ja Liisa.” Ja vain hetkeä myöhemmin ruskeat silmät väikähtivät iloisesti ilmaisten kauniin ympäristön ja kesäpäivän suloisuuden suoma nautintoa.

Surut olivat opettaneet Ainon kiitollisuuteen elämän lahjoista ja sympatiaan toisten vaikeuksia kohtaan. Ollessani ensimmäistä opiskeluvuottani Helsingin yliopistossa Aino ja äitini tulivat Helsinkiin, kun itse olin jo lähtenyt joululomalle Somerolle. Jälkeenpäin Aino sanoi minulle: ”Mää makasin siin Liisan sänkys ja se huane oli niin kylmä ja pimjä ja akkuna pihal, ja mää ajattelin et kyl mar Liisal on sentään ikävää siäl.” Itselläni ei ollut aikaa murehtia kylmyyttä

Luukkalan kuistia koristivat komeat palmumaalaukset. Valokuva Härmäläisen Osakunnan kotiseuturetkeltä 1955. Kuvannut Osmo Salmia. Somero-Seuran kuva-arkisto.

tai valon puutetta kirjoitellessani kursitehtäviä vanha talvipaltoo niskassani ja villasormikkaat kädessä sodanjälkeisen lämpösäännöstelyn alaisessa ”boxissa”. Luukkalan pöydän antimetkin saivat vieraan tuntemaan itsensä tervetulleeksi. Ainon tavallinen huomautus minulle oli: ”Mää tein Liisal narskujuustoo.” Hän muisti käyttää herkkujuustoleni, maitoituustolle, antamaani nimeä.

Aino-mammassa yhdistyi hänen äitinsä tyyppillisesti somerolaiseen realistiseen päättäväisyyteen ehkäpä isän perintönä saatua kykyä huomioida elämää huumorin välke silmäkulmassa. Muistikuvani hänestä tarjosi minulle esimerkin kyvystä löytää ilon aiheita arkielämästä ja sympatiasta muita kohtaan, ja tuon positiivisen asenteen ansiosta lannistaa vastoinkäymisten murskaava vaikutus.

lutkaan enää mahtua ovesta ulos, ei sitten millään. Tuskan ja vaivan kautta siitä selvittiin lopulta, mutta kun hän kotiintultuaan valitti asiasta miehelleen, ei mitään lohtua ollut siltä suunnalta saatavissa, pikemminkin päinvastoin: ”Se olis ollu ihan oikeen, et tommonen ämmä olis jäänykkini sinne. Täytyyks sun sit ain olla ittees joka paikkaan tunke-mas!”

Mettä-Jussi eli luonnonmukaisessa vaihdantataloudessa. Kun hän poikkasi naapuriin, oli hänellä kaloja kopassa, tai marjoja tuokkosessa ja joskus jäi ovenpieleen uusi luuta. Hän sai vastalahjaksi kannuunsa maitoa, eikä rahasta koskaan puhuttu mitään. Ruuakseen hän käytti monenlaisia vihanneksia ja kasvikunnan tuotteita. Aikaisin keväällä, kun ei vielä muuta vihantaa ollut, hän otti pellostansa rukiin orasta ja hienonsi sitä hiivaleipätaikinaan. Vähin äänin viher-tävä leipä laskettiin lämpimäiseksi naapurin pöydän kulmalle. Hän oli tottunut siihen, että tutut tiesivät hänen tarkoituksensa ja tarpeensa, eikä niistä juuri puheltu, kun asiat hoituivat hienovaraisesti puolin ja toisin.

Taisivat olla elämänpolun parhaita hetkiä ne, jolloin Jussi otti sänkynsä pään kohdalla olevalta hyllyltä kanteleensa ja alkoi soitella ja samalla laulaa

hyräillä Siionin virsiä ja kansanlauluja. Pienet kuuntelijat pitkässä rivissä istuivat hartaana ja hiljaa, sillä esitykset olivat hyvin mieluisia ja niitä pidettiin suuressa arvossa. Juuri muuta musiikkia, kuin mitä kirkko tai koulu tarjosi, ei siihen aikaan ollut lapsille tarjolla. Siellä hyllyllä oli myös toinen juttu, joka kovasti kiinnosti lapsia: ne lehtipinot, Seurat ja Suomen Kuvalehdet, joita Mettä-Jussi oli saanut ystäviltaan isomman kylän puolelta. Niitä suurimmat lapset lukivat ja pienemmät katselivat kuvia. Siihen aikaan oli kotien lehtivalikoima vielä vaatimaton. Joillekin tuli Pellervo, Kotiliesi, Koitto ja ehkä Lasten Lehti. Muutamia sanomalehtiä myös tilattiin, pitiähän sitä pysyä tapahtumien tasalla ja mukana maailman menossa.

Monenlaisia vuosia näki Mettä-Jussin elämänsä aikana. Tuskin häntä kuitenkaan verokarhu pahemmin ahdisteli, sillä tulot hänen pellostaan eivät olleet kaksiset. Mutta kunnan sosiaalipuolen menoihin hänkin halusi osallistua. Aina paremman vuodontulon saatuaan hän ilmestyi Härkätien kunnalliskotiin, laski ovenpieleen pussin, jossa oli kapen verran jyviä ja sanoi: ”Siin olis vähän vaivasil.”

Jussi oli hyvin tyytyväinen oloihinsa. Hänellä oli kaikkea, mitä taloudessa

tarvittiin. Mistään juhlista hän ei paljon piitannut, hän pysytteli poissa paikoista, joissa oli kansaa koolla vähänkään enemmän. Sen vuoksi ihmeteltiin, kun hän tuli nuoren ystävänsä Onnin sankarihautajaisten muistojuhlaan kantele kainalossaa laulamaan ja soittamaan. Sota-aika saattoi vaikuttaa siihen, että hän halusi tuoda oman osansa sotaponnistuksiin, ehkä oli tullut aika ounastella omaakin lähtöä.

Oli vuosi 1943. Varhain valkeni Vapun päivän aurinkoinen aamu. Joensuusta tuli lapsuudenystävä Jussia tervehtimään ja samalla oli tarkoitus hänet taas tupakkaakin tiedustella. Enää ei ovelle ilmestynytkään iloista avajaa. Edellisenä päivänä hänet oli nähty kylällä kulkemassa, mutta nyt oli jotakin tapahtunut. Apua hälytettiin paikalle, ja sieltähän Takamaan Juha löydettiin kamarinsa lattialta kuolleena. Vaatimattoman viljelijän, uskollisen uurastajan raskas työpäivä oli elämän peltosaralla päättynyt. Vaikka vuosikymmenet ovat vierähtäneet, hänen muistonsa on silti jäänyt elämään.

Luukkalan talon salin kalustoa. Valokuva Härmäläisen Osakunnan kotiseuturetkeltä v. 1955. Kuvannut Osmo Salmia. Somero-Seuran kuva-arkisto.

Mettä-Jussin vaatimaton mökki sijaitsi Kultelassa. Kuva Alma Kennon.

Mettä-Jussi

Kultelan kylän takamailla, lähellä laajaa Heinäsuon peltoaukeamaa, matalla mäenkumpareella oli mökki, jossa asui Takamaan Juha. Mettä-Jussista silloin yleensä puhuttiin, mutta meitä keskenkasvuisia kiellettiin käyttämästä tätä nimeä Jussin aikana. Hän olisi siitä saattanut suuttua.

Mettä-Jussi oli Yli-Seppälän poikia Joensuun kylästä. Hän oli syntynyt 29. 10. 1881. Lapsena hän leikki muiden lasten kanssa, mutta jo nuorena hän kyllästyi keskustan hälinään ja alkoi rakentaa asuntoa isänsä omistuksessa olevan Kiviniemen talon takamailla. Se oli puolen kilometrin päässä Kultela-Torron tiestä, lähimpinä naapureina Kiviniemi, Vehkoja ja Kalliola.

Jussin veljet yrittivät estää hänen muuttopuuhiaan hajottamalla useaan kertaan Jussin rakennukset, mutta Jussi teki sisukkaasti talonsa yhä uudestaan ja saikin sen lopulta valmiiksi. Samalla hän viljeli ympärillä olevaa peltoa. Hänellä oli sellainen käsitys, että jokainen saa ottaa haltuunsa maata niin paljon kuin haluaa ja jaksaa viljellä. Hän kuitenkin tyytyi vähään, vaikka maa olikin helpommin viljeltävää kuin Joensuun jäykät savipellot. Jussille kävi myöhemmin niin, että hän tavallaan joutui vieraan maalle, kun Kiviniemi myytiin Jussin osaa siitä erottamatta. Isännät talossa vaihtuivat useaankin kertaan, mutta kaikki he saivat olemaan lepoista laatua. Jussi sai heidän puolestaan rauhassa pitää omat mielipiteensä, mökkinsä ja maansa.

Työtä ja kiirettä riitti uudella asukkaalla, oli puutetta ja murhettakin monenlaista. Oli sauna saatava, katsottava kaimo, kuoppa kunnostettava perunoille ja ruvettava riittäkin rakentamaan. Riihellä Jussi kuivasi viljansa ja pui ne omatekoisella tappurillaan. Jussilla ei ollut muita eläimiä kuin jokunen kana pienessä kopissa, johon hän itse jollain lailla mahtui niitä ruokkimaan. Kanat olivat kovin arkoja vieraan nähtyään. Oli siellä metsänreunassa muutama mehiläispesäkin. Ehkä hän alkuaikoina ajatteli lehmänkin hoitoa, mutta kun sitä varten kasvamassa ollut vasikka putosi savi-kuoppaan, haave haihtui taivaan tuuliin.

Kotipuuhiansa lisäksi hän teki metsätöitä, hakkasi halkojakin pitkät pinot, teki luutia, koppia ja suksia ainakin naapureiden lapsille. Kalastus kuului hänen harrastuksiinsa lähellä olevilla lukuisilla metsäjärville. Hän keräsi myös sienitä ja marjoja. Vielä hän ehti naapureitakin auttamaan riihelle ja muihin maatoihin, mutta aina hän kiirehti kotiin hyvissä ajoin ennen hämärän tuloa. "Mull on huusholli ja elukat", sanoi Jussi ja lähti.

Takamaan tontti oli tarkkaan viljelty. Siellä oli myös paljon kukkasia ja muita kasveja. Joku isompi lapsista sai joskus Jussilta kukkasenjuurakon ja ohjeet: "Pistä se kasvamaan, kyllä siitä komea ruiskaunokki tai joku muu luonnonkukka. Korkealle kohosivat komeat kessutupa-akatkin nurkan takana. Siitä saatiin omaan piippuun polttoainetta ja tupakapulan aikana riitti antaa toisillekin tarvitseville. Siellä Mettä-Jussin maalla näin myös ensi kerran jalostettuja puutarhamansikoita. Muistan ihmetelleeni, mitä varten mansikat siellä olivat paljon isompia kuin ne, joita me itse löysimme oijen ja peltojen pientareilta.

Mettä-Jussilla kävi paljon vieraita. Hän ei siitä pahaa tykännyt, päinvastoin siellä tunsivat itsensä hyvinkin tervetulleeksi. Asuntoon mentäessä ovi aukesi sisälle päin ja tultiin ensin porstuahan, jossa säilytettiin erilaisia tavaroita ja työkaluja. Tupa oli tilavan tuntuinen, siellä oli vain leivinuuni ja pitkä penkki ikkunaseinällä. Kamari, jossa hän asui, oli paljon pienempi. Se oli paremmin varustettu ja aina pakkasellakin lämmin. Jussi keitti ruokansa kolmijalalla kamarin kakluunin pesässä. Kamarin oven vieressä oli pöytäkaappi ja sen päällä vettä ämpäriässä. Kopassa oli puita, ja Jussin oma tuoli oli aina uunin edessä. Seinällä oli hyllykkö monenlaisine taloustavaroineen, siellä oli kahvimyllykin. Kamari oli valoisa, oli kaksi ikkunaa, perällä pieni penkki ja sänky, jonka laidalle vieraat mahtuivat istumaan. Ripeässä tahdissa ilmestyivät kahvikupit pöytäkaapin päälle ja tuota pikaa kävi käsky kahville.

Jussi käytti runsaasti suolaa kahviin ja ruokaan. Kerran hänellä oli taas pari

vierasta, joille hän keitti teetä. Toinen heistä sai teensä vallan suolattomana, kun taas toisen kupissa tee oli niin suolaista, ettei hän voinut sitä juoda. Jussi oli kovasti pahoillaan, kun hänelle oli sattunut vahinko. Vieras oli saanut juuri sen kupin, missä karkeaa suolaa oli sulamassa teen maustamista varten. Kyllä hänellä silti aina sokeriakin oli pöydällä. Itse hän ei kahvia juonut ollenkaan ilman suolaa. Kylässäkin hän joutui sitä pyytämään, jos joku ei sitä tieninyt tai oli unohtanut. Kylän pienet pojatkin olivat saaneet suolaisista tarjottavista niin tarpeekseen, että heidän kuultiin juttelevan keskenään: "Kylä toi Jussi kualemas jälkeen vielä hauraskin kauvan säilyy hyvänä, kun se jo eläisäks ittes noin pahuksen kovin suolaa."

Naapureista oli tapana viedä Mettä-Jussille maitoa ja lämpimäisiä ja mitä milloinkin sattui olemaan. Ainakin joulupäivän aamuna käynti oli hyvin tärkeä, kun mentiin hänelle "jouluu viemään". Silloin korissa saattoi olla useampaaakin laatua leivonnaisia, jouluruokia ja aina livekalaa, jota hän söi hyvin mielellään. "Kylä mää siin aattoehton oikeen perunat keitin ja silakan kans söin", sanoi Jussi. Lapsetkin toivat tullessaan aina jotakin, ja heillekin löytyi Jussin kätkeistä marjoja tai karamelleja, anikselta maistuvia.

Kerran joku vieraista näki pesästä poukahtavan kipinän kamarin nurkkaan. Hän pelkäsi seurauksia ja huomautti siitä Jussille. "Ol' vai, kylä ne tontut siimottet siltä sammuttaa", kuului vastaus. Kerran kuitenkin kävi niin, että nämä hyvät haltiat eivät ainakaan heti olleet paikalla, kun savupiipusta pääsi kipinä tuvan takana olevaan riukuaitaan. Se syttyi palamaan ja tuli eteni jo kovaa vauhtia kohti naapurin heinälatoa. Jussi sai sen itse sammumaan, eikä vahinkoa sen suurempaa sattunut.

Jussin kamarin ovi oli kovin kapea. Hän oli itse pienikokoinen ja hintelä, siitä ovestakin kuin sukkula sujahti edestakaisin. Tulipa kerran kyläilemään emäntä, vähän mittavampaa mallia. Tietenkin tiukkaa teki jo hänen sisälle pääsynsä, mutta muutaman kupin kahvia juotuaan ja aikansa oltuaan hän ei ol-

Laskiaisest juhannukseen vanhan Jaatilan horisontin mukkaan

Kotiseutuneuvos Kaarina Pollari uskoo taikoihin ja joulupukkiin. Parran takana Esko Mäkelä. Kuva joululta 1998. Valokuvannut Aila Talonen.

Vissiin oletten teikin joskus havannu, et aurinko tanssaa pääsiäisaamul. Mää sen ihmeen näin pikkulikkana pihatton akkunast. Ensin se nousi kun kultapallo Palman mäen takkaat ja Piänen Paikan kohral se oli jo niinkun se olis hypelly. Se tanssas Jeesuksen ylösnousemuksen kunjaks ja ennusti samallas hyvää viljavuatta. Mut jo seittämän viikkoo ennen pääsiäistä oli yks hyvä päivä, laskiaistiistai. Silloin oli naisil valkoset esliinat ja valkonen liina päässä ja monel tukkakin hajalas, et tulis seuraaval suvel pitkii ja valkosii pellavii. Ehtopäiväl heivattiin töistä ja mentiin sunsaan päivännäöl. Tuvan permanto kevästiin yhreksään kertaan aurinkon nousun ja laskun välil. Jos sen teki naimatoin likkaihiminen, niin tuleva sulhasmiäs tuli ylä kello 12 korjaamaan tunkjon.

Siit oltiin miälisäs, jos laskiaisena pyrytti eres sev verran, et oljenkorsi peitys. Siit tiäsi, et tulos oli hyvä ohravua-

si. - Naisväel oli omat temppus, millä turvattiin maito- ja villaonnee. - Sualasilakoil oli oma roolis. Kun tälläs ittes pöyrän alla käppyrään ja söi siäl yhreksän silakkaa häntä erel ja meni sit sänkyyn maata, niin eiks vaan tuleva sulhasmiäs ilmestynny ylä vettä tarjomaan. Takka jos söi yhreksän silakkaa yhreksäs eri nurkas, niin taas tuli sulhanen ylä ja oli vettä fölis. Mut sel ehrol, et morsjain oli syäny silakat hännät erel. Naimakaupat oli yks keskeinen asia, totta enemmän kun toinen puali, vaikka leikin varjol. Mentiin lapi-kasal ja otettiin syli täyteen hellapuita, oikeen kahmalokaupal. Sit net pantiin poies sylist ain pari kerrallas. Jos viimiteeks jäi kaks puuta, pääsi naimisiin, mut jos jäi vaan yks puu, ei ollu mittään toivoo. - Kenkänheitos oli varmaan talon palkollisil kipjöihin vivahtei. Huaneen perält paiskeltiin kenkää oven suuhun päin. Jos kenkäin kärki jäi osottamaan

oween päin, se tiäsi, et eres oli muutto toiseen talloon ennen seuraavaa laskiaist.

Mut mei Jaatilan pikkulikat ja pojat ei paljoo surtu piimäliträn kukkui, muuta kun mentiin jo aikasiin aamul mäkeen ja jokirantaan laskettelmaan ja kiljuttiin kilpaa: "Hei pitkii pellavii kasvakkoon, ja suurii junteei kun nurkanpäitä. Huroo, huroo, huroo!"

Laskiainen ja pääsiäisyä oli noitaämäin sesonkiaikaa. Lapin noirat oli kaikkeen etevämpi. Net viätteli sinne kaikki teeret ja mettäkset, nykykiäel metsot, mut pyytä ne ei saaneet lähtemään, kun pyy ei ollenkaan lennä lakjain paikain ylitten.

Syyvät, syyhyt ja patit osattiin noituut ja parantaat, mut elukoitten menestys oli monen konstin takan. Jokkut naisihmiset haki elävän onnee simmottoonkin, et meni ylä naapurin pihattoon takka lammaskarsinaan, leikkas karvoi ja villoi ja jätti viäl mennessäs karjasuajan oven selkiten seljällä, et karjanonnikin pääsi pääsi karkuun. Usseen tän sortin noitamuarit oli melkeen likinaapurei. Joku emäntä pani piikas hakemaan naapurin hakotarhast puukapuloi, et hän keittää niist herutusjuamas lehmil. Mut piika ottikin puukapulat salaa talon omast hakotarhast. Emäntä keitti net hyväks uskos ja juatti keitinveten lehmil. Ja kaikki oli tyytyväisiä, niin emäntä, piika kun lehmäkin. Hyvist hoksuttimsit on mailman sivu ollu suuri apu. Kun pääsiäisaamul meni ulos, kannatti kattoot, minkä luantokappalan ensiin näki, niin sitä jatkus ympärs vuata. Hevonen tiäsi onnee, lehmä samaten, kissa tiäsi, et on koko vuaren villuinen, ja kanan näkeminen teki ihmisenkin kanamaiseks.

Juhannusyälä otettiin kuuloaisti käyttöön. Istuttiin maakivel ja kuureltiin, mitä äänii korvaan osus. Jos kuuli linnunlaulu takka muuta nättiä ääntä, niin hyvin oli asjat. Höyläämisen ääni oli huano merkki; se tiäsi, et voi kohta käinäättää, kun ruumisarkkuu jo värkätään. Peili oli tärkeä apu, kun istus maakivel juhannusyän hermistäviä miälialois. Kun tarpeeks kauan tuijotti peiliin, niin siihen

ilmestys oman kullan kuva. Toinen konsti oli mennä lähteeltä ja kevästä sen ympäriltä roskat yhreksään kertaan ja välis ain vilkasta lähteeseen. Kun yhreksännen keväsemisen jälkeen kurkkas, niin uskoka takka älkä, lähteen pinnas näkys selvästäs tulevan elämänkumppanin naamataulu.

Saunavihta oli hyvä juhannusyän torenpuhuja ihmiselon elän-kualen-leikis. Kun lölyn päälä meni ulos, jäi seisomaan takaperin ja heitti jalkais välist vihran saunan katol kolme kertaa, niin siin meni naama totiseks, jos vihta joka kerta osus sammaan asentoon. Se tiäsi heittäjän kualemaa. Ja mihen päin vihran tyvi näyt-ti, sinne suuntaan tuli hauratuks. Luan-to oli liki ihmist, niinkun siinäkin tavas, et mentiin ohrapellon syrjään ja sirottiin orraisiin monen värisiin lankoi, mustiin, punasii, harmai ja keltasii. Sit leikattiin orraat saman pituisiks. Aamul mentiin kattomaan, mikä ohra oli ylä kasvanu enemmän kun muut. Siit tiäsi, mimmo-sii päivii oli tulos.

Muttei kaikki sentään ennustuksii uskonu ja tosisas ottanu. Ei uskonu Uatila-vainaakaan. Se tälläs ittes yhrel juhannusyälä valkosiin haamun kamp-peisiin, veti päähääs punasen lakin ja lähti liikkoi maakivel peljättämmään. Mut kaks ihmet sai Uatilan muuttamaan meininkis. Mikä liä toinen ollu, mut toi-nen oli se, kun Uatila näki Ketolan Hin-tun kiärittelevän itteetäs ilkosen alasti juhannusyän kastees, et hänen pahat paisumas ols parantunnu. Juahannus-yän kaste nähkääs paransi ja nosti lem-peekin, kun siin ittees kiäritteli. Eikä tarvittu lääkärin viakra-resettii.

Mut verenseisottajat oli vallan oma lukus. Simmonen miäs pelasti kerran mejän isopappa-vinaan henken. Se tapahtus Vihtorin kotokyläs Kojjärven Suanpääsää. Oltiin heinäniitul, kun kes-ken kaiken tuli äkkinäinen ukkoskuuro. Miähet lähti harppimaan satteensuajaan makasiiniin. Isopappa hyppäs vikatin käres airan yli, kun se helpposkin kä-rest ja veti ranteeseen pahan haavan.

Liäks osunu valtimeon, kun verta tuli pulppumal. Kotja oli matkaa yks ruat-sinvirsta, lääkäril ei riittäny peninkulma-kan. Mut yks heinämiähist oli simmo-ten miäs, kun sanottiin Kualeman Sa-muliks, kun se oli joskus ottanu henken - hui jeekala - yhrelt toiselt miähelt. Samuli tuli kiirustas paikal ja huulet höpisi jottain koko ajan. Kun hän kerkis liki, verentulo lakkas. Sit Kualema sano, et otetaan kivut kansa pois. Taas alko höpinä, ja sit hän paino veittel kolme kertaa haavan päälä. Eikä haava viho-tellu, vaikka oli mätäkuu.

Kirjoitettiin vuasi 1932, kun lita ja isopappa näit mul pikkulikal jutteli kyä-kis isomamman puala. Mää panin jutut ylös vihkoon ja kirjoitin päälä: TAIKOJA. Ja kuis käve: mää löysin tän vihon ny muutama viikko takaperin pankkoistain. Ei äiti turhaan sanonu: "Minkä takanas pistää, sen erestäs löytää."

Suurella kunjotuksel Teittii muiste-lee se vanha Talosen Kaarina.

Mäkilän mäki. Jaatilan lasten mieluisa talvinen laskettelupaikka. Kuvattu 1970-luvun alussa. Kuva Aila Talosen.

Ja pannukakkuu pääliruaks

Sattus se jälkikasvu tulemanki aikasi juhannuksen aattopäivän. Mää meinasin vallan hermostuut, kun mul ei ollut vielä muusi valmiina, kun koko porukka oli jo pihalla. Arvasin mää, ettei net mittään vielä ollu koton syäny. Juhannus-reisuus varten net oli varmaan pannu kaikki valmiiks autoon jo erellisen eh-ton ja kun aamul saivat silmäs auki, nii lähtivät sammaa soitto. Niin se varmaan oli, mut en kyselly mittään. Olen ny opetellu, etten nuarilt kovin jahkaile. Pääasja, et saa vastauksen kaikkein tarkempiin asioihin. Ja kyl tää juttu sit tuli selväks ilman kysymätki, kun perheen kaikkein piänpempi miäs julisti jo auton ovenraost: "Mummo, mun on nälkä."

En mää muusein kans myähäs ols ollu, mut ku tost päästä on tullu ny vähän harmii. Se ei merkkä enää kaikkii tapahtummii. Tullee aukkopaiikkois muis-tamisen asjois.

Tyttärel oli taas jonkun sortin tiätti menos, mut et kala siihen kuulemma

sopi. Lähin sit vielä aattoamun Some-ron toril. Poljin sil äitilt perityl polkupy-äräl. Se on siin pualsatavuutias, täysin kunnos vieläki, muttei siin tiättyst mittään vaihte ol. Alkusuvest sattuu polviin ja pohkeisiin, jos meinaa Lau-ken notkost polkeet Seppälän ahteen päälä saakka. Kyl se polkeminen kum-minki kannattaa, koska pualest suvest ruppee jo helpottamaan. Taitaa siin perä olla, kun net sannoo, et liikkumisest ei kannata vanhemmitenka heivata.

No, ostin sen kalan torilt, mut poikesin tullessain ruakakauppaan. Oli pakko nostaat kala kassist poijes siin kassan kohral. Meinasin, et se menee semmoseen myttyyn kassin pohjal maito- ja piimäpurkkein alla. Kun olin kauppatavarain maksanu, lähin vimpelöittemään kotja päin. Viljasen ahteen päälä en jaksanu polkeet, kun oli net painavat kassit. Yhtäkaikkiistas, kun olin ahteen päälä päässy, oli taas kun olis paratiisiin tullu. On vaan Kul-

tela kaunis kylä. Näkis vaan kaikki sen ajan Kultelan, kun sirenipuskat ja ruusuairat kukostaa. Ei silloin haikaile muuhun mailmaan, ei Vispyhy eikä mihenkään muuhunka pyyhy.

Kotja kun pääsin, niin huakasin hel-potuksest. Meinasin, et ny on juhannus-pyäräilyt tehty ja pääsen keskittymään sapuskain laittoon. Mut olikse se nii? Ei tiättyst, kun se kala jäi sinne kassatiskil. Kyl muu tavallisesti otti päähä, mut ei siin muuka auttanu, ku painuut takasi sitä kallaa hakemaa. Oli niin kallis kalaki siin juhannusajan hinnotukses.

Kannatti se kala kumminki hakkeet. Hyvä uunikala siit tuli. Vävyki kiitteli ja tytär söje enemmän ku meinaska. Ja mul jäi vielä ruaron kynimine. Lapset ei niin kalast tykkääkkä, mut muusii oli tarpeeks ja pannukakkuu pääliruaks.

Vuosisata sitten

Kirkkopitäjäimme juhluvuonna käy kulkijan askel ja aatokset syvää hartautta tuntien vanhan kirkkotarhan kujilla ja käytävillä. Ei missään paikkakunnan menneisyys puhuttele niin väkevästi kuin siellä, minne menneet sukupolvet ovat uskoen ja toivoen yhteen tulleet rakkaaksi käyneeseen pyhäkköön ja jonka helmoiin ovat rakkaat vainajansa kätkeneet. Vanha sakasti, hautaumistomerkit, tapuli ja sen viereiset vanhat puut puhuttelevat ikään kuin sanoen: "Ota kengät jalastasi, sillä paikka jossa käyt on pyhää maata."

Näissä ajatuksissa kulkien tavoitteen joskus edesmenneiden elämää ja elinaikaa. Millaista aikaa he elivät? Outo nimi sinänsä ei paljon puhuttele, elinai-ka jo enemmän. Mutta nimikin alkaa puhutella toisen henkilön välityksellä. Näin kävi kerran tavatessani tunnetun somerolaisen ja Etelä-Someran tuntijan Vilho Kuuselan vanhan kalmiston käytävällä. Osuttuamme Kustaa Aadolf Mäkisen hautaumistomerkin kohdalle, hän alkoi kertoa tästä 1846 - 1915 eläneestä Terttilän isännästä, joka oli alueensa ja koko pitäjän vaikutusvaltaisimpia miehiä. Hän oli monissa yhteisissä asioissa uskottu, luotettu ja käytetty. Niinpä hän tuli valituksi Someron edustajana myös siihen suureen lähetystöön, joka matkusti Pietariin maaliskuussa 1899 saattamaan keisarille tiettäväksi

jättiläismäisen adressin muodossa Suomen kansan tahdon siitä kansallisesta hädästä, joka koettiin ns. Helmikuun manifestin johdosta.

Odotin viime helmi- maaliskuussa, että sadan vuoden takaisia tapahtumia olisi jotenkin kansallisella tasolla muistettu, mutta mitään tällaista en havainnut. Median täytti vain kiireinen ja kiihkeä nykymeno, eduskuntavaalit jne. Tahdon nyt kuitenkin lainata tähän Kyläkirjaston Kuvalehden huhtikuun numeros- sa 1899 ollutta kirjoitusta:

"Merkillisin teos, mitä koskaan lie Suomessa kirjoitettu on se 522 931 nimikirjoituksesta koottu 26-osainen jättiläiskirja-adressi, jonka kokonainen kansa, joka toinen rippikoulun käyneistä ja kirjoitustaitoisista elävällä kädellä on ollut kirjoittamassa. Kirjat, jotka si- dottiin yksinkertaisiin tummanpunaisiin nahkakansiin, olivat sisältä juovikkaalla silkillä vuoratut. Kirjakasa yksinään painoi 80 kg.

Suomen kansalla on ikivanhana oikeutena ollut hädässä saada kääntynä suoraan hallitsijan puoleen. Sitä ovat esi-isämme monta kertaa käyttäneet silloin, kun sorto on kovimmin painanut. Hallituksemme kyllä saattoi perustusla- keihimme nojautuvan oikeutemme ja maassa syntyneen mielenjärkytyksen majestettiin tiedoksi, mutta yleisellä in- nostuksella pantiin kansalaisadressin ni-

mikirjoitus toimeen. Kymmenessä päi- vässä oli kaikki suoritettu. Lappia myö- den oli väki kunnittain kokoontunut piir- tämään nimensä kansalaisadressiin ja valinnut edustajat, yhden kustakin kun- nasta saattamaan anomusta perille.

Muistettavana maaliskuun 13. p:nä -keisari Aleksanteri II:n kuolinpäivänä- kokoontuivat adressin tuojat kaikkialta Suomesta pääkaupunkiin, ja paria päi- vää myöhemmin lähtivät Pietarin mat- kalle, mukanaan itse adressi. Neljän miehen kantamuksena 110 kg paina- vassa laatikossa kuljetettiin se Suomen ministeri- valtiosihteerin virkataloon Pie- tarissa."

Adressin nimienkeruussa tekivät yli- oppilaat suurtyön kerätessään nimiä hiihtäen syrjäisiä kyliä talosta taloon, torpasta torppaan. Ylioppilaat kokivat asian tärkeyden sydämenasiakseen ja niinpä he suuren lähetystön edustajien saapuessa Helsinkiin maaliskuun 13. päivänä kutsuivat heidät vieraikseen il- lanviettoon ylioppilastalolle. Kustaa Mäkisen tavoin lähetystöön valittu naa- purikunnan edustaja kirjoittaa:

"Ilanvietossa lausuivat ylioppilaat ilonsa siitä, että heillä nyt oli onni kut- sua vieraikseen ne maaseudun edus- tajat, joiden kodeissa he niin monen monta kertaa olivat vieraina olleet. Isän- tämme pitivätkin meistä kaikin puolin huolta. Herrasherkkujen ja virvoitusjuo- mien ohessa ei unohdettu tänä vaka- vana hetkenä hengen ravintoa. Laulettiin isänmaallisia lauluja ja pidettiin pu- heita, joista uhkui lämmin rakkaus isän- maahan, Suomen nykyiseen ja tulevai- seen kansaan. Tämä Suomen toivojen iltama pysyy kauan läsnäolleiden maan- ukkojen kiitollisessa muistossa."

Palatakseen vielä nimienkeruuseen, lisäsi sitä suururakkaa tunnetun histo- rian lumisin talvi. Etelä-Suomessakin tuli lunta maaliskuussa 100 - 140 cm. Hevoset uivat lumessa mahaansa myö- ten. Vain sukset olivat ainoat käyttö- kelpoiset kulkuvälineet. Keväällä suu- ret sademäärät aiheuttivat ennätystul- van, joka peitti pitkälle kesään 144 000 hehtaaria viljeltyä maata.

Kultelan kuuluisaa keramiikkasavea

Noin 50 vuotta sitten, kun vielä kä- vin koulua, Someron yhteiskoulua, meillä oli siellä kuvaamataidon opetta- jana Annikki Arola-Anttila. Opettajat ja heidän opetuksensakin ovat melkein häipyneet mielestä, mutta hän on jää- nyt mieleen. Arola-Anttila piti koululai- sille taideteollista kerhoa. Siellä sitten tehtiin yhtä ja toista: kuparikoristeita ja puukuvia. Kerran haettiin tiilitehtaalta pehmeää savea, josta muovailtiin hie- noja pystejä ja korkokuvia, jotka Syrjä- län Uuno poltti salaojaputkien kanssa. Keksin ajankohtaisen aiheen: "Churchill ja sikari". Se onnistui minunkin lahjoil- lani ihan tyydyttävästi. Ensín otettiin pehmeä savipallo, josta muotoiltiin plo- sopuskinen Churchillin pää. Sitten lei- vottiin paksu sikari, joka likistettiin sille toiseen suupieleen. Kerta kerralta ne olivat yhä enemmän mallinsa, Englan- nin pääministerin, näköisiä. Minun osal- tani keramiikkaharrastus jäi siihen, mutta kotikylässäni Kultelassa on moni muu poika sitä ennen ja sen jälkeenkin ottanut oikein leipänsä saven muova- misesta ja polttamisesta.

Kotitarpeiksi tehtiin tiiliä ennen ky- län joka talossa aina, kun tarvittiin uuni- ja piipputiiliä. Ensimmäinen vähän suu- rempi saviprojekti kylässä oli kirkon tiili- en teko 1850-luvulla. Kirkko rakennet- tiin suurelta osalta seurakuntalaisten verotyönä ja myös rakennusaineita seu- rakuntalaiset olivat velvolliset toimitta- maan tehtyjen sopimusten mukaan. Kultelassa on ns. Holstin notkon syrjä- sä aikamoinen monttu, josta on aina sanottu, että se on syntynyt silloin, kun kirkon tiiliä tehtiin. Tiiliuuni on ollut van- hojen tietämän mukaan Pirttilän nykyi- sen kuivurin paikkeilla. Arvattavasti kirk- kotiiliä tehtiin muuallakin, mutta koska näinkin suuri monttullinen savea on otet- tu tähän tarkoitukseen, osoittaa se, että ennenkin on tiedetty saven hyvä laatu. Ja hyviä ovat tiilet olleetkin. 140 vuotta vanhan kirkon seinä on yhä vahvan nä- köinen.

Seuraava asiantuntija, joka totesi Kultelan saven käyttökelpoiseksi, oli kruukku- ja kaakeliunimaakarin kisälli Johan August Roos, joka vuonna 1869

perusti verstaan Ali-Lukumiehen talos- ta vuokraamalleen maalle ja alkoi teh- dä kaakeleita sekä saviastioita. Hän osti tontilla olleet Lippa-sepän huoneet, min- kä seikan olen tarkistanut kirkonkirjois- ta. Lukumiehen maalla on asunut ja se- päntointa harjoittanut Mikko Aabrahaminpoika Klippa. Myös hänen isänsä, pitäjänseppä Aabraham Klippa, oli asu- nut samalla paikalla. Vuodesta 1869 on sanottu, että se oli viimeinen nälkävuosi. Sen vuoden syksyllä saatiin tosin hyvä sato, mutta kun edellisenä vuonna oli ollut täysi kato, ei ruokaa riittänyt seu- raavana vuonna kaikille ennen syksyn sadon korjaamista.

On mahdollista, että myös Roos lähti nälkää pakoon ja etsimään onneaan maaseudulta, ja sen hän löysikin So- merolta ensin kierreltyään monilla paik- kakunnilla sopivaa verstaan paikkaa et- simässä. Toukokuun lopussa hän sai käteensä Salossa todistuksen ammat- taidostaan ja kesäkuun 7. päivänä Someron kuntakokous jo suostui hänen verstashankkeeseensa. Roos oli retkil- lään löytänyt Kultelasta hyvänlaatusta savea sekä isännän, joka antoi vieraan asettua mailleen. Kultelassa oli siihen aikaan paljon käsityöläisiä, jotka olivat rakentaneet sinne mökkejään. Tontteja ei silloin myyty omaksi, vaan ne olivat ns. mäkitypiä. Siihen aikaan ei montaa- kaan ammattia saanut maaseudulla vie- lä vapaasti harjoittaa, koska vanhat val- takunnan lait soivat kaupan ja käsityön kaupunkien asukkaiden etuoikeudeksi.

Ammattikuntapakko poistui näihin aikoihin, mutta yleinen elinkeinovapa- us sallittiin vasta vuonna 1879. Niinpä Johan Roos joutui vielä hakemaan lu- van kruukku- ja kaakeliverstaalleen Hä- meen läänin kuvernööriltä. Lupa myön- nettiin Hämeenlinnan lääninkansliassa jo 3. heinäkuuta vuonna 1869, sillä ha- kemuksen liitteet olivat hyvin vakuutta- vat. Ensinnäkin oli Uskelan kirkkoherran todistus, (sillä hän oli vielä Uskelan kir- joissa), että kisälli Joh. Roos "f.3.mart.1842" (syntynyt 3. päivänä maaliskuuta 1942) osallistuu vapaasti Herran ehtoolliseen ja on maallisessa vaelluksessaan rehellinen ja moitteeton.

Toinen liite oli kakluunimaakarimes- tari Leonhardt Lindequistin antama Uu- dessakaupungissa vuonna 1867. Siinä mestari todistaa, että Roos on mesta- rin tyytyväisyydeksi työskennellyt puolen vuoden ajan. "On niin oikeudentuntoi- nen kuin kisälli voi ja on nyt vapaa läh- temään." Hän suositteli Roosia mitä parhaimmin kenen tahansa luokse hän meneekin. Kolmas liite oli myös todis- tus: "Että kruukku- ja kakluunimaakari- kisälli J. A. Roos on työskennellyt luo- nani 2 vuotta ja 4 kuukautta ja saman ajan kuluessa ylössaanut itsensä itse- näisesti ammattia harjoittamaan, mikä todistetaan. Salossa 29. päivänä tou- kokuuta 1869. Kakluunimaakarimestari G. H. Selenius." Kuntakokouksen pöy- täkirjanotteessa 7. päivästä kesäkuuta 1869 seurakuntalaiset yhtyivät hake- mukseen. Viidentenä liitteenä oli vielä maanomistajan todistus siitä, että Roo- silla on Lukumiehen talon maalla lupa harjoittaa tätä tuotantoa ja ottaa talon maalta siihen tarkoitukseen tarvittava määrä savea ja hiekkaa. Sen alla oli vahvistuksena talollinen Johan Johanin- poika Lukumiehen puumerkki. Olipa sitä silloinkin byrokratiaa, mutta avuksi oli sentään, että Roos ruotsinkielisenä pys- tyi ehkä paremmin toimittamaan asian- sa.

Tuotanto lähti sitten käyntiin, vaikka senaikaisessa tehtaassa ei ollut muuta pyörivää laitetta kuin dreija. Saven muokkaus tehtiin alusta alkaen vain käsin ja jaloin sotkemalla. Kaakelit val- mistettiin muotteihin valamalla, mutta ruukut pyöräytettiin dreijan päällä. Kaa- keliuunit Roos muurasi itse valmiiksi asti. Vielä niitä näkee monissa paikka- kunnan vanhoissa taloissa. Parhaina aikoina oli työssä 5 -6 savenvalajaa ja heillä apupoikia. Vuosittain poltettiin 30 uunillista saviastioita ja kaakeleita. Sa- viastiodien myynti tapahtui pääasiassa kiertelevien jälleenmyyjien avulla. Heitä nimitettiin koolikauppiaksi tai kuppi- lumppareiksi, koska he koolikaupan li- säksi tekivät myös lumppukauppaa. Myös uunien muuraus antoi paljon työ- tä, koska kakluunit tehtiin Roosin toi- mesta valmiiksi asti.

Olga Salanti.
Jda Pirttilä
Eetu Tiensuu, Toivonen
A
August Paakkonen
Antto Paakkonen
A
Jda Halliokorpi

Isovanhempieni Paakkosten nimet suuressa kansalaisadressissa.

Keskellä seisomassa kakluunimestari Kalle Roos, hänen vierellään poika Einari Roos ja tytär Jenny (Teränen), nainen käsi otsalla on Kallen vaimo Fredrika, makaava mies herastuomari Nikolai Kallio, vanha vaimo vasemmalla todennäköisesti Kalle Roosin äiti. Etualalla Johan Roosin vaimo Vilhelmiina Roos. Kuva vuodelta 1907. Kuva Timo Kinnusen.

Roosilla riitti toimintatarmoa myös muissa tehtävissä. Koska elettiin maalla, toimeentulon vuoksi piti olla omaa maata ja eläimiä. Roos osti 1880-luvulla Kultelan metsäkulmalta Vehkojan paikan. Se oli entinen Hurrin torppa, joka nyt myytiin itsenäiseksi tilaksi. Siihen kuului aika kappale Kultelan heinäsuota, jossa kaikilla Kultelan taloilla oli niittyosuutensa. Roos halusi ojittaa ja raivata niittynsä pelloksi, mutta muut kylän talolliset eivät innostuneet asiasta. Työ oli kuitenkin sen laatuinen, että se oli yhteishankkeena toteutettava. Niinpä Roosin tilauksesta lääninagronomi L. Bremer Hämeenlinnasta tuli 1890 suorittamaan alueella "syynin".

Alue mitattiin ja punnittiin, tehtiin kartat ja jakosuunnitelmat. Kustannuksia tuli, mutta mitään ei tapahtunut. Viimein vuonna 1894 Roos haastoi käräjille kaikki niityn omistajat: Pajulasta talolliset Kustaa Koivulan ja Joose Ma-

tinpoika Saksan, Kultelan talolliset Johan Laakso-Ali-Hurrin, Kustaa Antinpoika Ylitalon, Kalle Kaskelin-Laurin, Juho Aabrahaminpoika Yli-Lukumiehen, lautamies Kalle Wiljanen-Alitalon sekä Harjun kartanon omistajan Gustaf Winqvistin.

Oikeudessa hanketta ei vastustanut kukaan muu kuin Joose Saksa ja hänen siksi, että oli vuokrannut niittynsä torpparinpojalle Matti Lehtiselle Kultelasta. Mutta koska vuokraaja sitoutui hoitamaan ojan aukaisun omalta osaltaan, niin oikeus päätti, että oja pitää kaivaa tehdyn suunnitelman mukaisesti ja jos joku ojan osakkaista ei velvollisuuttaan täytä, niin hakija "talollinen Johan Roos-Keski-Hurri", saa sen kaivauttaa ja hakea kustannukset "ulos" asianomaiselta. Sen päätöksen jälkeen oja on nähtävästi kaivettu, koska joitakin vuosia tämän jälkeen suuri osa alueesta on otettu viljelykseen. Silloin pe-

rattiin myös alueen alapäässä oleva koski eli myllykolu, ja niin hävisi satoja vuosia vanha myllynpaikka. Jo 1600-luvulla mainitaan sillä kohdalla olevan kahden pitäjän ja neljän kylän rajamerkin nimenä Myllyharja eli Torronmylly.

Savenvalajan ammatti antoi Roosille kuitenkin niin paljon työtä ja tuloja, ettei hän Vehkojan paikkaa kauaakaan viljellyt, vaan vuokrasi sen pois ja myi myöhemmin kokonaan. Roosin pojista kaksi ryhtyi jatkamaan savenvalajan tointa, joista Kalle-niminen jäi vanhalle paikalle ja Kustaa perusti oman verstaan. Johan Roos oli kisällinä tullut Kultelaan, mutta hän suoritti myöhemmin mestarintutkinnon ja sai mestarinkirjan. Valitettavasti asiakirja on joutunut hiirten hampaisiin, eikä siitä ollut juuri mitään jäljellä siinä vaiheessa, kun Someron museota perustettiin ja sinne kerättiin vanhoja esineitä. Roosilla oli myös omia kisällejä opissa, ja monet heistä

perustivat oman yrityksen Kultelaan niin, että 1920-luvulla oli jo viisi verstaasta: Kalle ja Kustaa Roos, Janne Johansson, Joose Järvinen ja Rosendahlin veljekset. Viimeiseksi aloitti Kalle Männistö vuonna 1932, hänkin Roosilta oppinsa saaneena.

Savenvalajat tekivät työtään urakka-palkalla. Päivät olivat pitkiä silloin, kun menekki oli suuri. Pienen juhlahetken työn väliin antoi uunin polttaminen aina sitten, kun se oli saatu täyteen. Silloin kylän nuorisokin kerääntyi uunin lämpöön polttajien seuraksi. Kerran, joskus 1920-luvulla, on sattunut seuraavanlainen tapaus. Rosendahlin verstaassa poltettiin kuppiuunia ja kylän renkipoikia oli kerääntynyt sinne korttia pelaamaan. Joukossa oli kaksi tunnettua häirikköveljestä ja viinaakin oli viljelty. Rosendahlin Jalmari oli pelissa hiukan voitolla, mutta kun ilta oli jo myöhäinen, hän lähti asunnolleen nukkumaan. Sitä eivät äskenmainitut veljekset hyväksyneet ja lähtivät vaatimaan häntä takaisin peliin. Rosendahl ehti panna oven hakaan, mutta silloin veljekset alkoivat pyrkiä ikkunasta sisään. Rosendahl sohi leipäveitsellä vastaan ja se sattui niin pahasti toisen reiteen isoon valtimeoon, että veri juoksi kuiviin ennen kuin mitään ehdittiin tehdä.

Käräjäjuttu siitä tietysti tuli, mutta Rosendahl ei saanut mitään rangaistusta, koska hän oli kotonaan ja toimi itsepuolustukseksi ylivoimaa vastaan. Samat veljekset olivat tehneet ilkivaltaa myös Palikaisten kartanossa ja henkiin jäänyt oli siitä vastaamassa samoilla käräjillä. Paikalla oli myös Palikaisten isäntä. Käräjien jälkeen Palikaisten herra oli antanut kellonsa Rosendahlille ja sanonut: "Annan tämän sinulle, kun teit hyvän työn ja olisit saanut vielä sata markkaa, jos olisit tappanut sen toisenkin." Tällaista muistan herastuomari Nikolai Kallion kertoneen. Se oli karmaiseva tarina pikkupojan kuultavaksi.

Vähitellen saviastiodien menekki alkoi pienentyä, kun posliiniastiat halven- tuivat ja yleistyivät. Kuitenkin vasta muoviteollisuus antoi lopullisen kuoliniskun savikuppiverstaille. Mutta kukkaruukku- na poltettua saviastiaa ei ole mikään vielä todella voittanut. Siinä savi säilyttää paikkansa vielä pitkään, vaikka olisi vähän kaaliinpaakin.

Ruukkukautta seurasi Kultelassa toinen aikakausi, tiilien teko. Melkein

joka talossa oli aika ajoin tehty tiiliä, mutta ensimmäinen kaupallinen tiilitehdas oli Akseli Teräsen tehdas, joka alkoi 30-luvun pula-ajan jälkeen. Teräsellä oli maanviljelystä ja kauppatoimintaa ja lisäksi hän harjoitti taksiliikennettä. Hän oli nuorena miehenä Amerikassa oppinut sellaisen työnjohtotavan, että aina pitää kauheasti hosua ja hoputtaa, ja niin hän tuli huonosti toimeen väkensä kanssa. Viimein Teränen myi pois koko tehtaan vuonna 1936. Silloin tuli Sylvänän-Ollilan metsäkulmalta kovia työmiehiä: Syrjälän Uuno ja Kankareen pojat. He jatkoivat tuotantoa ja pärjäisivätkin hyvin, mutta sitten tuli sota väliin. Sodan aikana ei kukaan ehtinyt tiiliä tehdä ja sodan jälkeen oli maailma muuttunut niin, että tiilitehtaan olisi pitänyt olla suurempi ja koneellisempi. Pitkään tiiliä valmisti myös Oskari Sjöblom Kultelan Kaunelassa 1930- 1940-luvuilla. Hänen tehtaansa ei ollut suuri eikä koneistettu, mutta antoipahan perheelle leivän pitkäksi aikaa.

Sodan jälkeen peltojen salaojitus alkoi yleistyä, ja siitäpä aukesi uusi työala Kultelan savimiehille. Tiiliputkien tekeminen sopi pienemmälle yritykselle paremmin kuin raskas rakennustiilien teko. Syrjälän Uuno rakensi oman salaojaputkitehtaansa ja Kankareen Urho poikineen toisen, ja tavara teki hyvin kauppansa. Arvo Ällin tehdas, Someron Tiili Oy, joka valmisti myös tiiliputkia rakennustiilien ohessa, antoi työtä suurelle joukolle kyläläisiä 1930-luvulta aina 1970-luvun alkuun saakka. Lukumiehen Villellä oli oma tehdas Ali-Lukumiehen talossa, joka sekin toimi pitkään. Putkenvalmistuksen tekniikka ja koneet ovat olleet alusta alkaen kylän miesten omia keksintöjä.

Ensimmäisen koneen kehitti ja rakensi Uuno Syrjälä, monitaituri, joka muutaman vuoden oli harjoittanut kellosepänkin ammattia. Häneltä toiset yrittäjät varasivat ideoita ja saivat ilmaisia neuvoja, joskin kehittivät jotakin myös omin päin. Uuno on kertonut, että hän sodan päättyessä kehitteli mielessään automaattisen kukkaruukkukoneen, jota keksintöä hän varjeli salaisuutenaan, ettei kukaan kilpailija pääsisi aloittamaan tuotantoa ennen häntä. Ensin hän kuitenkin rakensi laitteet tiiliputkien valmistusta varten. Putkien menekki osoittautui niin hyväksi, että ajatus ruukkujen teosta hiljalleen hiipui.

Ideoita toteuttamassa ja kehittämässä oli myös metallimies Lauri Heino. Aikansa koneita toisille rakennettuaan Heino poikineen ryhtyi itsekkin metallitöiden ohessa salaojaputkien valmistukseen. Pojat jatkavat savi-alalla valmistaen myös rakennustiiliä.

Tiiliputkituotannon kohtalona oli nikertyä muoviteollisuuden jalkoihin. Rakennustiiliä vielä tarvittaisiin, sillä tuskin muovitalo vielä pitkään aikaan korvaa tiilitaloa. Dreijat ovat pysähtyneet. Vain savenvalajamuseossa sen joku vielä joskus potkaisee pyörimään. Mutta hyvää savea on, ja on vielä tietoaakin sen muokkauksesta, muovaamisesta ja polttamisesta. Ruukunvalmistusta ei pitäisi niin vain lopettaa, sehän on yksi maailman vanhimista ammateista.

Nähtäväksi jää, alkaako Kultelan savi herätä uudelleen eloon. Onko nyt löytynyt se kukkopilli, joka kiekuu herätyksen pillintekijöille? Toiveita on. Viime kesänä pidettiin Kultelassa kansainvälinen keramiikkasymposium ja seminaari, johon osallistui runsaasti tunnettuja alan taiteilijoita ja muita saveen juuttuneita. Paitsi käytösaviperinteelle Kultelassa löytyisi hyvät puitteet myös keramiikkataiteen harrastamiseen. Tekihän tuo Kinnusen Timo koitteen pienen talonkin, ihan saviruukista vaan. Se tekee nyt museopajan virkaa vanhassa Sepänmäessä.

Lähteet: Lounais-Hämeen vuosikirja, Pekka Kujanpään tutkimus Kultelan savimiehistä. Forssan Lehti 1921, N:o 94, Kustaa Hossin artikkeli. Uuno Syrjälän haastattelu. Pirttilän suvun muistitieto. Roosin sukuarkisto.

